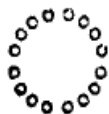

Dr. ROYKÓ VIKTOR

ELŐADÁSOK
A
FRANCIA
FORRADALOMRÓL

TIZENKÉT ELŐADÁS

PROF. DR VÁMBÉRY RUSZTEM
ELŐSZAVÁVAL

SZERZŐ KIADÁSA

KISKUNFÉLEGYHÁZA 1934.

MINDEN JOG A SZERZŐÉ.

ELŐSZÓ

Mintahogy Goethe Faust-jának értelme lényegesen eltérő az olvasó életkora szerint, úgy a forradalmakat is különböző korszakok különbözőképpen értelmezik s főleg különböző erkölcsi értéklésben részesítik. Alig száz éve Petőfi azt írta, hogy

*Reszket a gyáva szavamra dalom
Viharodnak előjele: forradalom*

amiből nyilván következik, hogy a bátor ember nem ijed meg a forradalom tisztító viharától. Már Adynak forradalmi költeményeiben a forradalom kevésbé kívánatos társadalmi tünetény, napjainkban pedig a Magyarországon uralkodó hivatalos felfogás a forradalmat súlyos gonosztettnek bélyegzi, míg a bolsevista vagy fascista uralmak állandóan kacérkodnak forradalmiságukkal. Azok, akik a forradalmak magyarázatát a „lelketlen“ és hatalomra éhes izgatók propagandájában találják, természetesen arról is meg vannak győződve, hogy minden forradalom elhárítható, ha a fegyveres hatalommal rendelkező kormány idejében lövet és felakasztja az izgatókat. Azt a történelemnek e simplicistái nem is veszik észre, hogy milyen logikai ellentmondásba keverednek, amikor a forradalmi erőszakot súlyos gonosztettnek minősítik a rendfenntartó erőszakot pedig erkölcsi elismerésben részesítik, holott nyilvánvaló, hogy valamely magatartásnak erkölcsi helyessége vagy helytelensége nem függhet attól, hogy a polgárháborúban melyik fél bizonyul erősebbnek. Főleg nem függhet ettől a forradalmat még győzelme esetén is megbélyegző legitimizmus felfogása szerint, amely azt tanítja, hogy az erkölcsi szabályok, mint örökké élők függetlenek a mindenkori hatalmi viszonyoktól.

Hogy a legitimizmus a forradalmat még akkor is elítéli, amikor annak eredményeit az idő múlása már az alkotmányosság patinájával vonta be, vagy Carlyle-el szólva, ha a forradalom az eléggé forralt gyümölcsízhez hasonlóan annyíra megsűrűsödött, hogy az alkot-

mány formájába önthető, ennek oka, hogy a levitézlett előd nem szokott a győztes utóddal rokonszenvezni. De ez az ellenszenv mindig erkölcsi szépségflastromot keres és ezt megtalálja abban az „aggrégében“, hogy a forradalmi erőszak felesleges, mert annak eredményei amúgy is elérhetőek lettek volna, hogy pl. a klerikális reakció tanítása szerint a francia forradalomra semmi szükség nem volt, mert hisz a felsőbb rendek idővel bizonyára önként lemondtak volna előjogaikról és birtokaikat amúgy is felosztották volna a parasztok között.

Laikus elképzelésben a forradalom lényege a pusztításban, a barrikádokban, a mindenkori hatalommal szemben kifejtett ellenszegülésben, gyilkolásban, gyújtogatásban áll, amelyet, mint mondani szokás, a haza, a trón, az oltár és az erkölcs ellenségei arra használnak, hogy a hatalmat magukhoz kaparintsák. Pedig a forradalom fogalma sohasem a hozzá rendszerint, de nem szükségkép tapadó erőszakban, hanem abban a törekvésben nyilvánul, hogy a társadalom vagy állam szervezetére vonatkozó oly fejlettebb eszmei rendszert s az ezzel összefüggő gondolat és érzésvilágot juttasson érvényre, amely csupán az államnak pillanatnyi hatalmi apparátusával kifejtett ellenállásán törik meg. Ebből természetesen még nem következik, hogy a forradalom a fejlődésnek kívánatos pótléka lenne, még kevésbé, hogy a forradalmat mindenkor eszményi önzetlenség tölti el, amelynek szolgálatában a haladásnak, a szabadságnak és a humanizmusnak csupa hőse áll. „Die Krankheiten, die das Wachstum der Menschheit bezeichnen, nennt man Revolutionen“* — írta Hebbel naplójában az 1848-as forradalom után. Ha a betegség, akár egy ember, akár az emberiség szenved benne, nem is kellemes, azért mégis szükségszerű kísérője lehet a fejlődés élettani folyamatának. Mint minden emberi tevékenység, a forradalom sohase mentes az emberi tökéletlenségtől. Anatole France regényhőse Evariste Gamelin „Az Istenek szomjúhozna“-ban elég szemléltetően bizonyítja ezt a sajnálatos igazságot.

Manapság azonban az ellenforradalmi álruhában tetszelgő forradalom az előző forradalmat nemes egyszerűséggel mint büntettet kezeli. Nemcsak a háború utáni forradalmakat, amelyek voltaképp nem is voltak forradalmak, hanem a veszített háborúért felelős uralkodók és politikusok gyáva megfutamodása«, de ugyanoly megítélésben részesíti minden idők forradalmát. Míg Angliában a regi-

*A betegségeket, amelyek az emberiség növekedését jelzik, forradalmaknak nevezik.

cide-ek, a Károly királyt halálra ítélők utódai szinte hivalkodnak e lezármazással, addig teszem nálunk a forradalmi cím és jelleggel felruházott összeomlás után oktondian szerepet vállalók nagy része szégyenkezve igyekszik e múltját felejtetni. Ma ugyanis a forradalom nem divat, nem „hordják“, s a pusztaszóhoz, akárminő fogalomzavart takar a levis notae macula tapad.

Roykó dr. tehát igen helyesen a forradalom fogalmának tisztázásából indul ki előadásaiban. Hogy erre a tisztázásra mennyire szükség van, azt a közelmúlt párizsi események alkalmából megjelent újságcikk jellemzően bizonyítja, amelynek írója Rohan Antal herceg szerint:

„A forradalom ép úgy, mint minden más gyakran használt és klisévé vált fogalom többértelmű. Egyrészt egy népréteg mozgalmát vagy végül erőszakos intézkedését értik alatta, amely a hatalom megszerzésére irányul, másrészt viszont a jogfolytonosság áttörését, amely történhet legálisan és illegálisan is.“

E két mondatban sűrített értelmetlenség még akkor sem adná a forradalom fogalmát, — ha egy „népréteg“ „intézkedése“ nem lenne ép oly képtelenség, mint a jogfolytonosság „legális“ áttörése. Ellenben annál pontosabb képét adja annak a fogalomnak, amelyet a szociológiában és jogban járatlan elme magának a forradalomról alkot. Eltekintve attól, hogy a hatalom erőszakos megszerzése és a jogfolytonosság áttörése korántsem fejez ki ellentétet, a tudós herceg, mint a laikusok általában, a forradalom lényegét annak esetleges külsőségeiben fedezi fel, Pedig eszmei tartalom nélkül nincs forradalom és bár a szavak értelme azok használatától függ, mégis, ha egy rablóbandának sikerül az államhatalmat megkaparintani és diktatúrájával a jogfolytonosságot áttörni, ezt forradalomnak csak az eredményes erőszak tisztelői nevezhetik.

Átvitt értelemben a forradalmat sok mindennek megjelölésére lehet használni. Mondhatjuk,, hogy a munkagépek feltalálása forradalmasította az ipari termelést, nevezhetjük forradalomnak az 1770-iki amerikai, vagy az 1848-iki magyar függetlenségi harcot, de a szociológia forradalomnak csak oly mozgalmat tekinthet, amely a hatalmat gyakorló politikai és gazdasági renden túlnőtt gazdasági erőknek és politikai eszméknek igj ekszik érvényt szerezni. Még az sem változtat a forradalomnak e társadalmi törvényszerűségén, ha végül megbukik, mert ha igazán forradalom s eszmei tartalom híjján nem csupán lázadás, úgy az ellenforradalom is kénytelen-kelletlen kisajátítja gondolati és gazdasági tartalmát,

így modern Kronósként a francia forradalom is fölfalta gyermekeit, hogy végül Napoleon uralmában visszatérjen az autokráciához, ahonnan kiindult. De sem a legitimista, sem a napóleoni restauráció nem tudta elsikkasztani az emberi és polgári jogokat, amelyeket a Bastille-ben szimbolizált rendi társadalom lerombolói kivívtak.

Nincs a világtörténelem számtalan forradalma közt egy sem, amely szemléltetőbben tükrözné a mozgató erőket és az események egymásutánjának sémáját, mint a francia. Ha sem azok, akiknek makacsul önző szembeszegülése a gazdasági és szellemi erők fejlődésével a forradalmat kiváltja, sem maguk a forradalmárok nem okultak tanulásaiból, úgy ez Hegelnek ismert mondásában leli magyarázatát, amely szerint a történelem ugyan kitűnő tanítómes-ter, de tanítványai sajnos, nagyon figyelmetlenek. Azok, akik mint e sorok írója is, javíthatatlanul hisznek a tanítás lehetőségében, örömmel kell, hogy fogadják Roykó dr. előadásainak kiadását. Nem mintha a francia forradalomnak nem volna bőséges magyar irodalma, sőt Kropotkin és Carlyle mesterművei is megjelentek magyar fordításban (az előbbinek kiadása elfogyott), mégis Roykó dr.-nak kétségtelen érdeme, hogy a három fázisú francia forradalomnak tanulságait belekapcsolta napjaink forradalomnak keresztelt mozgalmába, Kérdés ugyan, hogy a fascizmus és hitlerizmus, mely ellenállás nélkül ragadta magához a politikai hatalmat, amelynek eszmei tartalma a kritika világtításában részint a kapitalizmus védelmében merül ki, részint zagyva halandzsává foszlik, egyáltalán forradalom-e, de a francia forradalomnak vívmányaival szemben ép úgy mint a bolsevizmus módszere mindenesetre ellenforradalomnak számít. Éppen az a kapcsolat, amely a francia forradalom és az államalkotó nemzeti eszme között mutatkozik, amely a forradalom tüzeiben született, tárja fel a nacionalizmusnak egész perverzítésát, amely szülőanyját tagadja meg, hogy örökbefogadó atyjának: a kapitalizmusnak érdekeit sikeresen megvéddesse.

Roykó dr. előadásainak egyik-másik megállapításához szó fér. Bármily kívánatos lenne is a tőle „polgárinak“ nevezett szocializmus, amelyben a kapitalizmus válságának megoldását látja, mégis féltő, hogy a szocializmus, mint pusztán etnikai mozgalom, aligha bírja a reá váró hivatást betölteni. Legyünk vele tisztában, a kapitalizmus a Szent Profit védelmében nem szokott a forradalomtól visszarettenni és édes-keveset törődik az etikával. Jogosulatlan lenne azonban Roykó dr.-nak a „polgári“ szó használatáért szemrehányást tenni. Nem az Ő hibája, hogy a magyar nyelv a bour-

geois-t és citoyen-t közös szóval polgárnak fordítja. Aminek talán mélyebb oka, hogy a történelem Magyarországnak mindeziéig adós maradt a francia forradalommal, amely a citoyen fogalmát megteremtette, A magyar uralkodó osztályok mindent megtettek, hogy az osztályöntudatos, a szabadság eszméivel egybeforrott polgárság fejlődését elgáncsolják és így a felelősség is őket terheli azért a katasztróféért, amely a társadalmi rétegezetség e hiányából már eddig bekövetkezett s még inkább be fog következni, ha majd egykoron Dózsa György utódai likvidálják a feudális kapitalizmust.

Hogy a kapitalizmus tragédiája ne legyen Magyarország tragédiája is, ezt a célt szolgálják Roykó Viktor előadásai. Félő azonban, hogy jó tanácsait a feudális kapitalizmus ép oly kevésbé fogja megszívlelni, mint a francia forradalom tanulságait. Becsületes törekvése azonban mégis megérdemli a forradalommentes haladás minden őszinte hívének rokonszenvét.

Budapest, 1934 február havában.

Vámbéry Ruzstem

ELSŐ ELŐADÁS

I. Miért aktuális ma a francia forradalom tanulmányozása?

Polgárnők, Polgárok!

A világháborúból kinőtt forradalmak és ellenforradalmak, különösképen az orosz bolsevizmus, az olasz fascizmus és a német nemzeti szocializmus olyan minden eddigénél súlyosabb megrázkódtatásoknak tették ki a mi öreg Európánknak a francia forradalomból kinőtt nemzeti és polgári társadalmait, hogy szerény nézetem szerint mindnyájunk számára, akik nem lettünk még egészen közönyöseké és fásultakká jelenünk és jövőnk alakulása iránt, szinte önmaguktól kell, hogy adódjanak ezek a kérdések:

Vájjon életképesek-e még a polgári társadalmak? Vájjon tényleg aggkori elgyengülésben, vagy valami gyógyíthatatlan szervi bajban szenvednek-e a polgári társadalmak, ami menthetetlenül a pusztulásba viszi őket már napjainkban? Vájjon lehetséges-e az, hogy amíg a hűbéres társadalmi rendnek közel ezer esztendő adott az európai emberiség történelmében, addig a polgári társadalmi rendnek alig másfél évszázad után már el kell buknia? Vájjon igaz-e az, hogy a kisebbségi elvre épített bolsevista, fascista és hitlerista társadalmi rendek képviselik a felsőbbrendű társadalmi típust a többségi elvre épített polgári társadalmi renddel szemben, mert ezek nyújthatnak több szabadságot nagyobb biztonságot, magasabb kultúrát és szilárdabb anyagi jólétet a nemzeteknek és az egyéneknek egyaránt? Vájjon a francia forradalom által kinyilatkoztatott emberi és polgárjogokat tisztelő demokratikus kormányzati rendszerek valóban elavultak-e már és a jövő az emberi és polgárjogokat féltreugó diktatórikus kormányzati rendszereké-e? Vájjon igaz lehet-e az, hogy a demokrácia a halálát jelenti a nemzeti gondolatnak, de ugyanakkor nem tud életet adni a szocializmusnak sem? Vájjon igazán diktatúrára van-e szükség, hogy a népek nemzeti öntudata ki ne vesszen? Vájjon a szocializmus is a diktatúrában valósítható-e meg jobban, mint a demokráciában?

Meg kell vallanom, hogy engem azon a tisztán kulturális célon kívül, amelyet a francia forradalom rövid történetének az ismeretése és e forradalom tulajdonképeni értelmének és jelentőségének

modern szellemben való átértékelése jelent, még azon gyakorlati cél is vezet, hogy az általam előbb felvetett és mindnyájunk számára akarva és nem akarva is aktuális kérdésekre olyan választ keressek és találjak, amely egy a világháború és az azt követő társadalmi, gazdasági és lelki válságok tapasztalatain átesett mai embert is kielégíthet. Ezen kettős célokat természetesen nem politikai, hanem tudományos alapon igyekszem elérni. A világpolitika boszorkánykonyhájába igazi betekintésem nem lévén, meg sem kíséreltem vizsgálódásaimba vonni a világpolitika egyre változó alakulását. A politikai jóslásnak, de a bármely irányban való elfogultságnak még a látszatát is kerülni kívánom. Kérdéseimre nem a politikától, hanem a történelemtől várom a választ, amelyről a középiskolában azt tanítják, hogy az az élet mestere. Az eseményeket természetesen nem azon a világháború előtti mondhatnám romantikus történelemszemléleten keresztül fogom tárgyalni, amelyen keresztül azokat az én generációmnak tanították, hanem a modern történelemszemléleten keresztül. Előbbi a történelmet az események időbeli egymásutánján, a királyok nevein, a csaták évszámain, a nagy u. n. történelmi jeleneteken, a felszínen harsogó jelszavakon és általában a külsőséges és felszínes jelenségeken keresztül ismerteti csak. Utóbbi pedig a gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődés tényezőire és menetére, az események közötti összefüggésre és azok indító okainak és igazi rugóinak a felderítésére irányítja a figyelmet. Kellően értékeli ugyan a nagy egyéniségeknek az eseményekre gyakorolt irányító hatását, de aláhúzza a történelmet mozgó érzelmi, szellemi és gazdasági erők és tömegérdekek döntő fontosságát.

Ezen a modern történelemszemléleten keresztül nézve abban domborodik ki a francia forradalom világtörténelmi jelentősége, hogy ez a forradalom volt az, amely a teokratikus \Hlágsszemléleten, a születés kiváltságán és a kötött gazdálkodáson alapuló hűbéres (nemesi) társadalmi rendet ledöntötte és annak romjain a társadalmi és jogi egyenlőségen, a gazdasági és egyéni szabadságon és a népfellegi elven alapuló polgári társadalmi rendet épített tel. Ez a forradalom a kiinduló pontja, alapja, eredete és gyökere annak a polgári társadalmi rendnek, amely egyrészt a világháború és az abból kinőtt újszarnokságok (diktatúrák) miatt, másrészt pedig a rossz békeszerződések, az autarkies gazdaságpolitika és az örült fegyverkezés miatt ezekben az években jutott el válságának legsúlyosabb fázisába. Nyilvánvaló tehát, hogy a francia forradalom történetének tanulmányozása már a polgári társadalmi rend jelen» legi válságának és az annak orvosszerei után való kutatásnak a szempontjából is aktuálisnak mutatkozik. Eltekintve attól, hogy a legutóbbi 15—20 éven belül előállott válságoknak az előtérbe helyezése azzal a veszéllyel járna, hogy a történelmi távlat és a tudományos tárgyilagosság széles és nyugodt fensíkjairól a politikai aréna és a pártegyoldalúság keskeny és zajos mezeire csúszhatunk alá, vizsgálódásunk nem volna teljes értékű ha csakis ezekre a legújabb keletű válságokra szorítkoznánk és nem tekintenénk

vissza a válsággal küzdő polgári társadalmi rendnek a születési idejére és létrejöttének a körülményeire is. Ha csupán csak a vég-nél és nem a kezdetnél is próbálnánk keresni a polgári társadalmi rendnek olyan fogyatékosságait és hibáit, amelyek legsajátosabb lényéből következnek és amelyek ennél fogva már megszületése óta előidézői mai válságának. A francia forradalomnak, mint a polgári társadalmat megszőülő népmozgalomnak a története ugyanis nemcsak azoknak a bajoknak és konfliktusoknak az eredetét tárja fel előttünk amelyekkel a polgári társadalmak ma, a technikai forradalom korában is küzködnek, hanem azokat az irányelveket és gyakorlati eszközöket is megmutatja, amelyekkel a polgári társadalom a maga időszaki válságait sikeresen leküzdheti. Amelyekkel létét, mint az emberiségnek — legalább is a többség szempontjából — még mindig a legtűrhetőbb együttélési formáját hosszú időre biztosítani tudja. Ma amikor az egyre jobban elhatalmasodó gépkultúra az emberi méltóságot már-már a megszűnéssel fenyegeti és a politikai és az egyéni szabadságot a legszűkebb keretek közé szorítja, ugyanakkor viszont a gazdasági kizsákmányolást és az általános elszegényedést kiszélesíti; amikor az elgyötört tömegek tanácsalansága és elkéserevése mellett a vakmerő fanatikusok felelőtlen és meddő kísérletezései teszik teljessé a zűrzavart; akkor nyilvánvaló aktualitással kell hogy bírjon annak a francia forradalomnak a tanulmányozása, amely a világtörténelem legnagyobb sikereket és legmaradandóbb eredményeket elért küzdelme volt az embernek ember által való elnyomatása és a szolgaság ténye ellen; a tömegeknek állati sorból emberi sorba való felemeléséért; az emberi méltóság megbecsüléséért. Ez a forradalom nem egyes foglalkozási ágak érdekeiért, nem is csupán a lelkiismereti szabadságért, még kevésbé faji, vagy osztálycélokért, de még csak nem is kizárólag francia nemzeti célokért, hanem ami mindezeknél sokkal több, egyetemes emberi célokért is küzdött. Legmélyebb értelme az embernek ember által való elnyomatása, a szolgaság ténye elleni küzdelem, lett legyen az elnyomatás akár a születési, akár a vagyoni kiváltságon, akár a kulturális, akár a lelki kényszeren alapuló. Mivel pedig az embernek ember által való elnyomatása és a szolgaságnak legkülönbözőbb fajtái nemcsak társadalmi, hanem a nemzetek közötti viszonylatban is ma, a rádió és a repülőgép korában is épenugy fennállanak, mint a postakocsi és a léggömb korában, azt hiszem, hogy a szolgaság alatt nyögő százmilliók számára vajmi kevés vigaszt nyújt az, hogy a világháború fejleményei megváltoztatták a szolgaság formáit, helyeit és módjait, illetve, hogy újfajta zsarnokságot és újfajta szolgaságot idéztek elő. Hogy megszűnt a százféle hűbéri kötelezettség, de megvan a százféle adó és illeték. Hogy vallását ma már mindenki szabadon gyakorolhatja, de politikai véleményét még a felelősséggel korlátozva sem nyilváníthatja mindenki szabadon. Hogy ma már nem a kiváltságosok osztályaiból kerülnek ki a törvényhozás tagjai, hanem annak az egyetlen pártnak a tagjai közül, amely pártnak a tagjaira az összpolgárság adóiból eltartott-parancs-

állam a törvényhozási választásokat kényszerítő erővei korlátozza. Hogy ma már nincsen kínvallatás, de van pl. nyíltszavazás. Hogy ma már a paraszt nem a nagyhercegnek, hanem a szovjetnek a rabszolgája. Hogy ma már nem a török hajtja igájába a magyar Alföldet, hanem a cseh a magyar Felvidéket. Hogy már nem az orosz bitorolja Varsót, hanem a lengyel Danzigot. Hogy nem a kétfejű sas lebeg az olasz síkságon, hanem a római sas az osztrák Alpokon,

A reményvesztettségnek, a tanácstalanságnak és zűrzavarnak mai állapotában tehát, amikor a szolgaság ténye a változott formák között változatlanul fennáll, fokozott aktualitást nyer annak a francia forradalomnak a tanulmányozása, amely mint már említettem eddigéig mégis csak a világtörténelem leggrandiózusabb küzdelme volt az embernek ember által való elnyomatása és a szolgaság ténye ellen. Véleményem szerint a polgárság — ha élni akar — akkor annak a francia forradalomnak a történetéből merítheti a leghasznosabb útmutatásokat a legtöbb hitet és erőt jelenlegi válságának a leküzdésére, amelyben a minden idők polgári társadalmainak vezérlő eszméi, az annyiszor kigúnyolt és félreértelmezett szabadság, egyenlőség és testvériség először öltöttek testet.

Szeretném, ha a francia forradalom tanulmányozásának aktualitását minél szélesebb körben felismernék és minél többen törekednének arra, hogy ebből az egyén, a nemzet és az emberiség javára értékes tanulságok és helyes indíttatások származzanak.

II. A forradalom fogalmának meghatározása

Polgárnők, Polgárok!

Azt hiszem, hogy nem végzek fölösleges munkát, ha mindenekelőtt az előadásom tárgyát képező forradalomnak a fogalmát igyekszem meghatározni.

A forradalom fogalmáról forgalomban lévő meghatározások lényege ebben a mondatban foglalható össze: Forradalom minden olyan népmozgalom, amely a fennálló társadalmi rendet és államalkotmányt erőszakos úton akarja átalakítani. Ez a közkeletű meghatározás azonban három oknál fogva nem alkalmas arra, hogy rajta keresztül a francia forradalom fogalmáról és mibenlétéről tiszta képet nyerjünk. Az egyik ok, hogy ez a meghatározás amellett, hogy igen rövid, még túlságosan általánosságban is mozog. A másik ok, hogy a forradalom jellegzetes ismérve nem az erőszak, hanem a mélyreható átalakulás. Ez pedig békés úton is végbemehet. A harmadik ok, hogy az erőszakos úton végbemenő forradalmak is többfélék. Ha tehát azt akarjuk meglátni, hogy tulajdonképpen milyen forradalom is volt úgy fogalmát, mint mibenlétét tekintve a francia „grande revolution“, akkor meg kell előbb szabatosan és világosan határoznunk a forradalom fogalmát és meg kell ismerkednünk a

forradalmak különböző válfajaival, mert csak így tudhatjuk majd elkülönöztetni, osztályozni és megérteni a francia forradalmat.

Az a mélyreható átalakulás, amelyet időszámításunk első századaiban a lelkek világában a kereszténység előidézett, fogalmiság éppen úgy forradalomnak számít, mint azok a gyökeres változások, amelyeket a 17-ik században a tudományok területén Galilei, Newton, Descartes, Leibniz, Harvey és a többi nagy elmék különböző felfedezései és eszméi, valamint azok az óriási horderejű újítások és változások, amelyeket a 18-ik században a gazdasági élet terén a gőzgép és a szövőgép feltalálása idézlek elő, Míg tehát a lélek, a szeljem és az anyag világában nagyobbára békés úton viszik keresztül a lényegbe vágó átalakításokat, addig az embereknek egymás közötti viszonyában, a társadalmi és politikai élet terén, ezek az átalakulások rendszerint erőszakos úton mennek végbe. Ezek szerint a kivétel szempontjából békés és erőszakos forradalmakat különböztethetünk meg.

A cél szempontjából viszont az erőszakos úton végbemenő forradalmak háromfélék lehetnek: 1. nemzeti, 2. politikai vagy 3. szociális (társadalmi) forradalmak. A nemzeti forradalom célja valamely nemzetnek egy idegen nemzet igájából való felszabadítása. Ilyen nemzeti forradalom volt az angolok elleni amerikai függetlenségi harc 1776-ban és a mi osztrákok elleni magyar szabadságharcunk 1848—49-ben. — A politikai forradalom célja az államhatalom meghódítása és megtartása. Ilyen politikai forradalom volt például a Mussolini fascista forradalma, hogy az olasz királyságban az államhatalmat a saját pártjához, illetve önmagához ragadja és megtartsa, — A szociális forradalom célja a politikailag már felszabadított néprétegek társadalmi, gazdasági és kulturális téren való felszabadítása. Ilyen szociális forradalom volt a nagy francia forradalom harmadik (utolsó) szakasza.

A kiindulás és az eredmény szempontjából ismét kétféle forradalmat kell megkülönöztetnünk. A forradalom ugyanis kiindulhat egy személytől, vagy több személytől, kiindulhat az udvartól, egy párttói, vagy valamely kisszámú szervezettől, szóval egy kisebbségtől. De kiindulhat a forradalom magából a nemzet többségét kitevő népből, azaz a többségből is. Az eredmény rendszerint a kiinduló ponthoz igazodik. A kisebbségektől kiinduló forradalmak csak az elindító személynek, személyeknek, vagy szervezeteknek, tehát az államfőnek, az egyik vagy másik udvari, pártpolitikai vagy gazdasági klikknek hoznak eredményeket, míg a többség részére még jó, ha csak látványosságokat és fráziszuhatagokat produkálnak. Rendszerint azonban a politikai és egyéni szabadság teljes vagy részleges megszüntetését és az általános jólét csökkenését is eredményezik a többség számára. Ezzel szemben a többségből kiinduló forradalmak politikai téren jogkiterjesztést, gazdasági téren nagyobb általános jólétet, magasabb kultúrfokot, következésképpen biztosabb társadalmi egyensúlyállapotot és ezáltal a nemzetben rejlő erőknél a lehető legnagyobb mérvű kifejtését eredményezik. Éppen az ered-

mény szempontjából nézve nevezik inkább csak a többségi forradalmakat forradalomnak, míg a kisebbségi forradalmakat — mint-hogy úgy célkitűzésükben, mint eredményeikben a többség érdekeivel ellenkeznek — megkülönböztetésül, az ellenforradalom elnevezéssel jelölik meg. (Óvakodnunk kell azonban a szó szerinti értelemben való általánosítástól. Mert például az orosz bolsevista forradalom szintén kisebbségi forradalom, de mégsem ellenforradalom.) Megjegyzendő még, hogy azok a sikerrel végrehajtott erőszakos megmozdulások, amelyeknek kimondott célja egyetlenség személy hatalmának vagy valamely hatalmi csoport befolyásának a megnövelése vagy kizárólagossá tétele, nem ellenforradalmak, hanem csak államcsínyek, puccsok, illetve palotaforradalmak. (Ilyen államcsíny volt például Bonaparte Napoleon brumairei államcsínye, amellyel a köztársasági államforma leple alatt magának biztosította az egyeduralmat.)

Mindezekből azonban csak a forradalmak különböző válfajaival ismerkedtünk meg, míg a forradalom fogalmával csak annyiban, hogy nem az erőszak, hanem a mélyreható átalakulás teszi a forradalom lényeges alkatelemét. Ha már most a forradalom fogalmát — különös tekintettel az előadásunk tárgyát képező francia forradalomra — nemcsak negatív, hanem pozitív értelemben is meg akarjuk ismerni, akkor ehhez nézetem szerint a legjobb útbaigazítást Kropotkin Péter hercegnek a francia forradalom egyik legnagyobb historikusának a művéből nyerhetjük. Kropotkin szerint forradalomnak csak az a népmozgalom tekinthető, amelynek előkészítésében és végrehajtásában egyaránt feltalálható úgy az eszmei áramlat, mint a cselekvő áramlat. Az eszmei áramlat az állam és a társadalom átalakításáról kialakult vagy kialakulófélben levő eszmék özönét vagy rendszerét jelenti, míg a cselekvő áramlat, a néptömegek azon tetteinek a sorozatát, amelyekkel ezek gazdasági helyzetüknek haladéktalan és lényeges javulását iparkodtak elérni. Az eszmei áramlat a vagyonosabb és műveltebb rétegekből, a polgárságból ered, míg a cselekvő áramlat a szegényebb és műveletlenebb rétegekből, a parasztságból és a városi munkásságból indul ki. A forradalmat a két áramlat egy közös célban való egyesülése jelenti. „Egy forradalom hasonlíthatatlanul több, — írja Kropotkin „A Francia Forradalom“ című művében — mint akármilyen hosszú sorozata a vidéki és városi felkeléseknek. Több mint közönséges pártküzdelem, bármily véres legyen is ez, több mint holmi uccai harc és sokkal több, mint afféle kormányváltás, aminő Franciaországban ISSO-ban és 1848-ban ment végbe. A forradalom rohamos, néhány év alatt végbemenő felforgatása oly intézményeknek, amelyek hosszú századokon át szilárdul meggyökeresedtek és amelyek oly maradandóknak, oly megingathatatlanak tetszettek, hogy még a leghevesebb újítók is alig merészelték őket Írásaikban megtámadni. Összeomlása és gyors egy pár év alatt már be is fejeződött széjjelmálása mindannak, ami eladdig valamely nemzet társadalmi, vallási, politikai és gazdasági létének lényegét alkotta, — fölforgatása az embernyáj összes körül-

ményeiről és oly bonyolult viszonyairól vallott közkeletű nézeteknek és szerzett eszméknek.

A forradalom végül jelenti azt is, hogy az állampolgárok egymáshoz való mindenféle viszonyáról új eszmék, új nézetek kapnak lábra, — ezek a nézetek csakhamar valóra is válnak és azután kezdenek kisugárzni, el a szomszéd népekhez, átformálják a világ képét s megszabják a következő század jellegét, problémáit, tudományát, tendenciáit és gazdasági, politikai és erkölcsi fejlődését.

Ekkora eredmény létrehozásához, ahhoz, hogy valamely mozgalom forradalmi méreteket öltjön, miként az 1648. és 1688. között Angliában és 1789—1793-ig Franciaországban történt, nem elegendő, hogy a művelt osztályokat egy eszmei mozgalom járja át, bármily mélyre hatoljon is az; épp oly kevésbé elegendő, hogy a nép széles rétegeiben felkelések támadjanak, bármily gyakoriak, bármily kiterjedtek is. Ahhoz az kell, hogy a forradalmi cselekvés, mely a néptől ered, és a forradalmi gondolkodás, mely a művelt osztályokból indul ki, egymással találkozzék és egyesüljön. Enélkül forradalom nincsen.“

Miután Kropotkinnak ezen fejtegetéseivel világosan és kimerítően meghatározva látom a forradalom fogalmát, ezen előadás keretében még csak azt kell tisztáznom, hogy tulajdonképen a forradalmak melyik kategóriájába is kell sorolnunk a francia forradalmat?

III. Milyen forradalom volt tulajdonképen a francia forradalom?

Polgárnők, Polgárok!

Kivitel szempontjából a francia forradalom kétségtelenül az erőszakos forradalmak kategóriájába tartozik. Bár tény az, hogy ez a forradalom is békésnek indult, békés eszközökkel akarta elérni a hűbéri társadalmi rendnek és az abszolút királyságnak polgári társadalmi renddé és alkotmányos királysággá való átalakítását, — ennek az előadásnak a keretében nem tehetünk egyebet, minthogy erre a tényre utalunk és csak a továbbiak során mutatunk rá arra, hogy miért kellett ennek a békésnek indult forradalomnak erőszakra fordulnia.

A kiindulás és az eredmény szempontjából a francia forradalom többségi forradalom volt. Sőt még ennél is több. Ez volt a forradalom par excellence, a legjellegzetesebb típusa és a legtökéletesebb modellje az egyén és a társadalom, a nemzet és az emberiség felszabadítására és boldogulására irányuló emberi kísérleteknek. Amit H. G. Wells: „A világtörténet alapvonalai“-ban az embereknek Istenhez való viszonyáról szólva, egyébként Dean Inge-től a londoni Szent Pál székesegyház dékánjától idézve a kereszténységre nézve mond, „hogy a Krisztus vallása nem egy vallás, hanem a vallás, e szó legegységesebb és legmélyebb értelmében“ — ugyanezt az emberek egymásközötti viszonyára alkalmazva, a többségi forradalmak

közül egyedül csakis a francia forradalomról mondhatjuk el: A nagy francia forradalom nem egy forradalom volt, hanem a forradalom, e szó legegységesebb és legmélyebb értelmében. A francia nemzet 96 %-át kitevő polgárságból, parasztságból és munkásságból indult ki és azok az eredmények; amelyekkel, amint azt majd később részletesen is meg fogjuk látni, a többségre nézve járt, úgy az egyén, mint a nemzet, mint az emberiség szempontjából sokkalta nagyobbaknak és reálisabbaknak bizonyultak, mint az előtte és utána lezajlott legnagyobb „kaliberű“ forradalmaknak, akár az előtte száz évvel lefolyt angol, akár az utána százharminc évvel lejátszó-dott orosz forradalomnak az eredményei.

A cél szempontjából nézve a nagy francia forradalom az egymást követő politikai, nemzeti és szociális forradalmaknak a sorozata volt. Politikai forradalomnak indult, A gazdag és művelt polgári osztály felsőbb rétegei akarták megszerezni maguknak a király és az arisztokrácia birtokában levő politikai hatalmat, hogy ennek birtokában békésen alakítsák át a hűbéri társadalmi rendet polgárvivá és az önkényuralmat alkotmányossá, Később, mikor a gazdag polgárság már megszerezte magának a politikai hatalmat és a polgári Franciaország a feudális Európával háborúba keveredett, a forradalom a háborúval nemzeti jelleget öltött. 1792-ben és 1793-ban hazafinak lenni és forradalmárnak lenni, Franciaországban egyet jelentett. Mivel a nemzet maga volt a forradalom, az ellenforradalmárok egyúttal hazaárulók is voltak. — Végül szociális forradalom is volt a francia forradalom, mert a politikai jogokban és a törvény előtt már egyenlősített, tehát politikailag már felszabadított polgárságot társadalmi, gazdasági és kulturális téren is a korszellemnek megfelelően és erejéhez mérten felszabadította. Társadalmi téren azáltal, hogy a rangokat és címeket eltörölte és csak azokat a társadalmi megkülönböztetéseket ismerte el, amilyen címen valaki a köznek szolgálatot nyújtott. Minden tisztességes állampolgárt egyaránt megilletett a „polgártárs“ (polgártársnő), később az „uram“ (asszonyom) megszólítás, másféle megszólítás senkit sem. A képviselőket például „törvényhozó-polgártárs“-nak, a tábornokokat „tábornok-polgártárs“-nak titulálták mindenféle más cím, vagy megszólítás mellőzésével. — Az ország földjének 9/10 része az azt megművelő parasztság kezére jutott, még pedig olyképen, hogy a hűbéri kötelezettségeket egyáltalán nem kellett megváltani, míg a föld árát a lehető legkedvezőbb feltételek mellett lehetett megfizetni. Az alkotmányba fölvétetett a nyilvános szegénységélyezés és az ingyenes és kötelező állami népoktatás, Mindezekkel tehát a társadalmi, gazdasági és kulturális felszabadításnak, illetve egyenlősítésnek a korszerű, józan és szilárd alapjait rakta le a francia forradalom.

Az egymást követő politikai nemzeti és szociális forradalmakból összetevődött nagy francia forradalomnak a képe mégsem állana egészen tisztán előttünk, ha mindezekon felül észre nem vennénk még azt is, hogy ez a hármast forradalom az univerzális-

musnak (egyetemességnek), a demokratizmusnak, (népuralmiságnak) és a liberalizmusnak (szabadelvűségnek) a jegyében folyt le. Univerzális volt a francia forradalom azért, hogy a földkerekség minden arra képes emberére és minden államára egyaránt kiterjedőleg és örök időkre szólóan kívánta kinyilatkoztatni a minden embert emberi mivoltánál fogva megillető és a minden polgárnak állampolgári helyzeténél fogva kijáró jogokat. Ezzel hitvallást tett az egész emberi nemnek fajtára, nemzetiségre és államiságra való tekintet nélküli összetartozandóságáról. Demokratikus volt a francia forradalom azért, hogy a kormányzat törvényességét a kormányzottak szabadon megnyilatkozó hozzájárulásához kötötte és a világ összes államainak kormányzatát a népfelségi elvre kívánta alapítani. Végül liberális volt azért, mert az egyén szabadságát az állami és társadalmi rendben a lehető legnagyobb mértékig biztosítani kívánta; sőt alaptételül fogadta el azt, hogy a nemzet, az állam és a társadalom nagysága, rendje, szabadsága és boldogulása csakis az egyénnek nyújtott minél nagyobb megbecsülésen, szabadságon és jóléten keresztül érhető el. A francia forradalom az 1789-től 1793-ig terjedő rövid 4 esztendő alatt az egyetemesség, a népuralmiság és a szabadelvűség jegyében produkálta azokat az eredményeket, amelyeket, minthogy valóban átfórtmálták a világ képét és tényleg évszázadokra kihatóan meghatározták a fejlődés irányát, joggal nevezhetünk korszakalkotóaknak.

Úgy látszik, mintha a francia forradalom eredményeinek az 1930. és 1935. közötti években kellene kiállniok a döntő próbát. Mintha most kellene eldőlni annak, hogy az ember és polgár jogain és a népfelségi elven nyugvó állami, társadalmi és kormányzati rend, a polgári demokráciák rendszere-e az, amelyben úgy a nemzeti gondolat, mint a szociális igazság, úgy az egyén érdeke, mint az egyetemesség szempontjai a legideálisabban érvényesülhetnek, biztosíthatnak és konzerválhatnak?

MÁSODIK ELŐADÁS

A francia forradalom előzményei.

Polgárnők, Polgárok!

A francia forradalom előzményei a 13-ik századig nyúlnak vissza. A gazdaságtörténelem erre a századra teszi a városgazdasági korszak kezdetét. A művelődéstörténet pedig ennek a századnak a végét jegyzi fel a korai reneszánsz elindulási idejéül. A polgári rend, mint a hűbéres társadalmi rend harmadik rendje ebben a században kezd kialakulni. Gazdasági és politikai hatalom nélkül és kellő műveltség és öntudat hiányában szerényen húzódik meg a még fejletlen harmadik rend, a mindenható papság és nemesség örök életűnek gondolt társadalmi rendjében, amelyben neki csak kötelességei vannak, míg a jogok a papságot és nemességet illetik meg.

1300-tól 1600-ig, Dante-től Shakespeare-ig tartott az a folyamat, amely úgy a képzőművészetek és az irodalom terén, mint a a hit és az államélet terén teljesen átalakította a középkor emberének érzelmi és értelmi világát. A görög teremtő szellem újjászülésének a hatása abban fejeződött ki, hogy a középkori ember érzelmi és értelmi világát teljesen betöltő vallásosság és bibliai alapon álló gondolkodás kénytelen volt helyét, lassanként a szabad szemlélődésnek, a művészetek és tudományok felé forduló érdeklődésnek átengedni és hogy a középkori aszkéta életideál helyébe az életörömök élvezése lépett. Az élet szépségei iránti vágyak és a kritikai szellemnek a terjedése, valamint a reformáció erős térfoglalása, akkor ingatja meg első ízben az Egyház mindent lenyűgöző és megingathatatlanul hitt hatalmát és tekintélyét. Az olasz kereskedővárosok élénk levantei forgalma, majd Amerika felfedezése, a puskapor és a könyvnyomtatás feltalálása, végül Machiavelli elméletének a gyakorlatban való térhódítása, nemcsak a harmadik rend fejlődésében hanem a gazdasági, a szellemi, a hit és az állami élet fejlődése és átalakulása terén is mértföldköveket, — a középkor felszámolását jelentik.

Mikor az érzelmi és értelmi felszabadulásnak ez a folyamata 1600 körül befejeződik, egy másik folyamat veszi kezdetét, amely

viszont a felszabadult érzelmvilág és intellektus segítségével a tudományok terén változtatja meg gyökeresen az addigi világfelfogást, A 17-ik század a tudományok százada. Ebben a században rakták le a modern tudományok alapjait és ezáltal lett ez a század előkészítőjévé annak az ipari forradalomnak, amely a 18-ik században következett be és amely az előadásunk tárgyát képező francia forradalomnak is egyik legnagyobb fontosságú előzményévé, illetve hajtóerejévé vált.

Míg a képzőművészetek és az irodalom terén az Egyház befogadta a kor szellemét, sőt politikájában és életmódjában is hozzáigazodott, addig a tudományok terén nem volt hajlandó a korrallal haladni, mert a tudományokban a hit ellenségét látta és mint ilyent, üldözte is. Galileit, a modern mechanika megteremtőjét, aki az első hőmérőt, az első távcsövet konstruálta meg s elsőnek állapította meg a mozgás és esés törvényeit, mivel a Kopernikus és Kepler tanait kiépítette és azt hirdette, hogy a Föld nem áll, hanem mozog, — a római inkvizíció tanai megtagadására kényszerítette. Giordano Brúnót, aki Galilei nyomán az Egyház felfogásával nem egyező fizikai és teológiai nézeteket vallott, elevenen égettette meg az Egyház, Galilei művét folytatta Newton a természettudományok terén, míg a bölcsészet terén Descartes, a matematika terén Leibnitz, az orvostudományok terén Harwey a nagyobb nevek a tudomány forradalmárai közül.

Az a forradalom azonban amelyet a 17-ik század a tudományok terén okozott, éppen úgy, mint az a változás, amely a reformációt kivéve a reneszánsz korában érzelmi és értelmi téren végbe ment, a társadalomnak csak egy kisebbségére szorítkozott. Ezekről a forradalmakról csak a társadalom felsőbb rétegei szereztek tudomást és a reformációt kivéve csak ők mentek keresztül rajtuk. Az érzelm- és értelem világ forradalma éppen úgy, mint a tudományok forradalma, arisztokratikus tény volt. A tömegek létfeltételein ezek a forradalmak, alig változtattak valamit — és ahol változtattak is, a változás ott sem volt mindig előnyére a tömegeknek. A zérzelem és értelemvilág felszabadításának és a tudományok ezen keresztül kirobbant forradalmának az előnyei csak ott kezdenek igazán érezhetővé válni és gyümölcsözni is a tömegek részére, amikor a tudományok embere érintkezésbe jut a szerszám emberével. Amikor a tudomány és az ipar egyesüléséből keletkezett forradalom nyomán egy új termelési rend körvonalai kezdenek kibontakozni, akkor változnak csak meg a tömegek létfeltételei, akkor indul csak meg a társadalom tagozódásában is egy mélyreható változás. Az ipari forradalomnak döntő eseménye a gőzgép feltalálása volt. 1765-ben konstruálta meg Watt az első alkalmazható gőzgépet külön kondenzátorral. Ezt a találmányt nyomon követte Arjkright szövő- és fonógépe, amelyet azután később Stephenson gőzmozdonya és a találmányok egész sorozata követett. Marvin „A nyugati civilizáció fejlődése“ című könyvében azt írja a gőzgépről, hogy ezermillió ember egyenértékével gazdagította az emberi erőt. Ugyancsak ő

idézi Bergsont, aki a múlt század végén úgy vélekedett, hogy az emberiség csak most kezdi érezni annak a lökésnek a mélységét, amelyet a gőzgép feltalálása a haladásnak adott. Bergson szerint az a forradalom, amelyet a gőzgép feltalálása az iparban előidézett, teljesen felborította az emberi kapcsolatokat. „Évezredek múlva, — írja Bergson — amikor a távolból tekintve a jelen kornak csak széles vonalai lesznek láthatók, háborúink és forradalmaink nem fognak semminek sem számítani, de a gőzgépről és a találmányoknak a sorozatáról, amely nyomon követte, úgy fognak beszélni, mint a történet előtti idők bronzairól; arra szolgál majd, hogy egy kort határozzon meg.“

A gőzgép feltalálása indította el azt a folyamatot, amely a családot mint termelési egységet és az otthont mint műhelyt megszüntette és előbbi helyére a tőkepenzes vállalkozását, utóbbi helyére pedig a gyári helyiséget állította be. Ekkor kezdődött a munka felosztása, specializálódása, a gyárak és a gyárak körül rokon iparágak létesítése. Nagyobb területek számára való termelés, illetve piackeresés és mindezekon keresztül a mai értelemben vett modern ipari és kereskedelmi gócpontoknak, nagy városoknak és új városi rétegeknek, különösen a városi, ipari proletariátusnak a kialakulása.

Mikor azonban az ipari forradalom hatása, 1770 körül kezd érezhetővé válni és a már fejlődőieiben levő termelési (gazdasági) rend gazdaságfilozófiai alapvetése: Adam Smith-nek „A nemzetek jólétéről“ írott műve 1776-ban megjelenik, akkor már az új polgári társadalmi rend egész kulturális és politikai építménye készen állott. Montesquieu, Rousseau, Voltaire és az enciklopédisták működése már a gőzgép feltalálása előtt teljesen befejeződött. Le kell tehát szögeznünk, hogy a polgári ideológia, mint a francia polgári forradalmat előkészítő eszmei áramlat, a gőzgéptől és annak gazdasági és társadalmi következményeitől teljesen függetlenül, azokat megelőzően jött létre és alakult ki. Ezért nem tekinthetők a polgári gondolkör eszméi a kapitalista termelési (gazdasági) rend politikai és kulturális felépítményének, főleg pedig nem használhatók fel a gőzgép feltalálásával újtára indult kapitalista kizsákmányolás igazolására. A felvilágosodás eszméi, mint a polgári forradalmat megelőző eszmei áramlat elemei, hű kifejezői a gőzgép feltalálása előtti korszak szellemének, továbbá alkotóik eredetiségének, éleslátásának és szellemességének, de lényegük és céljuk szerint semmiesetre sem arra valók voltak, hogy a gőzgép feltalálása után elkövetkezendő kapitalista világrendnek a kizsákmányoláshoz való korlátlan jogát velük lehessen igazolni. A polgári ideológia nem a kapitalista termelési rend bevezetésére irányuló gazdasági törekvést jelent hanem egy az ember és polgár méltóságát és jogait mindenféle termelési rendben, minden népnél és minden időben megvédeni kívánó, a tiszta humánus jegyében álló eszmei és érzelmi törekvést.

A gőzgép feltalálásával megindult ipari forradalom olyan új termelési rendet, a kapitalizmust kívánt megalapozni, amelynek a fejlődése, a 18-ik század végén is még nagyjából középkori, kötött

gazdálkodási rendszerben nem volt lehetséges. Abban a gazdasági rendszerben, amely a jobbágy munkaerejét a földesúr számára foglalta le, amelyben a céhrendszer korlátokat szabott a vállalkozás kereteinek és olyan politikai rendszerben, amely lehetővé tette azt, hogy úgyszólván bármely udvarképes nemes a kereskedő vagy iparos hitelezőjét egy „lettre de cachet“ (elfogatási parancs) kieszközlésével a Bastille kazamattáiba csukassa — a fejlődő kapitalizmus nem férhetett meg. A fejlődő kapitalizmus Adam Smith nyomán szabad földet követelt, ami magában foglalja, úgy a jobbágyság eltörlését, mint a föld szabad forgalmát. Iparszabadságot követelt, ami a céhrendszer eltörlését és a foglalkozás szabad megválasztását, — továbbá az engedélyezési rendszer és a gyártási szabályzat eltörlését jelentette. Szabad kereskedelmet kívánt, a közbülső vámoknak és a nemzetközi áruforgalomra nehezedő vámtételeknek, korlátozásoknak és akadályoknak a lebontását. Végül szerződési szabadságot is követelt a fejlődő kapitalizmus, hogy a vállalkozó ne legyen korlátozva a munkaerő megszerzésében.

A fejlődő kapitalizmusnak a gazdasági szabadság utáni kiáltásait azonban nem szabad összetévesztenünk a felvilágosodásnak emberi jogokat követelő filozófiájával, amely évtizedekkel előzte meg a jól felfogott önérdekre és a szabad versenyre felépített kapitalista gazdaságfilozófiát. Jóllehet, hogy az enciklopédisták felvilágosodási filozófiája a fejlődő kapitalizmus gazdaságfilozófiájával szinte szervesen összekapcsolódott a francia forradalomban, mert hiszen a felvilágosodás a szabad és egyenlő jogú emberek társadalmát akarta mindenképpen megvalósítani, akár gőzgéppel dolgozik a társadalom, akár nem, akár az iparból és kereskedelemből él meg a társadalom, akár pedig a földből, mégsem lehet úgy beállítani a felvilágosodás filozófiáját, hogy a Montesquieu hatalom-megosztási elve, Rousseau szabadság és egyenlőség-tana, Voltaire deizmusa és antiklerikálizmusa, La Mettrie materializmusa, D'Holbach báró atheizmusa és az enciklopédisták racionalizmusa — annak a kapitalista társadalmi rendnek a felépítményei lennének, amelynek még az alapjai sem voltak meg akkor, amikor ezek az eszmék már régen kiforrott alakot öltöttek. A felvilágosodás eszméi a kapitalizmus társadalmi és gazdasági rendjétől függetlenül létrejött önálló és reális elgondolásai minden idők polgári társadalmainak. A kapitalista termelési rendtől függetlenül és azt megelőzően létrejött rendszerbe foglalásai azoknak az alapelveknek, amelyek minden idők polgári társadalmi szilárdan nyugodhatnak.

Tény, hogy az ipari forradalom a francia forradalom kitörése előtti években már nagy változásokat hozott létre az ország gazdasági struktúrájában. Párizsban, Lyonban és a nagy kikötő városokban Marseillesben, Toulonban és Bordeauxban egyre-másra alakultak a gyárak és az ipartelepek. Török Pál szerint, aki a Magyar Szemle Kincsestárában jelentetett meg egy kis kötetet a francia forradalomról a forradalom sikerének egyik titka éppen az volt, hogy a Párizs-környéki ipartelepek mind erősen támogatták a forradalmat, Mindez

azonban nem változtat azon a másik sokkal súlyosabb tényen, hogy a forradalom kitörésekor még mindig a föld volt a kizsákmányolás legfőbb eszköze, és hogy a lakosság túlnyomó részének mégis csak a föld képezte a megélhetési forrását.

De az ipari forradalommal kapcsolatban ki kell hangsúlyoznunk egy másik tény is, amelyet éppen előadásunk célkitűzése tesz aktuálissá. Az ipari forradalomnak, illetve a kezdődő kapitalizmusnak a szabad kifejlődése ugyanis egyformán érdeke volt az iparból, valamint az annak függvényéből, a kereskedelemből élő munkaadóknak és munkásoknak egyaránt. Azonban a fejlődés gyümölcseiben való osztozás tekintetében már lényeges különbség mutatkozik tulajdonosok és alkalmazottak, munkaadók és munkások között. Míg a munkaadók beérték volna azzal, hogy angol mintára ipari és kereskedelmi szabadságot adjon a király és hatalmát ne abszolút módon, hanem alkotmányosan és velük megosztva gyakorolja, addig a munkások azt várták, hogy az ő jóléthez való jogukat is elismerjék, azaz, hogy a megfeszített, akkoriban még napi 12—14—16 órai és gyermekekre és asszonyokra egyaránt kiterjedő munka után, emberhez méltó megélhetést is biztosítsanak nekik. A szabadságot ők gazdasági vonatkozásban nem úgy értelmezték, mint munkaadók. A munkaadók szerint ugyanis a szabadság gazdasági vonatkozásban a korlátlan kizsákmányolás szabadságát jelentette olyan munkabérek által, amelyeket a kiszolgáltatottság alapján diktálhattak. A munkások érdeke és rajtuk keresztül a társadalom érdeke is ezzel a munkaadói állásponttal szemben azt követelte, hogy amiként a politikai szabadság, úgy a gazdasági szabadság is olyan korlátok közé szorítsassék amelyek annak biztosítékául szolgálnak és megakadályozzák azt, hogy a szabadság anarchiává fajuljon el.

Míg tehát közgazdasági téren az ipari forradalom volt a francia forradalom egyik legjelentősebb előzménye, addig kulturális téren az előbb már említett felvilágosodás eszméi képezik a francia forradalom másik legjelentősebb előzményét.

A felvilágosodásnak csak a legnagyobb neveit és legjellegzetesebb eszméit kívánom ismertetni:

La Mettrie (1709—51) vakmerően azt hirdette, hogy az egész világ, — az ember is csak gép, „Ha a lélek tiszta szellem, hogyan melegítheti át a testet a lelkesedés, vagy hogyan zavarhatja meg a test láza az elme folyamatait?“ Katonaorvos volt, akit a „Lélek Természetrájza“ és „Az Embergép“ című materialista és aíheisia művei miatt állásától megfosztottak és száműzték Franciaországból, ahonnan II. Frigyes porosz király udvarába tette át működését.

Helvétius, „Az emberről“ szóló könyvében a La Mettrieéhoz hasonló nézeteket vallott. Szerinte minden cselekvést az egoizmus, az önszeretet diktál. „Még a hős is csak annak az érzésnek engedelmeskedik, amely rá nézve a *legnagyobb* gyönyörrel kapcsolódik össze. Az erkölcsöt nem a teológiára hanem a szociológiára kell alapítani, nem valami változatlan kinyilatkoztatás vagy dogma,

hanem a társadalom változó szükségletei *határozzák meg*, hogy mi a jó.

D'Holbach báró úgy találja, hogy a tudatlanság és a félelem teremtették meg az isteneket, hogy a képzelet, a lelkesedés, a csalódás ékesítették fel, vagy torzították el őket, hogy a gyöngeség imádja, s a hiszékenységet tartja fenn, s a szokás tiszteletben tartja, a zsarnok pedig támogatja, hogy saját érdekei szolgálatába állítsa az emberek vakságát.

Diderot, aki úgy vélte, hogy „az ember nem lesz szabad addig amíg az utolsó királyt meg nem fojtják az utolsó pap beleivel,“ 1752—1772 között adta ki D'Alamberttel együtt a nagy Enciklopédiát amely tárháza volt az akkori ismereteknek, s egyben őse a mai lexikonjainknak.

Voltaire, a „Türelmességről“ szóló értekezésében ezt mondja: „Aki így szól hozzám: hidd azt, amit én, különben Isten elkárhoztat, egyszer csak azt fogja mondani: hidd azt amit én, különben meggyilkollak“. „Milyen jogon kényszeríthet egy szabadnak teremtett lényt más valakit, hogy úgy gondolkozzon, mint ő? Addig nem valósulhat meg az örök béke, amíg az emberek meg nem tanulják, hogy türelemmel legyenek az egymás különböző filozófiai, politikai és vallási meggyőződéseire. A legelső lépés a társadalom egészsége felé annak az egyházi hatalomnak a lerombolása, amelyben a türelmetlenség gyökeredzik“ (Écrasez l'infame.) Voltaire egyházellenes volt, de nem volt istentagadó és vallásellenes. Szembeszállt az istentagadó D'Holbach báróval, akit arról igyekezett meggyőzni, hogy nem a vallás, hanem a babona okozta azt a megszámlálhatatlan szerencsétlenséget a világon, amit ő a vallásnak tulajdonít, Will Durant „A Gondolat Hősei“ című munkájában írja Voltaireről, hogy Voltaire készségesen elfogadja a hegyi beszéd teológiáját, hogy oly lelkes szavakkal dicsőíti Jézust, amelynek alig akad párja a szent rajongók írásai között is, hogy lefesti a Krisztust a bölcsek között, amint sir a nevében elkövetett bűnök miatt. Voltaire szilárdan meg van győződve egy jó és hatalmas legfőbb lény létezéséről, aki mindennek alkotója, aki kegyetlenség nélkül megbünteti minden bűnt és jósággal jutalmaz minden erényes cselekedetet. Viszont nem áll az, mintha Voltaire halálos ágyán visszavonta volna egyházellenes tanításait. Ellenkezőleg, fenntartotta azokat. Amikor Gauthier abbé csak azzal a feltétellel lett volna hajlandó őt meggyógyítani és feloldozni, ha aláír egy nyilatkozatot, amely szerint teljes egészükben vallja a katolikus egyház tanításait, akkor Voltaire a pap által kívánt nyilatkozat helyett az alábbi nyilatkozatot adta át: „*úgy halok meg, hogy imádom az Istent, szeretem barátaimat, nem gyűlölöm ellenségeimet és megvetem a babonát,* (aláírta) Voltaire.“

Kulturális téren tehát a materializmus, az atheizmus, az antiklerikalizmus, a különböző vallási, politikai és filozófiai meggyőzések és vélemények iránti türelmesség, a vallások egyenjogúsá-

gának az elismerése és a deizmus a felvilágosodás legjellegzetesebb eszméi.

Politikai téren Montesquieu hatalom-megosztási elve volt a legnépszerűbb. Ezszerint az államélet csak akkor egészséges, ha a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat egymástól elválasztva, egymástól különböző személyek gyakorolják. Montesquieu eszméi az 1748-ban megjelent a „Törvények szelleméről“ írott művében vannak lefektetve.

Körülbelül ugyanebben az időben jelent meg Jean Jaques Rousseau „Társadalmi szerződés“ című műve, amelynek hatása döntő fontosságú volt a francia forradalom ideológiájának kialakulására. Montesquieu hatalom-megosztási elvén és Voltaire deizmusán és racionalizmusán kívül teljes egészében Rousseau elvein nyugszik az emberi és polgárjogok deklarációja, amely a forradalom eszmei alapzata és egyben célkitűzése is volt. Rousseau szerint az emberek jóknak és szabadoknak születtek. Csak a rossz társadalmi berendezkedés és a hibás nevelés tette őket rosszakká, képmutatókká és rabszolgákká. A szabadságra született embereknek egyenlő joguk van a boldogsághoz és ezért egyenlő lehetőséget kell biztosítani mindnyájuknak, hogy azt ki-ki a maga legjobb tehetsége szerint kereshesse és meg is találhassa az összeség által megteremtett és szabályozott társadalmi rend keretein belül. Mivel az emberek egyenként képtelenek arra, hogy az erősebbek erőszakával, felfangjával és elnyomási szándékával szemben megvédjék a szabadságukhoz és a boldogulásuk egyenlő lehetőségéhez való természetes jogukat, társasággá kell tömörülniök, még pedig politikai társasággá, azaz állammá, amely államot a mindnyájuk akaratából létrejött törvények szerint kormányozzák azok, akikre a kormányzottak a kormányzás hatalmát átruházzák. Minden emberi társulásnak az lehet a célja csak, hogy az embereknek őket emberi mivoltuknál fogva megillető természetes, elidegeníthetetlen és kétségbevonhatatlan jogait megvédje és azokat a korszerű viszonyokhoz alkalmazva fenntartani igyekezzen. A társadalmi szerződésben nem a szerződés* végrehajtó és fenntartó állam a cél, hanem az emberek, akik jogaik védelmére állammá és társadalommá szövetkeznek össze. A szerződés csak eszköz, hogy általa és benne a társaság tagjai szabadságukat, életüket, biztonságukat, vagyonukat és egyenlőségüket minél tökéletesebben fenntarthassák. Míg Voltaire szerint az emberek inkább érdemlik meg azt, hogy önmagukat kormányozzák és míg Voltaire inkább csak elméletileg volt híve a köztársaságnak, addig Rousseau szerint a hata.omnak a népből kell erednie, mert egy uralkodó van csak és ez a nép, amely a maga hatalmát a köztársasági államformában tarthatja fenn és gyakorolhatja a legjobban, azáltal, hogy a hatalmat időről-időre, esetről-esetre és olyképpen ruházhatja át, hogy azt mindig ellenőrizhesse is és azokat, akik a hatalommal sáfarkodtak, szükség esetén felelősségre is vonhassa. A törvény Rousseau szerint a nép akaratának, a közakaratnak a kifejezése lehet csak és annak megalkotásában közvetlenül, vagy

közvetve (képviselői útján) minden polgárnak részt kell vennie.

Ezen közgazdasági és kulturális természetű előzmények forradalmasították ugyan a polgárságot a maga egészében, azonban a paraszt- és munkás-tömegekkel nem éreztették olyan értelemben a hatásukat, mint a társadalom műveltebb és felsőbb rétegeivel. A parasztság és munkásság csak a saját mérhetetlen nyomorán és szenvedésein keresztül érezte a Lajosok korrupt és szipolyozó uralmának a tarthatatlanságát. A parasztságnak és munkásságnak a forradalom előtti 20 évben már szinte krónikusan megismétlődő éhséglázadásai, a falat kenyérért való kétségbeesett kitérések jellegével bírtak csupán. „ . . . a piacokon igen kevés a gabona, — írja Carlyle — de annál több a zavargás és csődület... Dragonyosok állnak sorban kivont karddal a gabonás zsákok között gyakran több dragonyos, mint zsák, Az éhenhalás a francia köz-nép előtt eddig is ismert dolog volt; ismert és megszokott. Nem láttuk-e őket az 1775-ik esztendőben, midőn sápadt arccal, rongyosan benyújtják az ő „Sérelmi kérvényüket“; és feleletül egy negyven láb magas újdonaúj akasztófát kaptak? És... tekintünk vissza azon korábbi párizsi zavargásra, midőn egy kicsapongás által tönkretett magas állású személyről azt hitték, hogy vér-fürdőkre van szüksége; az anyák elnyűtt ruhában, de amely alatt mégis élő szív dobogott „betölték a köztereket Ráchel-síralmukkal“, — s ezeket is akasztófákkal csendesítették le.“

Iskolába nem járhatott akkoriban a paraszt és a munkás, így Írástudatlan volt és a nyomoron és a szolgaságon kívül egyéb nevelést nem kapott. Állapotuknak illusztrálására szolgáljon az a rövid ismertetés, amelyet Kropotkin „A francia forradalom“ című művében nyújt: „A francia parasztság zöme már régen nem volt jobbgysorban, de továbbra is kénytelen volt személyes szabadságát pénzzel és munkával — többek között rőbotszolgálatlaltal is megváltani. Ezek a szolgáltatások rendkívül kemények voltak és sokfélék, de nem voltak önkényesek: a földtulajdon megváltását jelentették, a községi köztulajdonét a magántulajdonét, vagy a haszonbérletét és minden teleknek megvolt a maga szolgáltatása/ amely épen olyan sokféle volt, mint amilyen számos és a telek-könyvekben gondosan fel volt tüntetve.

„Azonkívül az igazságszolgáltatás is a földesurat illette meg. A földesúr egy csomó jószágon még bírói jogkört is élvezett, vagy ő nevezte ki a bírókat és a hagyományos előjog alapján mindenféle fajta személyes jogot gyakorolt egykori jobbgái fölött. Ha egy öreg asszony leányának egy vagy két fát és egy pár darab öreg ruhát hagyományozott (pl. vattával bélelt fekete kabátomat) — én olvastam ilyen végrendelezéseket — írja Kropotkin — akkor ebből egy részt a „nemes és nagyságos gróf úr“ vagy a „nemes és nagyságos báróné asszony“ szedett be. Azonképen fizetett a paraszt a jogért, hogy megnősüljön, hogy megkeresztelje a gyerekeit, hogy eltemesse a hozzátartozóját. Fizetett azonkívül minden vétel és eladás után és a joga, hogy a termését, a borát eladja, korlátozva volt:

nem volt szabad előbb eladni, mint a földesurának. Végül életben volt még egy csomó mindenféle-fajta fogyasztási adó, a malom, a prэшáz, a kemence, a mosóház, egy bizonyos út, egy bizonyos gázló használatáért még a jobbágyság idejéből, azonkívül mogyoró-adó, gombaadó, vászonadó, fonáladó, amelyet hajdan „üdvözlő“ adományoknak tekintettek „a birtok szerencsés átvételekor.“

A kötelező robotszolgáltatás végtelenül sokféle volt: dolgozni az ur földjén, dolgozni a parkjában és kertjében, dolgozni a legkülönbözőbb szeszélyek kielégítésére. Néhány faluban még az a kötelezettség is fennállott, hogy éjjelente a halastót kellett csapkodni, hogy a békák ne zavarják a földesúr álmát.

Személy szerint az ember kivívta szabadságát, de a kötelezettségek és adók hálója, amelyet az urak és sáfárjaik ravaszsága a jobbágyság századaiban lassanként rájuk csavart, még mindég guzsbakötve tartotta a parasztot. Mindehhez járult még az állam a legkülönbözőbb adónemekkel, fejadókkal, telekadóval, huszadadóval és egyre növekvő robotszolgáltatásaival és az állam épp úgy, mint a földesúr intőzője, egyre csak azon törte a fejét, micsoda új adófajtát vethetne ki.“

— A hivatalok és a tiszti rangok a forradalom előtti időben vásárolhatók voltak. A közigazgatás és a jogszolgáltatás nem volt egységes. A forradalom előtti évtizedben sem a királyi család, sem a nemesség, sem pedig a papság (nyaklánc-ügy) nem örvendett már nagy tekintélynek. A királynéről nyilvánosan pletykáltak, a nemeseket és a papokat, de közülük is inkább csak az arisztokratákat és a felsőbb papságot a nép, léha életmódjuk és szipolyozásuk miatt kigunyoltj, megvetette és gyűlölte. — A katolikus vallásgyakorlat iránt azonban a nép általában véve türelmes volt, annak ellenére, hogy a papság iránt néhány bigott vidék kivételével nem táplált szimpátiát.

A polgárság, szemben a parasztsággal és munkássággal, amely nem volt megszervezve, a felvilágosodás eszméinek és saját gazdasági érdekeinek kettős hatása alatt teljesen felkészült és megszervezkedett a forradalomra, jobban mondva a hatalomban való osztozásra és a békés átalakulásra; mert a polgárság egyáltalán nem akart véres forradalmat. Békés átmenetet akart és ennek a célnak a szolgálatába állította szervezeteit is. Legnagyobb ilyen polgári szervezet az „alkotmány barátainak a clubja volt, amely minthogy az elűzött dominikánusok, azaz jakobinusok templomában ülésezett, a jakobinus-club elnevezést vette fel. Ennek a clubnak az akkori viszonyok mellett igen tekintélyes számú fiókja, összesen 400 helyi szervezete volt Franciaországban. Ebben a clubban magázták egymást a tagok és nagy tagdíjat fizettek. Egy másik clubban, amely inkább a kispolgárok szervezete volt, a cordeliers-clubban, a tagdíj sokkal kisebb volt, mint a jakobinusoknál és a tagok lelelődtek.

Az azonban a polgárság nemcsak a clubokban volt megszervezve, hanem a szekciókban is, különösen Paiizsban. Míg a clubokban

inkább a polgárság értelmi elemei szervezkedtek meg, addig a szekciókban a polgárság cselekvő elemei tömörültek. Párizsban a szekciók alapját az a 60 választási kerület alkotta, amelyekből a választóférfiak kikerültek. A választókerületeknek a választóférfiak kinevezése után el kellett volna tűnniök. Azonban a francia nép természetes szervezkedési ösztöne megkapaszkodott ezekben a választási kerületekben, mint szervezkedési alapon. A kerületek megmaradtak és önszántukból a városi igazgatás állandó szervei gyanánt rendezkedtek be. Mint Kropotkin írja, olyan feladatokat és működési kört ragadtak magukhoz, amelyek azelőtt a rendőrség, vagy az igazságszolgáltatás vagy a régi rend különböző minisztériumainak a hatáskörébe tartoztak. „Nem hagyták magukat eltávolítani — írja Kropotkin — és abban a pillanatban, amidőn július 14.-e előtt egész Párizs lángokban állott, fegyverrel látták el a népet, és mint önálló hatóságok kezdtek eljárni, amivel akkora sikerük volt, hogy az állandó bizottság, melyet a befolyásos polgárság létesített a városokban, meghívta a kerületeket, hogy megegyezzenek velük. A kerületek a legélénkebb tevékenységet folytatták a nép felfegyverezésében, a nemzetőrség felállításában és főképen abban az irányban, hogy Párizst védelmi állapotba helyezték egy Versailles-ből várható fegyveres támadással szemben. A Bastille elfoglalása után a kerületek mint a városi igazgatás elismert szervei járnak el,“ Később pedig az őrájuk épített forradalmi községtanács dönti meg 1792 augusztus 10-én a királyi hatalmat és ők képezik úgy Párizsban, mint a vidéken a forradalom igazi gócpontjait és erejét. A polgári és paraszti szekciók, vidéken a községek, voltak a forradalom lelke és a forradalom addig élt, amíg ez az erő fennállott. „Téves volna azonban — jegyzi meg ugyancsak Kropotkin — ezeket a szekciókat modern közigazgatási szerieknek felfogni, amelyeknek a polgárok, miután a választások idején néhány napig izgultak naivul átengedték volna összes ügyeik irányítását és többet nem törődtek volna vele. A szekciók, amelyek; a népmozgalomból születtek, nem szakadtak el a néptől. Megmaradtak népnek és ez adta meg ezeknek az organizmusoknak forradalmi erejét.“

A forradalom előzményeihez, illetve a forradalmat kiváltó okokhoz hozzátartozik még az a zilált pénzügyi helyzet is, amelybe Franciaország a Lajosok tékozló és felelőtlen pénzügyi gestiója folytán került. Franciaország 1789-ben a fenyegető államcsőd állapotában volt. Noha a parasztság jövedelmének közel háromnegyedrészét vették igénybe a hűbéri és a közterhek és a polgárság is nyögött az adók alatt, az udvar rettenetes pazarlásai és az abszolút királyság politikai rendszere eleve lehetetlenné tették a kiegyensúlyozott pénzügyeket.

Az adókat a forradalom előtti években állandóan emelni kellett, de még így sem volt elég pénz még az állami apparátus üzemben tartására sem. Már az „ancien régime“-nek papírpénz kibocsátására kellett elszánnia magát, aminek fedezetül a papi birtokok szolgáltak volna. A papi birtokok akkoriban Franciaország földjének körülbelül

10 százalékát tették ki. Ezzel a fenyegető államcsőddel, illetőleg az annak elhárítása céljából összehívott ország-rendek gyűlésével indul meg a francia forradalom.

Franciaország lakossága a forradalom kitörésekor kb. 25 millió volt, amelyből a kiváltságosok (nemesség és papság) száma kb. 300.000 főre tehető, míg a polgárságé két millióra, a parasztság és munkásságé pedig 23 millióra.

HARMADIK ELŐADÁS

Az első forradalom. (1789 július 17.-1791 június 21.)

Polgárnők, Polgárok!

Az 1788/89 telén egyre sűrűbben megismétlődő paraszt és munkászavargások hatása alatt egyrészt és a fenyegető pénzügyi csőd elhárítása okából másrészt, XVI. Lajos kénytelen volt 1789. május 5-re összehívni Versaillesbe a 175 év óta felfüggesztett ország-rendeket. A király célja az ország-rendekkel az volt, hogy az államcsőd elhárítására megszavaztassa velük az újabb adókat, nevezetesen, hogy a polgárságot újabb adók elvállalására, sőt a nemesiséget és a papságot is arra bírja, hogy a súlyos helyzetre való tekintettel ők is vegyék ki részüket a közterhek vállalásából tehát, hogy ők is adózzanak. A harmadik rend, a polgárság képviselői viszont arra akarták felhasználni az ország-rendek összehívását, hogy az abszolút királyságot békésen átalakítsák alkotmányos királysággá, mert hiszen a pénzügyi téren is felelőtlen abszolút királyságban a pénzügyeket sohasem lehetett volna igazán rendbehozni. Hogy ezt megtehesék arra volt szükségük, hogy az alsó papság és a kismemesség velük rokonszenvező követeivel együtt szavazhassanak, mert csak így volt többségük az ország-rendek gyűlésén. El voltak tökévelve arra, hogy pénzügyi segítséget csak akkor nyújtanak a királynak, illetve a régi rezsimnek, ha az hajlandóságot mutat arra, hogy az eddigi felelőtlen és maitressek szeszélyeinek alávetett pénzügyi politikájával szakít és lehetővé teszi az alkotmányos királyságra való átmenetet. Mivel az arisztokrácia, a főpapság és a király nem voltak hajlandók az együttesen való tanácskozásba belemenni, a polgárság képviselői 1789. június 17-én nemzetgyűléssé nyilvánították önmagukat, elfogadva Siéyes abbé híres röpiratának azon tételét, mely szerint a polgárság, amelybe Siéyes beleértette természetesen a parasztságot és a munkásságot is, a nemzet 96 százalékát alkotja, tehát egyedül is jogosult törvények hozatalára. Erre az első öntudatos polgári akcióra a király első reakciója abban jelentkezett, hogy a gyűléstermet, a „Salle des menus plaisirs” lezáratta, mire a polgárság képviselői a labdaházba vonultak és ott Baillynak a híres csillagvizsgálónak és később Párizs polgármes-

terének felhívására megesküdték, hogy addig nem mennek szét, amíg Franciaországnak alkotmányt nem adtak. Mikor pedig június 23-án a király arra szólította fel a polgárság képviselőit, hogy engedelmeskedjenek abbeli akaratának, hogy a rendek képviselői külön-külön ülésezzenek és ezért hagyják el a termet, akkor a polgárok képviselői kereken szembehelyezkedtek a királyi hatalommal. Dreux-Brezé márkí, főszertartásmesternek felszólítására „Hallották uraim a király parancsát“, Bai Ily a nemzetgyűlés elnöke, ezt felelte: „Véleményem szerint az egybegyűlt Nemzet nem vehet át parancsokat.“ Mirabeau pedig így kiáltott oda a főszertartásmesternek: „Mondja meg a gazdájának, hogy mi itt a nép akaratából vagyunk jelen és csak a szuronyok hatalmának fogunk engedni.“ Mirabeau egyben felhívta az öt nappal azelőtt megalakult úgynevezett alkotmányozó nemzetgyűlést, hogy nyilvánítsa sérthetetlennek magát és jelentsen ki mindenkit infámisnak és hazaárulónak aki ellene tör. XVI. Lajos nem ürítette ki a termet, ellenben ezredeket vonatott össze Versaillesba, hogy a nemzetgyűlést szétkergeesse és a forrongó Párizst megfélemlítse. Ez volt a király második reakciója, ami viszont önkényuralmának bukását idézte elő. A nemzetgyűlés feloszlításának, illetve a katonai erősítések megérkezésének a híre volt az, amely Párizs népét ahelyett, hogy megfélemlítette volna forradalmi tettekre indította. Julius 12-én Camille Desmoulins újságíró és mások, a nemzetgyűlés védelmére biztatják a népet, amely július 13-án megrohanja a fegyverraktárat és másnap július 14-én ostrom alá veszi az önkényuralom szimbólumát a Bastillet. Néhány órai véres harc után a Bastille elesik és ezzel az önkényuralom megbukik.

Julius 14-ének éjszakáján Versaillesben táncmultság volt. Mikor a multság után lefekvő királyt Liancourt herceg azzal a hirrel költötte fel, hogy a Bastille elesett a király így méltatlankodott: „Hiszen ez lázadás!“ „Nem felség — felelt a herceg — ez forradalom.“

És valóban, ha már egyszer vér folyik az uccákon, akkor már bekövetkezett a forradalom és kibonyolítja a maga végső konzekvenciáit. A király július 14-ike után nem mert a nemzetgyűlés szétkergetésére gondolni és kénytelen-kelletlen túrnie kellett, hogy a nemzetgyűlés alkotmányt készítsen elő Franciaország számára és ezzel azt abszolút királyságból alkotmányos királysággá alakítsa át. Ezen a napon lépett a legújabb kor történelmi színpadára a nép mint hatalmi tényező. Ezért lett 1789. Julius 14. a népuralomért küzdő francia forradalom kiinduló pontja és később a franciáknak nagy pompával megtilt nemzeti ünnepe.

A francia vidéknek is megvolt a grófi kastélyokban a maga Bastilleje. A vidék a legtöbb helyen megismételte azt, ami Párizsban július 14-én történt és július 14-ike után épen olyan forradalmi hangulatban izzott, mint maga a főváros. A nemesség, a forradalmi hangulat és az események nyomása alatt indítatva érezte magát arra, hogy augusztus 4-én önként lemondjon hűbéri jogairól.

1789. augusztus 4. a francia forradalomnak szintén igen jelentős napja, úgynevezett fordulópontja, mert azáltal, hogy a nemesség ezen a napon önként lemondott előjogairól, ettől a naptól számít a hűbéri jogrend bukása. Hangsúlyoznom kell, hogy ez a bukás a valóságban nem történt meg, hanem csak elvben lett kimondva; a nagy mámorban ugyanis alig figyeltek arra a kis záradékra, amely a nemességnek a hűbéri szolgáltatásokról való lemondásában állott, nevezetesen arra, hogy a hűbéri jogok megváltása a kataszteri tiszta jövedelem 30-szorosa ellenében válhatik csak élő valósággá. Itt kezdődnek a tapasztalatok, arra nézve, hogy más az elv és más a valóság, más az elmélet és más a gyakorlat. Azonban forradalmi időkben már az elv leszögezése is, különösen ha olyan nagy fontosságú dolgokról van szó, mint a hűbériség megszűnése, nagyon sokat jelent főleg abban az irányban, hogy a forradalmi hangulatot emeli és így elősegíti azt, hogy az elv mielőbb gyakorlatilag is alkalmaztassék. Augusztus 4-ike után a helyzet az volt, hogy azokon a vidékeken ahol a forradalmárok voltak többségben, a parasztok tényleg is megszüntették a hűbéri szolgáltatásokat és mint a magukét kezdték művelni a földeket.

Miután július 14-ikén az önkényuralom, augusztus 4-ikén pedig a hűbéri jogrend kapott halálos csapást, adva voltak az előfeltételei annak, hogy megteremtse a születés kiváltságán alapuló nemesi társadalomról az egyéni szabadságon és egyenlőségen alapuló polgári társadalomra való átmenetet. A francia nemzetgyűlés 1789. augusztus 22-től 29-ig tartó ülésein nyilatkoztatta ki az ember és polgár jogait, amelyek kevés változtatással alapul szolgáltak nemcsak a francia, hanem a Föld összes polgári társadalmainak és alkotmányainak.

Emberi jogok alatt azokat a jogokat értjük, amelyek minden embert annál a ténynél fogva, hogy embernek született megilletnek. Ezek a jogok az ember és polgár jogairól szóló első deklarációban vannak részletezve, melynek szövszerinti szövege saját fordításomban a következő:

Az ember és polgár jogainak kihirdetése a francia nemzetgyűlés 1789. augusztus 20, 21, 23, 24. és 26-iki ülésein.

BEVEZETÉS

A francia nép képviselői, nemzetgyűléssé alakulva és tekintettel arra, hogy az ember jogainak nemtudása, elfeledése vagy megvetése az egyedüli oka a köz bajainak és a kormányok romlottságának, elhatározták, hogy ünnepélyes nyilatkozatban ismertetik meg az ember természetes, elidegeníthetetlen és megszentelt jogait; azért, hogy ez a kinyilatkoztatás állandóan jelen lévén a társadalmi testület összes tagjai előtt, szüntelenül emlékeztesse őket jogaikra és kötelességeikre; azért hogy a törvényhozó hatalom és végrehajtó hatalom ténykedései, minden pillanatban összehasonlíthatók lévén bármely politikai intézmény céljával, annál jobban tiszteletben tar-

tassanak; azért, hogy a polgároknak mostantól fogva egyszerű és kétségbevonhatatlan elvekre alapított panaszai mindig az alkotmány fenntartása és a közjó érdekében intéztessenek el.

Következésképpen a nemzetgyűlés a Legfelsőbb Lény jelenlétében és oltalma alatt elismeri és kinyilatkoztatja az ember és polgár alábbi jogait:

I.

Az emberek szabadoknak és jogaikban egyenlőknek születnek és maradnak; a társadalmi megkülönböztetések csak a közérdekre alapíthatók.

II.

Minden politikai társulásnak a célja az ember természetes és elévülhetetlen jogainak a megőrzése; ezek a jogok a szabadság, a tulajdon, a biztonság és az ellenállás az elnyomással szemben.

III.

A legfelsőbb hatalom eredete lényegénél fogva a nemzetben van, semmiféle testület, vagy egyén nem gyakorolhat hatalmat, amely nem kifejezetten tőle ered.

IV.

A szabadság abban áll, hogy mindent lehessen tenni, ami másnak nem árt. Tehát az ember természetes jogai gyakorlásának nincsenek más korlátai, mint azok, amelyek a társadalom többi tagjának ugyanezen jogok élvezetét biztosítják; ezeket a korlátokat csak a törvény határozhatja meg.

V.

A törvénynek csak a társadalomra káros cselekményeket áll jogában megtiltani. Mindazt, amit a törvény nem tilt el, nem lehet megakadályozni és senkit sem lehet kényszeríteni, hogy azt tegye, amit a törvény nem rendel el.

VI.

A törvény a közakarat kifejezése; minden polgárnak joga van annak megalkotásában személyesen, vagy képviselői által résztvenni; a törvénynek azonosnak kell lenni mindenki számára, akár véd, akár büntet. A törvény előtt minden polgár egyenlő lévén, a polgárok képességeik szerint és minden más megkülönböztetés nélkül, mint az erényük és tehetségük, egyformán alkalmazhatók az összes méltóságokra, helyekre és közhivatalokra.

VII.

Senkit sem lehet bevádolni, letartóztatni, vagy fogvatartani másképpen, mint a törvény által meghatározott esetekben és az abban előírt formák szerint. Mindazok, akik önkényes rendelkezésekre buzdítanak, ilyeneket továbbítanak, végrehajtanak vagy vég-

rehajthatnak, megbüntetendők: de minden polgár, akit a törvény alapján felszólítanak vagy elfognak, azonnal engedelmeskedni tartozik; az ellenállással vétkessé teszi magát.

VIII.

A törvénynek csak szigorúan és nyilvánvalóan szükséges büntetéseket szabad megállapítani és senkit sem lehet másképpen megbüntetni, mint előzetesen megállapított, kihirdetett és szabályszerűen alkalmazott törvény alapján.

IX.

Senkit sem szabad meggyőződéseiben, még vallási meggyőződéseiben sem háborgatni, feltéve, hogy azok megnyilvánulása nem zavarja a törvényes rendet.

X.

A gondolatok és vélemények szabad közlése egyike az ember legnagyobb becsű jogainak; tehát minden polgár szabadon beszélhet, írhat és nyomíthat; azzal a kikötéssel, hogy ezen szabadsággal való visszaélésért a törvény által meghatározott esetekben felelősséggel tartozik.

XI.

Az ember és polgár jogainak a biztosítása szükségessé teszi az államhatalmat; ez a hatalom tehát az összesség előnyére létesített és nem azoknak a különleges hasznosságára, akikre ez a hatalom rábízott.

XII.

Az államhatalom fenntartására és a kormányzat költségeinek fedezésére elengedhetetlen a közadózás; ezt egyenlően és teherbírási képességük arányában kell megosztani az összes polgárok között.

XIII.

A polgároknak joguk van személyesen vagy képviselőik által megállapítani a közadózás szükségességét, ahhoz szabadon hozzájárulni, annak felhasználását nyomon követni és meghatározni annak arányosságát, alapját, behajtását és tartamát.

XIV.

A társadalomnak jogában áll minden köztisztviselőtől számonkérni a működését.

XV.

Az olyan társadalomnak, amelyben a jogok biztosítása nincs szilárdan megalapozva és a hatalom szétválasztása nincs meghatározva, nincsen alkotmánya.

XVI.

A tulajdon szent és sérthetetlen lévén, senkit sem lehet attól megfosztani, hacsak a törvényesen megállapított közszükséglet azt

nyilvánvalóan meg nem követeli és ekkor is csak az igazságos és előzetes kártalanítás feltétele mellett.

— Amint ezekből látjuk az ember és polgár jogainak kinyilatkoztatása olyan nagy ellentétben volt az abszolút királyság és a nemesi társadalom alapelveiül szolgáló teokratikus világszemlélettel, amely szerint a király Isten földi helytartója, hogy az abszolutizmusban felnőtt király nem nyugodhatott bele abba, hogy ő a szabad polgárok társadalmában legyen alkotmányos király. Mint abszolút király ugyanis Isten kegyelméből származtathatta hatalmát, amelynek mikénti gyakorlásáról nem volt köteles számot adni senkinek és ameiynél fogva, hogy csak egyet említsek, felelősség nélkül szedhette a néptől az adókat és költhette azokat el a saját vagy a szeretői szeszélye szerint. Ezzel szemben az ember és polgár jogainak alapjára felépített alkotmány szerint, melynek értelmében minden hatalom a néptől ered, a király nem Isten kegyelméből hanem a nemzet akaratóból és csak mint a nemzet megbízottja lehetett a közhatalom feje és képviselője. XVI. Lajosnak ez természetesen nem volt kedvére. Szeptemberben, tehát mindjárt a „jogok“ kinyilatkoztatása után több ezredet, köztük a flandriai ezredet is Versaillesba rendelte, hogy az udvari párt kívánságára, amelynek élén éppen felesége, a francia nép előtt oly gyűlöletes Mária Antoinette állott, végleg leszámoljon úgy az alkotmányos átalakulást óhajtó polgársággal, mint a forradalmi Párizssal. Amikor a flandriai ezred tisztjei a király testőrségének az ő tiszteletükre adott lakomáján egybegyűltek, a tisztek vonakodtak inni a nemzet egészségére. Sőt később a nemzet színeit is lábbal taposták, éltették a királynőt és megesküdték, hogy végeznek a párizsi forradalmárokkal. Mikor ezt Párizsban megtudták, ahol az éhínség egyébként is elkeseredett hangulatot idézett elő, óriási izgalom keletkezett. A „csarnok hölgyei“ (a kofák) megnyerték a nemzetőröket a Versaillesbe vaió felvonulás tervének és október 4-én, sáros, esős időben mintegy 7—8000 ember vonult ki ágyukkal és fegyverekkel felszerelve Versaillesbe, hogy a flandriai ezred eltávolítását és a nemzetgyűlés határozatainak a szentesítését követelje. A versaillesi felvonulás nyomása alatt a nemzetgyűlés határozottabb magatartást vett fel a királlyal szemben, a király pedig meghajolt a nemzetgyűlés és a nép akarata előtt. A tüntető menet Versaillesból Párizsba vitte be a királyt a nemzetgyűléssel együtt, feltűzve a király mellére a nemzet színeit és egyenlőre még éljenezve a királyt. Ez volt a második ti. n. forradalmi nap. Ezen a napon ébredt a nép igazán hatalmának tudatára.

A nemzetgyűlés október 5-ének hatása alatt hozzá is látott a francia alkotmány kidolgozásához, még pedig sokkal erőteljesebb tempóban mint eddig. Az ekkor munkába vett úgynevezett 1791.-ki alkotmánynak főbb vonásai a következők: Politikai tekintetben az, hogy a politikai hatalom gyakorlása a gazdag polgárság kezébe került. Társadalmi vonatkozásban pedig az, hogy a föld felszabadításával elindította azt a folyamatot amely 3—4 év múltán ért

csak véget azáltal, hogy a francia föld, helyesen megosztva, a francia parasztok kezére került. Az 1791.-iki alkotmány ugyanis csak a papi földeket szabadította fel, mert a papi birtokok képezték az újjonnan kibocsátott papírpénzek fedezetét. Akinek tehát pénze volt, az szabadon vásárolhatott már földet. Pénze pedig csakis a gazdag polgárságnak és a gazdag parasztságnak volt, tehát csakis ezek szerezhettek földet. Minthogy az asszignaták értéke mindig süllyedt, mennél később történt a visszafizetés, annál előnyösebb volt a vásárlóra nézve, így azután a gazdag parasztság és polgárság is érdekelve volt az új rend megszilárdulásában. Ez az 1790.-ki alkotmány teljesen egyenjogúakká tette a protestánsokat, akiknek a forradalom előtt sem a házasságuk nem volt egyenjogú a katolikusokéval, sem hivatalviselési joguk nem volt. Továbbá a zsidóknak, akiket addig idegeneknek tekintettek, szintén polgárjogot adott ez az alkotmány. A törvény előtti egyenjogúság meg volt alapozva. Azonban nem engedélyezték a munkások egyleteit és számos kongregációt, előbbit gazdasági, utóbbit politikai okokból. Bevezették a szóbeli eljárást és az esküdtiséket és véget vetettek a kínvallatásnak. Eltörölték a rangvásárlásokat, a nemesi címeket és a nemesek kizárólagos előjogát a tiszti állásokra. A választójog a gazdagoknak kedvezett. Három kategóriába osztották a polgárságot. 1. Passzív polgárok, akiknek nem volt szavazati joguk, 2. választók, akik legalább 3 napszám bérének megfelelő adót fizettek, 3. Elektorok, akik 10 napszám bérének megfelelő adót fizettek.

A törvényhozás, a hadüzenet joga az egykamarás nemzetgyűlésé lett, a királynak 4 évre korlátolt vétőjoga maradt. A közigazgatás és igazságszolgáltatás választott férfiakkól állott, akik között még csak képviselője sem volt a központi kormányzatnak. A nemzetőrség is maga választotta tisztjeit. Az országot 83 megyére osztották, amelyekben azonban 44.000 önkormányzati testület működött. Ez a decentralizáció, valamint a király 4 éves vétőjoga és a vagyonhoz kötött választójog voltak az 1791-es alkotmány legfőbb hibái. Az Egyház szervezetébe is mélyen belenyúlt ez az alkotmány, annélkül azonban, hogy a hittételeket érintette volna. A katolikus Egyház papjait az egyházi adóból fizette, állami tisztviselőkké tette. A néppel választatta a papokat és püspököket és megkívánta tőlük az esküt, „a nemzet, a törvény és a király hűségére“. Mindez azonban, ami a kézzelfogható előnyöket illeti, 2—3 millió embert érintett csak az akkori Franciaországban. Ami pedig a hátrányokat illeti 2—800.000 nemeset és papot. A kb. 23.000.000-nyi parasztság és munkásság érdekében lényeges lépés még nem történt.

Sőt a forradalom 1790-ben teljesen holtpontra is jutott. Amikor 1790. július 14-én megünnepelték a forradalom első évfordulóját, az ünnepi misét Talleyrand autuni püspök, a későbbi külügyminiszter celebrálta a Mars mezőn, Franciaország 83 departenient-jének, (megyéjének) képviselői előtt az úgynevezett szövetségi ünnepen, akkor mindenki azt hitte Franciaországban, hogy a forradalom elmúlt és Franciaország békésen fog átalakulni alkot-

mányos királlyá és polgári állammá. Erről a szövetségi ünnepélyről meg kell jegyeznünk, hogy itt ismerkedünk meg a „haza oltára“ kifejezéssel azzal az oltárral kapcsolatban amelyen Talleyrand a szövetségi ünnep miséjét celebrálta.

Ha a népen állott volna, akkor nem is folyt volna több vér, azonban a király, a főnemesség és főpapok nem nyugodtak bele abba, hogy lemondjanak a kiváltságaikról és hogy a hatalmon a polgársággal osztozkodjanak. Az emigrációval együtt, amely Artois gróffal 1789. július 14-ike után már megindult, részben Londonba, részben Coblenzbe, elkezdtek szőni az ellenforradalom szálait. Az ellenforradalmi erők 1790-től 1792, augusztus 10-ig a királyság megszűntetéséig olyan hatalmasak voltak, hogy állandóan egyensúlyban tudták tartani a forradalmi erőket és jó két és fél éven át állandóan veszélyeztették az új rend kialakulását. Két és fél éven át az ellenforradalmi nemesség, papság és udvar úgyszólván minden pillanatban készen álltak arra, hogy az abszolút királyságot visszaállítsák és azt amit ők a polgárság és Párizs csőcseléke vakmerőségének neveztek, keményen megtorolják.

Az új alkotmány szerint csak olyan papok misézhettek, akik az alkotmányra letették az esküt, a király azonban mégis olyan templomba járt, ahol az alkotmányra fel nem esküdött pap misézett, amit az egyik polgár a nemzetgyűlésnél fel is jelentett. Érthető, hogy a király nem érezte jól magát ebben a már polgárivá alakuló országban és mivel neki is, mint a legtöbb nemesnek és papnak, csak addig volt drága hazája Franciaország, amíg annak pénzével és népével tetszése szerint bánhatott, — menekülést készített elő. A külföldi emigrációhoz akart menekülni, hogy az emigráns sereggel és a porosz király valamint az osztrák császár seregével fordulhasson vissza országa ellen és így állítsa vissza az abszolút monarchiát.

A király 1791 júniusában szökött meg Párizsból. Szökésében a nép tartóztatta fel 1791. június 21.-én Varrenesben. Ez a nap a forradalom egyik legjelentősebb fordulópontja, sorrendben a harmadik. Ennél egy kicsit hosszabban megállunk, hogy megismerhessük az elfogatás körülményeiből az akkori nép hangulatát, azaz a forradalom lelkét. Erre Kropotkin drámai erejű leírása látszik a legalkalmasabbnak:

„Tudnunk kell, — írja Kropotkin — hogy a szökést nemcsak a royalisták támogatták, akik a királyt azért akarták megszöktetni, hogy biztonságban tudják és így biztosabban végezzenek is a forradalommal. A szökési tervet nagyszámú polgári forradalmár is támogatta, még pedig abban a számításban, hogyha a Bourbonok egyszer túl vannak Franciaország határán, akkor Orleánsi Fülöpöt ültetik majd trónra, akivel majd oktroyáltatnak egy polgári alkotmányt és így nem lesz szükség a lázadások mindig veszedelmes támogatására.“

A nép azonban meghiúsította ezt a tervet. „Egy ismeretlen, Drouet, egy volt postamester megismeri a királyt, egy kis helyi-

ségben amint elhajtattott mellette. De a királyi hintó galoppban már el is tűnik. Drouet és egy Guillaume nevű barátja erre lóra kapnak a legnagyobb sietséggel még az éjjel és üldözik a kocsit. Mivel ismerték a vidéket, sikerült nekik elkerülniök azokat a huszárjárőröket, amelyek a királyi hintót kísérték. Ezek a huszárjárőrök egyébként a nép ellenségeskedésétől félve visszahúzódtak az erdőbe. Drouet és Guillaume csak Varrennesben érték utól a király kocsiját, ahol azt egy váratlan esőzés visszatartja — lovakat váltanak s a huszárok nem jelenvén meg az előre megállapított találkozás helyén — Drouetnek, aki valamivel előre volt, éppen hogy ideje volt egy barátjához, egy kis korcsmároshoz sietni: „Jó hazafi vagy? — Meghiszem azt! — Akkor fogjuk el a királyt!”

Először is minden láрма és feltűnés nélkül elállják a nehéz királyi hintó útját oly módon, hogy egy véletlenül arra járó megterhelt bútoros kocsit keresztbeállítanak a hídon. Azután négy vagy öt polgárral együtt, akik puskákkal felfegyverkeztek, elfogják a szökevényeket éppen abban a pillanatban, amikor a kocsijuk a felsővárostól az Aixe-hídhöz akart hajtani, a Saint Gencoult-templom kapuívén keresztül. Drouet és barátai az utasokat tiltakozásuk dacára kiszállítják a kocsiból és addig, amíg a község vezetősége megvizsgálja útleveleiket Sauce boltos szobájában kell várakozniuk a bolt mögött. Minthogy egy Varennesben lakó bíró minden kétséget kizáróan felismeri a királyt, kénytelen szerepét, amely szerint „Madame Korff” szolgálja elejteni és erre ravaszul, mint mindig, megindult szavakban ecseteli a veszedelmeket, amelyek családjára Párizsban az Orleániak részéről várnak és ezzel mentegeti menekülését. De a nép nem hagyja magát megtéveszteni. Rögtön átlát a király tervein és árulásán. A vészharang megszólal, hangja kicsendül az éjszakába Varrennesből, faluról-falura száll és mindenünnen elősietnek a parasztok doronggal és vasvillákkal felfegyverkezve. Napkeltéig őrzik a királyt és két paraszt vasvillával a vállán az ajtaja előtt áll őrt.

A parasztok ezrivel lepik el a varennesi utat, hogy Bouillé huszárait és dnagonyosait, akikre XVI.-ik Lajos menekülésében rábízta magát, sakkban tartsák. A Varrennesbe érkezett 60 német huszárt, akik azért jöttek oda, hogy a királynak Bouilléval való találkozásáig kíséretül szolgáljanak és akik Rohrig alhadnagy parancsnoksága alatt az alsóvárosban, az Aixe másik partján voltak felállítva, leitatták és így azok semmiféle érdeklődést se mutattak a király iránt, Csak ittak és azt kiabálták: „Éljen a nemzet!” Ez alatt pedig a vészharang zúgására az egész város talpra áll és Sauce boltja elé csődül. Varennes kapuit eltorlaszolják, hogy Bouillé ulánusai ne nyomulhassanak be a városba és felzúg a tömegből a kiáltás: Vissza Párizsba, vissza Párizsba! E kiáltások egyre erősebbek lesznek, különösen, amidőn délelőtt 10 óra felé megérkezik két biztos, az egyiket Lafayette, a másikat a nemzetgyűlés küldte; 21.-én reggel indultak el, hogy a királyt és családját elfogják. El velük, el kell menniök! A kocsiban húzzuk el őket!

— kiáltják a parasztok, akik magukonkívül látták, hogy XVI.-ik Lajos csak időt akar nyerni és hogy Bouillé és ulánusainak megérkezését várja. Végre a király és a családja kénytelenek útnakindulni, előbb azonban megsemmisítették a kompromittáló írásokat, amelyet a kocsiban őriztek.

A nép fogolyként kíséri őket Párizsba. A királyságnak vége volt. Szégyenbe fült. 1789 július 14.-én a királyság elveszítette védőbástyáját, de megtartotta morális erejét, megőrizte a nimbuszát. Három hónappal később, október 5.-én a király a forradalom túsza lett, de a monarchista elv még mindig ép maradt. A király, aki köré a vagyonosok csoportosultak, még mindig nagyon hatalmas volt. Még a jakobinusok sem merték személyében megtámadni.

De ezen az éjszakán, amelyet a király szolgának öltözve és parasztoktól őrizve egy falusi szatócs hátsó kamrájában a patriótáktól semmibe se véve egy lámpásba dugott gyertya világánál eltöltött, ezen az éjszakán, amelyen zúgott a vészharang, hogy megakadályozza a királyt a nép elárulásában, amelyen a parasztok összesereglettek, hogy visszadják őt, mint foglyot Párizs népének — ezen az éjszakán a királyság örökre megbukott. A király, aki valamikor a nemzeti egység szimbóluma volt, elvesztette létjogosultságát, mihelyt a népek ellen támadt zsarnokok nemzetközi szövetségének szimbóluma lett.

Európa összes trónusai megéreztek ezt. Ugyanekkor sorompóba lép a nép, hogy bevágja a politikai vezérek útját. Ez a Drouet, aki önszántából cselekszik és megghiúsítja a politikusok tervét, ez a falusi ember, aki senkit sem kérdezve megsarkantyúzza lovát és hegyen-völgyön át lovagol galoppban, hogy utólérje a főáruút: a királyt, a nép szimbóluma, amely mostantól fogva a forradalom minden kritikus pillanatában maga veszi kezébe sorsát és fölülkerekedik a politikusokon.“

NEGYEDIK ELŐADÁS

A második forradalom. (1791. június 21.—1793. május 31.)

Polgárnők, Polgárok!

Varrennessel fejeződik be az első forradalom, vagy ha úgy tetszik a francia forradalom első szakasza, amelynek célja az alkotmányos királyság volt. Varennes megpecsételte az alkotmányos királyság sorsát. Beigazolódott, hogy a polgári társadalmi rendbe az alkotmányos királyságon keresztül nem lehet megcsinálni az átmenetet, mert a király inkább megszökni akart a hazájából és annak ellenségeivel szövetségben a polgári haza ellen, semminthogy belenyugodjék önkényuralmának alkotmányos uralommá való átalakításába. Varrennessel kezdődik a második forradalom, vagy ha úgy tetszik a forradalom második szakasza, amelynek célja a mérsékelt köztársaság volt.

Varrennest azonban mégsem követte újabb forradalmi hullám. Sőt a gazdag polgárság amely most már a hatalom birtokában volt, egyenesen rémülten gondolt a nép növekvő hatalmának következményeire és megesett az a szégyen, hogy alig 3 héttel Varennes után, 1791. július 14-én a Mars-mezőn mindazokat akik ott a haza oltára előtt megjelentek, hogy az ott felfektetett köztársaságot kívánó kérvényt aláírják, lemészároltatták. Ilyen előzmények után gyűlt össze 1791. október 1.-én az a második nemzetgyűlés amelynek hivatása lett volna az alkotmányozó nemzetgyűlés munkáját a törvényhozással folytatni. Ez a nemzetgyűlés azonban rövid életű is volt és 1792. augusztus 10-ig keveset is alkotott. Legfontosabb ténye a hadüzenet volt, amint akkoriban mondták „Magyarország és Csehország királyának.“ Erre a nemzetgyűlésre jellemző, amit róla Chaumette ír: „Egy nemzetgyűlés tekintély nélkül, mely már önmagában meghasonlott, mely Európa szeme láttára kicsinyes és gyűlölködő vitákban alacsonyodik le, amely meghunyászkodik egy nemtelen udvar előtt, megvető bánásmódját kettőzött alázatossággal viszonzza, egy gyülekezet minden erő és elszánt akarata nélkül.“ Amint Kropotkin írja, órák hosszat vitakozott ez a nemzetgyűlés azon, hogy hány tagból álljon egy küldöttség, amelyet a királyhoz küldtek és hogy az ajtónak mindkét szárnyát nyissák-e

ki előttük, vagy csak az egyiket. „Ez a nemzetgyűlés, amely arra pazarolta idejét hogy hangzatos jelentéseket hallgassanak meg, amelynek vége mindig — egy felirat volt a királyhoz — ez a nemzetgyűlés még az udvartól is csak megvetésben részesülhetett.“

A háborút, melyet a törvényhozó gyűlés 1792. április 20-ikán üzent meg „Magyarország és Csehország“ királyának, nem a nép akarta.

Kropotkin szerint Marat minden kertelés nélkül megmondta véleményét erről a háborúról. „Ti akarjátok a háborút — mondta Marat — mert nem akarjátok a nép megkérdését, ami által pedig a királyságra döntő csapást lehetne mérni.“ A girondisták és egy csomó jakobinus a nép megkérdésével szemben, előnyben részesítették a külföld invázióját, amely felkelti a hazafiúságot, feltárja a király és a royalisták árulásait és így a nép megmozdulása nélkül is megbuktathatja a királyságot. Az udvar és a girondisták tehát egyértelműleg az ellenség betörését kívánták. A politikai hatalom birtokában lévő gazdag polgárság, miután a földvásárlásokon és az élelmiszeruzsorán meggazdagodott, most még a hadiszállításokon is tovább akart gazdagodni. Másrészt pedig — írja Kropotkin — a háborúval vélte a nép forradalmi hangulatát — amelyről nagyon helyesen megérezte, hogy ellene is fordulhat — más irányba terelni. Ilyen körülmények között a háború elkerülhetlenné vált és 23 esztendeig dühöngött vészes következményekkel, úgy a forradalomra, mint Európa haladására. Marat szerint, mivel a girondisták nem akarták a nép megkérdését, nem akarták a nép forradalmát, megkapták helyébe a háborút, amit az összeomlás is követhet. Ezzel a megállapítással kapcsolatban Kropotkin mai szemüvegén keresztül nézve is nagyon helyesen jegyzi meg a következőket: Hányszor beteljesedett azóta ez az igazság!

A király és az udvar sem támasztottak nehézségeket a háború megüzenésének szentesítésével, mert a király aki Varrenes után épp úgy szötte tovább az ellenforradalmi összeesküvés szárait mint Varrenes előtt, most már csak arra számíthatott, hogy a poroszok és osztrákoknak Franciaországon való győzelme fogja az ő uralmát visszaállítani.

Míg tehát egyrészt a király ellenforradalmár és hazaáruló volt, másrészt pedig a még nagyobb részt régi nemesi tisztekből álló hadsereg is inkább szabotálta, mint elősegítette a honvédelmet, addig a népnek minden erejét meg kellett feszítenie, hogy a pénzügyi válságban lévő, éhínséggel küzdő és forradalmi átalakuláson keresztülmenő ország honvédelmét sikeresen megszervezhesse. 1792. nyarán hangzott el a felhívás: „Citoyens, la Patrie est en danger!“ „Polgárok a haza veszélyben van!“ Mivel általános kötelező sorozás 1792. tavaszán még nem létezett, Franciaország csak azoknak a polgároknak a védelmére számíthatott, akik erre önként vállalkoztak. A régi rezsim tisztjei és tábornokai tehetetelenek voltak és ímmel-ámmal dolgoztak. Ezért az első hónapokban egyik vereség a másik úton érte a francia hadsereget. A

nép azonban és itt van a francia nép nagy ereje — nem esett kétségbe, bár állásfoglalásait és tetteit, mint máskor úgy most a háború idején sem tudta úgynevezett racionális okokra visszavezetni. Azonban csalhatatlan ösztönével megérezte, hogy az árulás a vereségek oka és hogy az árulás központja a királyi udvar. Ezért 1792. június 20.-án Santerre vezetésével a párizsi nép nagy tüntetést rendez a királyság ellen. Benyomultak a nemzetgyűlésbe sőt a Tuilériákba is. XVI. Lajosnak és feleségének a gyűlölt osztrák asszonynak, Mária Antoinettenek fejébe nyomták a jakobinus sapkát a nemzeti színű kokárdával. Tényleges akcióra azonban nem került sor csak 6 héttel később, augusztus 10-én.

Az 1792. augusztus 10-től 1794. július 27-ig terjedő időszakra esnek a forradalom legnagyobb jelentőségű eseményei: A köztársaság kikiáltása, a király kivégzése és a hűbériség teljes és végleges eltörlése, továbbá a nemzeti konventnek a világtörténelem eme legnagyobb törvényhozó testületének monumentális törvényalkotásai, végül a forradalmi rendet veszélyeztető belső lázadások leverése és a forradalmi Franciaország ellen törő külföldi szövetséges haderők visszaverése. A forradalomnak ebben a szakában érlelődtek meg olyan eszmék és öltöttek testet olyan intézmények, amelyek máig is alapjai a polgári Franciaországnak és amely eszmék némelyike ma is megvalósításra vár. 1792 augusztus 10-el indul meg a forradalomnak az a legdicsőségesebb szakasza, amelyben sajnos a legtöbb vér folyt. A vérontás azonban 1792. augusztus 10-ikén épen úgy mint 1789, július 14-ikén, szintén nem a nép hibájából történt. Ezt is az udvar és a mögéje csoportosult ellenforradalmi erők összeesküvése idézte elő, amely 1792. augusztusában az országot előzőnlő porosz és osztrák seregeknek akarta kiszolgáltatni a forradalmi Franciaországot. „Az augusztus 10-iki felkelés előkészületei — írja Kropotkin — melyet a politikai vezérek rosszul támogattak, talán elhúzódtak volna, de az udvar titkos mozgólódásai siettették az eseményeket. A royalisták azt hitték, hogy az udvaroncok segítségével, akik megesküdtek, hogy meghalnak a királyért, a nemzetőrség néhány zászlóaljával, akik hívek maradtak az udvarhoz és a svájciakkal — biztosra vehetik a győzelmet. Államcsínyük végrehajtására augusztus 10-ét tűzték ki: „Ez a nap az ellenforradalom napja volt“ — olvashatjuk a korabeli levelekben — „másnap Franciaország jakobinusai vérükben fürödtek volna.“

Végre az augusztus 9-éről 10-ére virradó éjjel, pontosan éjfélkor megkondult Párizsban a vészharang. A politikusok közül Danton volt a legtevékenyebb ezen a napon. Reggel 8 órakor már „egész Párizs“ a Tuilériák elé vonult, „Valóban egész Párizs volt — írja Kropotkin — de főképpen a szegények egész Párizsa, a munkás- és mesterembernegyedből származó nemzetőrségi csapatok támogatásával. Minthogy a felkelés vezetősége még az éjszaka folyamán birtokába vette a városházát és a törvényes községtanács átadta helyét az új forradalmi hatóságnak, a mozgalom már a reggeli órákban energikus lendületet kapott. A király már fél 9-kor elhagyta a

Tuilériákat és a nemzetgyűlésbe menekült, híveire bízván a palota védelmét és az ostromlók lemészárlását. A svájciak, akiket az udvar tisztjei vezényeltek, a palotába benyomuló népre sortűzet adtak és csakhamar 400 hullá hevert egymáson a lépcsők lábánál. Ez eldöntötte a nap kimenetelét. A nép ordított: „Árulás, le a királlyal, le az osztrák asszonnyal“ és mindenfelől új tömegek rohantak a Tuilériákhoz, különösen pedig a Faubourg Saint Antoine és Saint Marceau negyedből. A földühödött nép a palota őrségét hamarosan lefegyverezte és felkoncolta.

A nemzetgyűlés — írja Kropotkin — ezekben a végső percekben is határozatlan maradt és nem tudta, hogy mitévő legyen. Csak akkor cselekedett, amikor a felfegyverkezett nép betört az ülésterembe és azzal fenyegetődött, hogy nyomban felkoncolja a királyt és családját, de még a képviselőket is, akik nem merik a letételt kimondani.

Jóllehet a Tuilériák már be voltak véve és a királyság ténylegesen már nem is létezett, a girondisták, akik különben oly szívesen beszéltek a köztársaságról, még mindig nem szánták el magukat határozott állásfoglalásra. Vergniaud csak „a végrehajtó hatalom fejének ideiglenes felfüggesztését“ meri kérni, aki a jövőben a Luxembourgban lakott volna. Csak két, vagy három nap múlva vitette a forradalmi községtanács XVI.-ik Lajost és családját a Temple toronyba és vette át a tisztet, hogy őt, mint a nép foglyát kezelje. A királyság tehát ily módon ténylegesen megszűnt.

Az augusztus 10-iki forradalmi nap jelentősége abban állott, hogy megszűnt az a hatalom, amely ellenszegült a hűbéri jogok, az emigránsok és papok elleni dekrétumok végrehajtásának, ugyanakkor pedig elősegítette a külföldi hadseregek beözönlését. Augusztus 10 hatása, illetve nyomása alatt a máskor oly félnék és konzervatív törvényhozó gyűlés néhány olyan dekrétumot adott ki, amelyek a forradalmat egy pár lépéssel előrevitték.

Minden esküt nem tett papot, aki 14 napon belül nem esküszik fel az alkotmányra, ha ez időpont után francia földön elfogják, Cayennebe deportálják.

Az emigránsok minden birtoka Franciaországban és a kolóniákon zár alá vétetik. Ezeket is parcellákra fogják osztani és eladásra kerülnek.

Minden megkülönböztetést passzív polgárok (szegények) és aktív polgárok (vagyonosok) között eltörölték. 21 éves korában mindenki választó és 25 éves korában választható.

Az összes perek, amelyek a nem fizetett hűberádók miatt a bíróságok előtt folyamatban voltak, megszüntetendők. Mindenfajta hűbéres és földesúri szolgáltatás, amely eredetileg nem ára egy földterület átengedésének, megváltás nélkül eltöröltetik. Ugyancsak megváltás nélkül törölték el az összes tizedeket (ingyen munkát), amelyek még a jobbágyság idejéből vagy a holt kéztől származtak.

A törvényhozó gyűlés mellett új politikai hatalom keletkezik

a párizsi forradalmi községtanács, amely két esztendeig kezében tartja úgy a forradalom, mint a honvédelem irányítását.

Augusztus 10-ike után azonban egyideig sajnos még egyre nőtt az invázió veszélye. A poroszok elfoglalták Verdunt, amely az utolsó erőd volt Párizs előtt. Minél beljebb jöttek a poroszok és osztrákok, annál jobban nőtt az ellenforradalmárok reménykedése és a királyi hatalom ideiglenes felfüggesztése ellenére is, a vakmerőségük.

A braunschweigi herceg manifesztuma arra az esetre, ha a királynak egy hajaszála is meggörbül, vagy a királyt a párizsiak csak meg is sértik, lerombolással fenyegette meg Párizst. A royalista párizsi lap a „Journal de la Cour et de la Ville“ ezekkel a szavakkal fogadta a braunschweigi herceg manifesztumát: „Le voilà done, ce manifeste que nous aítendions avec tant d'impatience!“ (íme a kiáltvány végre, amelyet oly türelmetlenül vártunk.)

A börtönökben lévő papok és nemesek fehér kokárdákkal diszelegtek, éltették a királyt, szidalmazták és átkokat szórtak a forradalmárookra és hangosan örültek az ellenség várható győzelmének. Ekkora arcátlanság kellett hozzá, hogy Párizs dühe a király után ellenük is forduljon és méltó büntetésüket elvegyék. Most Marat volt a legaktívabb.

„Szeptember 2.-án, vasárnap — írja Kropotkin — zúgtak a vészharangok egész Párizsban. Az uccákon a díszindulót játszották, a riadógyű negyedóránként háromszor dördült el, az önkéntesek a Marseillaiset énekelve vonultak a határszélre, a haza védelmére. Önálló iparosokból és kiskereskedőkből álló tömeg afölötti felháborodásában, hogy a royalista foglyok csak úgy dobálóznak a pénzzel, igen jól élnek és egész szabadon fogadják a börtönben feleségeiket és szeretőiket és a francia hadsereg Mons-nál és Longvvy-nál elszenvedett vereségei után ablakaikat kivilágították és diadalénekeket daloltak, a L'Abbaye, a La force és a Conciergerie börtönök elé vonultak. Betörték a kapukat, megölték a svájciak vezérkari tisztjeit, a királyi testőröket, a deportálás előtt álló papokat és royalista összeesküvőket, akiket augusztus 10.-e után fogtak el.

A községtanács Manuel prokurátort küldte ki, hogy a vérfürdőnek véget vessen; ez a misszió azonban sikertelenséggel végződött. Egy ember a tömegeből Manuel-nek a figyelmeztetésére, aki meg akarta akadályozni a vérfürdőt, így válaszolt: „Mondja csak polgár ur, ha ezek az átkozott poroszok meg osztrákok eljönnek ide Párizsba, ki fogják keresni a bűnösöket? Nem fognak-e vaktában vagdalkozni mint augusztus 10-én a svájciak tették? Én a magam részéi öl nem vagyok szónok, én nem beszélek rá senkit és én azt mondom magának, én családapá vagyok, van feleségem 5 gyermekem és szívesen itthagynom őket a szekció védelme alatt és beállok katonának és megyek ki harcolni az ellenség ellen; de hem helyeselném, hogy ezek a gazemberek, akik itt a börtönben ülnek és akiket más gazemberek ki fognak szabadítani, azalatt megöljék a feleségemet és gyermekeimet.“ — Mihelyt a községtanács

felügyelő bizottsága értesült Manuel missziójának sikertelenségéről már szeptember 2-án dél-után a következő felhívást adta ki: „A nép nevében! Bajtársak, megparancsoljuk, hogy a L'Abbaye összes foglyai fölött Lenfant abbé kivételével, akit biztos helyre fogtok szállítani, üljetek törvényt.“ A 12 esküdtből megalakult ideiglenes bizottság, amelyet a nép nevezett ki, nemcsak a L'Abbaye, hanem a La Force és a többi börtönöknél is, annyi foglyot mentett meg amennyit csak lehetett. Minden felmentést „éljen a nemzet“ kiáltással fogadtak és a felmentettet a tömeg a lakásáig kísérte rokonszenvenyilvánításai közepette és ez a kíséret kereken visszautasította, hogy a kiszabadulttól vagy a hozzátartozóitól pénzt fogadjon el. Notórius royalistákat is szabadlábra helyeztek, akik ellen nem szóltak igazolt tények, mint például az osztrák Webert a királyné tejestvérét is és diadalmenetben örömrivalgások között kísérték őket rokonaikhoz vagy barátaikhoz.“

A nép izgalma szeptember 3-án ilyenformán már lecsillapodott, de mivel azok közé, akik a börtönöket meggyőződésből támadták meg óvhatatlanul kétes elemek is keveredtek és mivel feltámadt a tisztogatási düh, a vágy, hogy Párizst nemcsak a royalista összeesküvőktől, hanem a pénzhamisítóktól, a hamis assignaták gyártóitól, a csavargóktól, sőt a nyilvános kéjnöktől is, akiket valamennyiüket royalistáknak mondtak, meg kell tisztítani, a vérengzés 3-ikán is tovább folytatódott. Mindennek ellenére a reakciós történetírás azon állításai, amelyek szerint a szeptemberi mézszárlások 8—10, sőt 13.000 halottba kerültek volna, egész egyszerűen regényes túlzások. Mindössze 1000—1200 ember esett áldozatul.

Augusztus 10-ének és szeptember 2-ikének hatása alatt gyökeresen megváltozik a törvényhozó gyűlés szelleme. Abban a fogadtatásban, amelyben a törvényhozó gyűlés a Longwyból menekült katonákat részesítette, már a konventnek és a jakobinizmusnak a szelleme jelentkezik.

„Az ember bizonyos drámai felindulást érez“, — írja Carlyle — „ha olvassa a parlamenti naplóban azt a jelenetet, amely a Longwyból menekült katonákkal lefolyt, ezen szerdán este, „hét óra után“. Ezek a szegény emberek kifáradva, porosan, elcsüggedve belépnek a törvényhozó-gyűlés termébe naplemente körül, vagy azután: leírják megindító részletességgel a rettenetes helyzetet amelyben voltak; a poroszok ezrével nyüzsögnek a vár körül s tüzet okádva tizenöt órán keresztül, mint valamely vulkán; mi a védbástyákon szétszórva csekély számmal, alig jutott egy tüzér két ágyura; a mi gyáva parancsnokunk Lavergne sehohsem mutatta magát, az ágyú lyuka nem akart elgyulladni; nem volt lőpor a bombákban, — mit tehattunk? — Mourir, meg kellett volna halni, feleli több hang egyszerre.“ A törvényhozó gyűlés kimondta, hogy Longwyt el kell törölni a föld megszégyenült arcáról és mihelyt a poroszok kivonulnak belőle le kell rombolni, hogy azontúl csak mint szántóföld létezzen. Mikor pedig Lavergne felesége felolvassa emlékiratát, melynél az volt a célja, hogy igazolja Longwy parancs-

nokát, Lafarge a törvényhozó gyűlés elnöke így válaszolt Mme Lavergnecnek: Citoyenne, (polgártársnő) a nemzet ítélni fog Lavergne fölött; a jakobinusoknak kötelességük megmondani neki az igazat. Neki ott kellett volna bevégeznie pályáját, ha szeretne volna hazájának becsületét.“

Augusztus 10. és szeptember 2. után tartották meg a választásokat abba a törvényhozó testületbe, amelyet Nemzeti Konvent néven ismerünk és amelyet Viktor Hugó „1793“ című regényében méltán hasonlít a Himalájához, mert ez a törvényhozó testület jelenti a csúcspontját valamennyi előtte és utána létezett törvényhozásnak. A választás általános volt, résztvettek benne úgy az aktív, mint a passzív polgárok egyéenként. De még mindig közvetett volt, mert a polgárok összessége először a választóférfiak gyülekezetét választotta meg és ezek nevezték ki a konvent képviselőit, Párizsban Marat listája győzött, amelyen rajta voltak a jakobinusok és cordeliersek clubjának összes ismert forradalmárai. Azonban a konventben mégis a mérsékelt elem volt a túlsúlyban. A vezetés a girondisták kezében volt, bár ők voltak a legkevesebben. A többség az úgynevezett mocsárból (marais) állott, míg a hegypart (montagne) számszerint a gironde és a marais között volt. Ez a párt képviselte a mögötte lévő forradalmi tömegekkel és szervezett erőkkkel a legnagyobb politikai súlyt.

A konvent 1792 szeptember 21.-én, szimbolikus napon, mérleg havában a nap-éjegyenlőség napján mintegy az egyenlőség és igazságosság jegyében kezdte meg működését. Első ténykedése volt, hogy a végrehajtó hatalom gyakorlásától felfüggesztett királyt jogilag is megfosztotta a hatalom gyakorlásától és nyomban utána kikiáltotta a köztársaságot. A hadsereg Valmynál szeptember 20-án aratott győzelme, amely a francia néphadsereg első győzelme volt a szövetséges zsarnokok hadseregei felett, mintegy dicsfényvel vette körül az ifjú köztársaság homlokát. A valmyi győzelem, amelynél Goethe is jelen volt, a nagy költő szavai szerint is új világ születését jelezte.

A külföld is kénytelen volt tudomásul venni, hogy a francia nép első győzelme a zsarnokok felett új idők hajnalát jelenti. A francia nép hónapok óta több mint vallásos odaadással dolgozott ezért a győzelemért. Pénz nem volt, de volt bátorság és páratlan közszellem. „Mi kell az ellenség megverésére? Bátorság, bátorság, bátorsági“ — mondta Danton. Olyan közszellem volt, hogy Liliében pl. az imént szét pattant bomba egyik darabját a borbély felkapja, szappanhabot ver bele s a golyók füttyülése közben borotvál meg belőle 14 polgártársat. Vagy amikor a bomba végigfüttyül a lillei városháza tanácstermén, de senkisémmozdul a helyéről, mert állandó (permanens) ülést tartanak. Hogy csak egyet említek Párizs naponta 2000 embert szerelt fel, ami az akkori viszonyok mellett óriási teljesítmény volt. Párizs összes szekciói, a vidék összes népegyesületei sokszor a saját szabotáló hatóságaik ellenére szervezték meg egy a szabadságban élni akaró nemzetnek a honvédelmét.

A közszellem azonban nemcsak a polgári bátorságban és a hazafiasságban nyilvánult, hanem a polgári egyszerűségben és a polgári tisztességben is. Panamisták és hadiszállítók (nem-szállítók) ugyan a francia forradalmi orkánban is sikeresen üzték a maguk kis játékaikat, (Dumouriez tábornok panaszkodott, hogy Hassenfratz „nem küld semmit“ a katonák felszerelése és élelmezése nagy hiányokat szenved) de maga a tömeg nem lopott, nem gyilkolt és rabolt, hanem még az ellenforradalmárok megfélemezésébe is, amint azt a szeptemberi mérszárlásoknál már láttuk, és amint azt később a népforradalom napjának lefolyásából is látni fogjuk — akkora tisztességet és emberiséget tudott belevinni, amire a vele szembenállók nem voltak képesek. Dantonról minden mende-monda ellenére is bebizonyult, hogy teljesen tisztakezű volt. Robespierre egy asztalosnál lakott albérletben; minden pedantériája mellett is oly egyszerű és tisztességes életmódot folytatott, hogy ezért „incorruptible“-nek megvesztegethetetlennek nevezték. Pache, a svájci tanítómesterből lett hadügyminiszter egy karéj kenyeret vacsorázott és nem vetette meg a saját kapusának ebédre szóló meghívását. Marat a legnagyobb szegénységben élt hatalmának tetőpontján is.

Ilyen közszellem mellett nemcsak lehetett, de kellett is győzni. Ilyen közszellem pótolni tudta még a pénzt is; míg a Marseillaise egész hadosztályokat, ágyukat és felszerelést pótol.

Valmy után Savoy fővárosába Chambérybe vonultak be a konvent csapatai és néhány hónap múlva már messzi a francia határonkon túl Belgiumban Jemappes-nál és Németországban aratnak győzelmeket, mely utóbbi országban egész Mainz és Frankfurtig nyomultak előre a sansculottek.

1793. tavaszán azonban ismét válságosra fordult a helyzet, mert az őszi és téli győzelmek tartalékok és utánpótlások hiányában nem voltak tarthatók. Dumouriez tábornok, akiben Kropotkin szerint már az 1792 június 20-iki tüntetés láttára megfogamzott az árulás gondolata, 1793. márciusában Belgiumban Neerwinden-nél megverette magát és az osztrákok és poroszok is újra felsorakoztak és előrenyomultak keleten, Délen a piemonti királyság és a spanyol királyság hadseregei nyomultak be a köztársaság területére, a tengeren pedig az angol blokád fojtogatta a forradalmat. Anglia ugyanis XVI. Lajosnak 1793. január 21-én történt kivégzése után kiutasította a francia követet, mire Franciaország hadat üzent Angliának is. Amint Danton mondta: „A szövetkezett királyok fenyegetnek bennünket; s mi kihívásul a harcra egy király fejét gurítjuk lábaikhoz.“

XVI. Lajos elődeinek bűneiért lakolt, habár szökési és ellenforradalmi kísérleteivel is rászolgált a büntetésre. Miután az ország köztársaság lett, bent az országban nem lehetett őt életben hagyni, mert az ellenforradalmi erők addig, amíg a király életben van, nem nyugodtak volna meg sohasem. Másrészt az országból kiengedni sem lehetett volna, mert mint trónkövetelő fegyveresen,

vagy anélkül örökösen zavarhatta volna a polgári Franciaország ujjrendjét. Ki kellett tehát végezni. Ez a nap Robespierre. A konvent minden egyes tagja nyíltan szavazott a halál mellett, vagy ellen és a királyt egyszerű többséggel ítélte halálra és végeztette ki. Victor Hugó 1793. c. regényében történeti hűséggel és pontossággal írja le a király fölött ítélkező konvent ülését. Minthogy ez a leírás szintén egyik rendkívül érdekes megvilágítása a forradalmi szellemnek és lelkületnek, idézni fogom a legjellegzetesebb részeit: Paganell így szólt: „Halál. A király csak akkor hasznos, ha meghal.“ Milaud ezt mondta: „Ha nem léteznék a halál, a mai napon fel kellene találni. Az öreg La Raffron du Trouillet: „Hamar a halált.“ Goupilleau felkiáltott: „Ide a vérpadot! A lassúság árt a halálnak.“ Siéyes gyászos meggyőződéssel mondta ki: „Halál.“ Thurlot elvetette Buzot indítványát, hogy szavazzassák meg a népet. „Persze. Az iskolásfiúk gyülekezetét is. 44 ezer törvényszéket. Végtelen pert. XVI-ik Lajos feje ráérne megöszülni, mielőtt lehullana.“ Robespierre öccse így kiáltott: „Nem ismerek olyan humanizmust, amely a népet fojtogatja és megbocsájt a zsarnoknak. Halál. Hogyha haladékot adunk annyi, mintha magához a zsarnokhoz felebbeznénk.“ Foussédoire alkalmazva Bernardin de Saint-Pierre mondását, így szólt: „Rémülök egy ember vérenek kiontásáíól. Csakhogy egy király vére nem embervér.“ Jean-Bon-Saint André ezt mondta: „Nem szabad a nép a zsarnokok halála nélkül.“ Lavicomterie ezt a formulát találta ki: „Amíg a zsarnok lélegzik, a szabadság megfullad. Halál.“ Az irgalmasok közül Gentil ezt mondta: „En a bezáratásra szavazok. Ha egy másik I. Károlyt csinálunk, biztosan egy Cromvellt csinálunk.“ Bancal így szólt: „Száműzetés. Látni akarom az első királyt a világon, aki kénytelen a maga munkájával megkeresni kenyerét.“ Albauys: „Száműzetést. Hadd keringjen ez az élő kísértet a trónok körül.“ Zangiacomi ezt mondta: „Fogságot. Őrizzük Capetet, mint ijesztő bábót.“ Chatilon mondása: „Maradjon életben, nem akarok halottat csinálni belőle azért, hogy Róma szentet csináljon belőle.“

Külpolitikailag természetesen ártott a király kivégeztetése Franciaországnak, mert végleg szövetségbe tömörítette Európa összes hasonló sorstól tartó uralkodóit. A király kivégzése az egyik oka annak, hogy miért lett 1793. a forradalom legválságosabb, de egyúttal leggrandiózusabb éve. A konvent 1793. március 6-án állította fel a Comité du Salut Public-ot (közjóléti bizottságot), amelynek 9, később 12 havonként váltakozó tagja volt, akik sürgős esetekben a miniszterekkel is rendelkezettek és a törvényes formák mellőzésével sommásan hozhatták Ítéleteiket. Ennek az évnek első 8—10 hónapjában a külföldi szövetkezett hatalmak túlereje feldarabolással fenyegette Franciaországot; úgy látszott, hogy a belső ellenforradalmi lázadások és az egyes hatalmi csoportok mérközései pedig egyenesen az anarchia felé sodorják az országot.

A forradalmat és a hazát egyaránt fenyegető újabb nagy veszéllyel Danton ugyanazzal a férfiasággal szállt szembe és ugyan-

azzal az erővel villanyozza fel a nemzetet 1793. tavaszán, mint 1792. nyarán és őszén.

„Polgártárs-képviselők — kiált fel a konvent március 8-iki ülésén — a Végzetnek ilyen válságos fordulatánál nem fogjuk-e abbahagyni a viszálykodást? A jó hírnév?! Oh micsoda ennek, vagy amannak az embernek a jó hírneve? „Que mon non soit flétri; que la France soit libre: Ám hadd legyen az én nevem megbélyegezve, csak Franciaország legyen szabad.“ Most újra szükség van rá, hogy Franciaország keljen fel, millió jobb kezével, szíve, mint egyetlen emberé, készen a gyors bosszúállásra. Párizsban azonnal sorozni kell; adja meg Párizs mindenik szekciója a maga ezreit; mindenik szekciója Franciaországnak! Azonnal menjen ki kilencvenhat biztos közülünk, a negyvennyolc szekció mindenikéhez kettő, s azok mondják meg Párizsnak, hogy mit kíván a haza tőle. — Küldessék még más nyolcvan közülünk a legnagyobb sietséggel Franciaország minden vidékére, hogy meghordozzák a tüzes keresztet, s életre keltsék az emberek erejét. Gyorsan egy ötvenezer emberből álló táborot kell teremteni Párizs és az északi határ között, mert Párizs önteni fogja a maga önkénteseit. Vállat vállnak vetve, egy erős egyetemes haláltmegvető felkelést és ellenrohanást fejtsenek ki; s mi még mégégszer vissza fogjuk verni ezen fiait a Sötétségnek s Franciaország dacára a világnak szabad lesz.“

A Notre Dame tornyára kitűzik a fekete zászlót, újból felhangzik: „A haza veszélyben van“ és az önkéntesek, bár már nem a 92-es év lelkesedésével, hanem a forradalmi megpróbáltatások előidézte komor elszántsággal, de mégis újból elindulnak a határok felé. A Danton heroizmusától feltüzelt francia nép, a közjóléti bizottság céltudatos energiája által hónapról-hónapra jobban megszervezve birkózik azzal a válsággal, amely a forradalmi házára 1793. első felében még egyre nagyobb súllyal nehezedett.

A válság igazi megoldását azonban csak az 1793. május 31-én, illetve június 2-án győzedelmeskedett népfelkelés tette lehetővé. Erről azonban csak a következő előadásomban fogok szólni.

ÖTÖDIK ELŐADÁS

A harmadik (a nép-) forradalom, (1793. május 31.—1794. Julius 27.)

Polgárnők, Polgárok!

1793. tavaszáig, tehát a legnagyobb külső és belső veszély egyidejű bekövetkezéséig, még mindig nem történtek döntő jelentőségű intézkedések a parasztság és munkásság érdekében. A forradalmi vívmányok a paraszt és munkástömegek számára még mindig inkább csak politikai, mint gazdasági téren voltak érezhetők. A községi földek felosztása, a hűbéri jogok végleges és teljes eltörlése, a király, a papok és az emigránsok földjeinek (a nemzeti javaknak) a parasztok között való felosztása és a munkásság számára tisztességes megélhetést biztosító munkabérek megállapítása még mindig nem következtek be. 1793-ban a szegénysorsú parasztok, városi kispolgárok és munkások még mindig többször éheztek, mint amennyiszer jóllakhattak. Mint nálunk a világháború alatt, úgy Franciaországban is 1793 órákat, sőt félnapokat kellett sorbanállni (*faire le queue*) egy darab kiadagolt kenyérért, húsert, halért, zsirért, krumpliért, vagy cukorért; amit akkoriban természetesen csakis a forradalmi hatóságok által kiállított „*carte de civisme*“ (polgárigazolvány) birtokosai kaphattak meg.

Miga szegény nép ilyen nélkülözések árán viselte a forradalom hátrányait, addig a gazdag polgárság és parasztság az olcsó földszerzéssel, a magas élelmiszerárak busás hasznával és a hadiszállítások óriási nyereségeinek zsebrerakásával csak előnyökhöz jutott a forradalom által. 1793-ban első hónapjaiban többrendbeli zavarás volt Párizsban. Az éhkosztra fogott és a hosszú álldogálástól elgyötört és türelmetlenné vált nép megtámadott néhány üzletet és a bennök lévő árut a sorbanállók önmaguk árusították ki; legtöbb esetben átadva a kereskedőnek a befolyt pénzeket. Néhol azonban excessusok is előfordultak. A mosónők küldöttsége kenyeret és szappant követelve rontott be a konventbe.

A konvent két nagy pártja, a Gironde és a Montagne közötti harc ennek az állapotnak volt a kifejezője.

„Nem áll jogotokban Franciaországot kormányozni, — mondja a Gironde — nektek, akiknek kezein ott szárad a szeptemberi vér.

A tulajdont a törvényhozóknak a társadalmi rend legszentebb alapja gyanánt kell tisztelniük, de ti nem tudjátok azt a feladatot elvégezni, amely Franciaország törvényhozóira vár, mert az anarchiát prédikáljátok, oltalmatokba veszitek a fosztogatásokat, terrorizáljátok, rémü'etbe ejtitek a birtokosokat. Ti ránk szabadítjátok Párizs banditáit, mi segítségül hívjuk ellenetek Párizs tisztességes embereit.“

Erre a Hegypárt így válaszolt; „Azzal vádolnak benneteket, hogy tehetségetekkel uralmatokat és nem az egyenlőség győzelmét akarjátok szolgálni. Ameddig a király kormányozni hagyott benneteket kiválasztott miniszterek útján, egész jól megfértetek vele... A ti titkos vágyatok nem volt soha, hogy Franciaországot elvezessétek a köztársaság ígértföldjére, hanem, hogy királyság maradjon, de ti legyetek a királyi ház szolgái.

Ti szabadságot akartok egyenlőség nélkül. És mi az egyenlőséget akarjuk, mert anélkül nem tudjuk a szabadságot elképzelni. Ti államférfiak a köztársaságot a gazdagok részére akarjátok berendezni, mi pedig akik nem vagyunk államférfiak törvényeket akarunk hozni, melyek a szegény embert kirántásák a nyomorából. És amelyek minden emberből az általános jólétnek örvendő boldog polgárokat és egy világszerte tisztelt köztársaság lángoló védelmezőit csinálnak.“

A Gironde és a Montague ezen véleménykülönbözösége nem csupán pártkülönbözöségeket tükröztet vissza — írja Kropotkin — hanem a társadalomnak két homlokegyenest ellenkező felfogását. Szerintem ez a két ellenkező felfogás a polgári társadalmi berendezkedésnek két különböző koncepcióját, a nagypolgárit és a kispolgárit tükrözteti vissza, amelyek között azonban nincsenek áthidalhatatlan ellentétek.

Amikor a Gironde és a Montague javában marcangolta egymást, éppen akkor fordult válságosra a hadihelyzet és akkor lázadtak fel a délvidék és a Vendée a konvent és a forradalmi Párizs ellen. Toulon hadikikötője megnyitotta kapuit az angolok előtt. Marseillesben és Lyonban a girondisták a royalistákkal és a papokkal szöveterkeztek össze a forradalom ellen, a Vendéeben Stofflet és Laroche Jacquelin fanatizált parasztjai papok és nemesek vezetésével fogtak hozzá a „kékek“ (köztársaságiak) válogatott kínzásokkal való kiirtásához. A konvent eleinte nem igen tudott mást mint erélyes dekrétumokat szembehelyezni a lázadókkal, amelyek a lázadókat vagyon és fejvesztéssel fenyegették. Santerre sebtiben kiállított nemzetőrzászlóaljai eleinte nem boldogultak a vendéi parasztokkal. 1793. tavaszán és nyarán Toulonban, Marseillesben és Lyonban is a lázadók voltak a helyzet urai. A lázadások leverését és a határok fölmentését csak a május 31-iki, illetve június 2-iki népforradalom sikere tette lehetővé, amely a politikai és gazdasági jogok maximális kiterjesztését hozta meg a tömegeknek és ezzel megadta úgy a forradalom, mint a honvédelmi harc végső győzelméhez szükséges utolsó döntő lökést.

A népforradalom közeli kitörésére már az áprilisban lezajlott

kényszerkölcsön-vitából is következtetni lehetett. A hegypárt egy-milliárdos kényszerkölcsön felvételét javasolta a gazdagoktól. Azt akarta, hogy amíg a szegények harcolnak, addig a gazdagok fizessenek. A Gironde oly hevesen ellenezte a kényszerkölcsönt, hogy kis híján tettelegességre került sor a képviselők között. Nyilvánvalóvá lett, hogy az ádáz pártharcoknak ebben az állapotában sem a forradalmat befejezni, sem a határokat megvédeni nem lehet. Párizs ellen, amely mindig a legforróbb kohója volt a forradalomnak, a Gironde a départementokat (megyéket) akarta fellázítani. Május 19-én a girondisták kieszközölték, hogy egy 12-es bizottság alakíttassék a párizsi községtanács határozatainak felülvizsgálására, amely községtanács (Commune) tudvalévőleg 1792. augusztus 10-ike óta a forradalom éltető elemévé, annak leghatalmasab erőtényezőjévé és az akkori közhatalom egyik legjelentősebb ágának birtokosává vált. Ez a május 19-én megalakított 12-es bizottság a girondisták intenciói szerint kezdte meg működését. Két nappal megalakulása után már elfogatta Hebertet, a községtanács prokurátorának helyettesét és Vartet-et, aki a párizsi szegények kedvence volt és az uccán prédikálta a szociális forradalmat. A 12-es bizottság ezen elfogatások után még a szekciók ellen is el akarta szerelni, már 1793. májusában a forradalmat. A Cité-szekció elnökét és titkárát, akik vonakodtak a szekció jegyzőkönyveit kiadni, letartóztatta. A konvent girondista elnöke Isnard, megfenyegette a párizsiakat, hogyha meg merik támadni a nemzet képviselőjét, akkor „keresni lehet majd a Szajna partján, hogy hol állott Párizs.“

A fenyegetések azonban, mint máskor, úgy most sem ijesztették meg a párizsi népet. Ellenkezőleg csak felfokozták a dühét. Robespierre, aki eddig nyugalomra intette a népet, május 26-án * este kijelentette a jakobinus klubban, hogy végszükség esetén egyedül is kész volna fellázadni a konventben ülő összeesküvők és árulók ellen. Ezen a napon már népes csoportok nyomultak be a konventbe és a 12-es bizottság megszüntetését kívánták. A konvent eleinte ellenezte, de végre éjfél után teljesítette ezt a kívánságot. Az engedmény azonban csak látszólagos, illetve átmeneti volt. A girondisták ugyanis felhasználták a hegypárt sok tagjának honvédelmi és ellenforradalmak elleni kiküldetések miatti távollétét és a 12-es bizottságot másnap visszaállították.

Erősebb eszközökhöz kellett tehát nyúlni, A forradalmárok maguk utasították el a különböző terrorterveket, megesküdtek, hogy inkább meghalnak, semhogy eltűnjenek egy támadást a tulajdon ellen. Megegyeztek, hogy a tulajdont tiszteletben fogják tartani, hová személyek elleni erőszakosságokat nem fognak elkövetni és hogy a forradalmat együttesen fogják végrehajtani a püspöki palotából. Tisztán erkölcsi nyomásra fognak szorítkozni és olyan irányban fognak a konventre nyomást gyakorolni, hogy az kénytelen legyen a vétkes girondista képviselőket a forradalmi törvényszéknek kiszolgáltatni.

Kropotkin szerint Marat volt az valószínűleg, aki nem törődve

a törvénnyel, amely halálbüntetés terhe alatt tiltotta el a vészharang meghúzását, május 31-én éjfélkor elsőnek hozta mozgásba a városháza riasztó harangját. A felkelés ezzel megkezdődött. Még pedig ugyan úgy — írja Kropotkin — mint augusztus 10-én. „Letették a polgármestert és a községtanácsot, de nem neveztek ki más községtanácsot, hanem miután megeskették őket, hogy csatlakoznak a felkeléshez, visszahelyezték őket a hivatalukba. Ugyanígy tettek a megyei tanáccsal is és a párizsi községtanács, a megyei tanács és a püspöki palota forradalmárai forradalmi főtanácsá egyesültek. A nemzetőrség főparancsnokává Henriot nevezték ki, aki a szekciók 48 ágyujával körülzártta a nemzetgyűlést, A néptömegek azonban nem jöttek. A girondista Vergniaud látván, hogy a forradalom nem mozdul a helyéről, javaslatot fogadtatott el, mely szerint a szekciók érdemeket szereztek a haza körül. Csak estefelé érkeztek a tömegek és elárasztották a konvent üléstermét. Erre a hegypárt és Robespierre a 12-es bizottság eltörlését és 22 girondista fővezetőnek a vád alá helyezését is javasolta. A javaslatot azonban nem tárgyalták. A konvent mindössze arra volt hajlandó, hogy a 12-es bizottság iratait három napon belül jelentéstétel végett átadja a bizottságnak. Továbbá hozzájárult ahhoz, hogy a munkások, akik a köznyugalom helyreálltáig fegyverben maradnak 40 sout kapjanak naponta a gazdagok által fizetendő adókból. Hozzájárultak még ahhoz is, hogy a konvent karzatai belépőjegy nélkül is nyitva álljanak a nép részére.

„Mindez azonban oly kevés volt, hogy újabb felkelést kellett előkészíteni, hogy tiszta munkát végezhesse. Junius 2.-án azután több mint 100.000 fegyveres szállta meg a konventet. 163 ágyú volt velük. Azt követelték, hogy a girondisták vagy lépjenek vissza, vagy ha ez nem történik meg, akkor huszonkettőt, később huszonhetet ki kell közülük taszítani a konventből. A rettenetes hírek, amelyek Lyomból érkeztek, csak növelték a felkelés erejét. Megtudták, hogy május 23.-án a kiéhezett nép Lyonban fellázadt és a royalisták a girondistákkal összefogva állították helyre a rendet: azaz 800 patriótát öltek meg.“ A párizsi nép azonban még ennek a nagyon is lesújtó hírek hatására alatta sem rémült meg, amely a vidék legnagyobb városából érkezett, hanem annál nagyobb dühvel vetette rá magát a girondistákra. „Ostrom alá vette a konventet — írja tovább Kropotkin — és kijelentette, hogy addig senkit ki nem ereszt, amíg a girondista vezérek kizárása így, vagy úgy meg nem történt. A konvent egy része erre kijelentette, hogy tanácskozásai nem szabadok többé és távozni igyekeztek. Azt hitték, hogy félrevezethetik a népet és utat törhetnek a tömegben.“ Azonban Henriot, a forradalmi főtanács által újonnan kinevezett nemzetőrségparancsnok kijelentette a tiltakozó girondista képviselőknek, hogy a nép nem azért kelt föl, hogy frázisokat hallgasson, hanem hogy parancsokat adjon. Kihúzta a kardját és kiadta a híressé vált vezényszót: „Canoniers á vos pecces!“ (Tüzérek az ágyukhoz!) Erre a távozni akaró képviselők visszafordultak és a konvent há-

rom napi védekezés után beadta a derekát és kénytelen volt 31 girondista képviselőt kizárni.

A párizsi nép ekkor még nem akarta a girondista képviselők halálát. Kropotkin szerint eltávolításukkal csak az volt a célja, hogy a konvent forradalmi tagjai szabad utat kapjanak a forradalom további vezetésére. Abban a levélben, amelyet a 31 girondista képviselő kizárása után a nép egy küldöttsége a konvent elnökének átadott, a következők állottak. „Egész Párizs népe küld bennünket Önhez, törvényhozó polgártárs, hogy megmondjuk Önnek, hogy az a határozat, amelyet éppen most hoztak a köztársaság megmentését jelenti. Azért jöttünk, hogy annyian közülünk, ahánynak elfogafását a nemzetgyűlés elrendelte, túsul felajánlunk és ilyenformán kezeskedünk biztonságukért az ő départementjüknak! (Íme ilyen „vérszomjas“ volt a párizsi „csócselék“, a „forradalmi canaille“.)

„Az elfogott képviselőket — írja Kropotkin — nem vetették börtönbe, lakásukon őrizték őket, sőt tovább fizették nekik a napi 18 frankot, amely a konvent minden tagjának kijárt és egy zsendár kíséretében, akinek eltartásáról nekik kellett gondoskodniuk, szabadon mozoghattak Párizsban. Ezek a girondisták azonban ahelyett, hogy békésen visszavonultak volna, egymás után szökdös-tek meg, vissza départementjukba és ott a papokkal és royalistákkal szövetkeztek a forradalom ellen. Ekkor, de csakis ekkor, 1793 júliusában helyezte a megtisztított konvent ezeket a képviselőket, akik már lázadókká lettek, törvényen kívül.“

Marat június 3.-án a jakobinus klubban tartott beszédében a következőkben foglalta össze a népforradalom jelentőségét:

„Nagy lépéssel mentünk előre“ — mondotta a 31 girondista képviselő kizárására célozva. „A konvent feladata most a közjó alapjainak biztosítása. Mi sem könnyebb ennél: szögezzük le hitvallásunkat. Az akarjuk, hogy mindazok a polgárok, akiket sansculotteoknak neveznek, a boldogság és jólét élvezetébe kerüljenek. Az akarjuk, hogy ezen a hasznos osztályon a gazdagok erejükhöz mérten segítsenek. Nem akarjuk a tulajdont bántani. De melyik tulajdon a legszentebb? Az életé! Azt akarjuk, hogy ezt a tulajdont megbecsüljék ...“ íme a forradalom egyik legszélsőségebb embere, a „fő-anarchista“, „vérszomjas“ Marat, aki a népforradalom győzelmét méltatva jelenti ki, hogy nem akarja bántani a tulajdont.

1793 június 2.-a volt a 6-ik és utolsó nagy forradalmi nap. Ez juttatta tetőpontjára a forradalmat. Alig három héttel utána június 24.-én, már megjelent a híres 93.-i alkotmány, amely lerakta a modern polgári Franciaország alapjait. A 93.-i alkotmány biztosította minden franciának a „szabadságot, a biztonságot, a tulajdont, az államkölcönt, a vallás szabad gyakorlatát, a közös oktatást, a nyilvános szegénysegélyezést, a korlátlan sajtószabadságot, a kérvényezési jogot, a gyülekezési jogot, az összes emberi jogok élvezetét.“ Utóbbiak között az elnyomással szembeni ellenállás, a fölkelés jogát is. Ez az alkotmány léptette életbe először az általános

és titkos szavazati jogot minden 21 éves francia részére. A törvényhozó gyűlés idejét egy évre kontemplálta és ennek elhatározásai kétfélek lettek volna: dekrétumok, amelyek azonnal életbelépnek és törvények, melyeknek alkalmazása előtt a népnek módjában lett volna népszavazást (referendumot) kérni. A végrehajtó hatalmat egy 24 tagból álló végrehajtótanács kezébe tette le ez az alkotmány, amelynek felét minden évben megújították volna. A francia nép 1,801.918 szóval 11.610 ellenében fogadta el ezt az alkotmányt. Életbeléptetni ugyan nem lehetett akkoriban, mert az ország forradalmi állapotban volt, a kormány is forradalminak nevezte magát és az ellenség is a haza földjén állott. Bizonyos változtatásokkal azonban mégis ez az alkotmány szabta meg a későbbi francia alkotmányok lényegét és máig is bibliája maradt a polgári demokráciának. — Egy óriási horderejű gyakorlati előnye mégis volt ennek az alkotmánynak már a megszületését követő első napokban. Mivel fenntartotta az 1791.-i alkotmány községi jellegét a decentralizációval, a 93. nyarán túlnyomórészt girondista érzelmű és Párizs forradalmi diktatúrájától féltő francia vidék megnyugodott. A girondista tömegfelkelés veszélyét a 93.-i alkotmány leszerelte, illetve lokalizálta.

A 93-iki alkotmánnyal majdnem egyidőben jelent meg a 93-iki földtörvény, mely a községektől 1669-ben elvett földek felosztásáról intézkedett. Ennek meghozatalánál Kropotkin szerint az a gondolat vezette a konventet, hogy Franciaországban senkitől sem lehet megtagadni a köztársaság egy darab földjének a birtokát.

„A földosztást, mondja az 1793. június 11-iki törvény II. szakaszának 1. cikke, mindenki között, minden egyes ott lakó lakos között, korra és nemre, ottlétre, vagy távollétre való tekintet nélkül kell elvégezni. Minden polgár beleértendő, a szolgák és cselédek is, ha egy esztendeje ott laknak a községben. És tíz esztendeig az egyes polgárra eső földrészt nem lehet adósság miatt lefoglalni.

A 93-iki földtörvényt július 17-én egy dekrétum követte amely véglegesen és visszavonhatatlanul eltörölt minden néven nevezendő nemesi előjogot és hűbéri szolgáltatást. Ettől fogva a törvény nem ismerte el többé a hűbérúr jogait, egyik ember jobbágyi függőségét a másiktól. A 93. július 17-iki dekrétum 1. cikke így szól: „Az összes egykori földesúri szolgáltatások, az összes állandó, vagy különös alkalommal szedett hűbéri terhek, azok is, amelyeket a múlt évi augusztus 25-iki dekrétum megerősített, megváltás nélkül megszüntetnek.“ A 2. cikk szerint csak azok a fizetések vagy szolgáltatások maradnak fenn, melyek a föld tiszta vétele vagy tiszta bérlete alapján járnak, tehát egyáltalán nincs hűbéri jellegű. A 6. cikk elrendelte „hogy az összes okiratok, amelyek a most megszüntetett jogokat tartalmazzák, elégetendők.“ „5 évi fegyház vár mindenkire, akire rábizonyul, hogy az eredeti okiratokat, vagy ezen iratok egy példányát őrzi és elrejtette, eltávolította, vagy eltitkolta azokat.“ A parasztok megkezdik a nemzeti javaknak (a volt király

és királyi hercegek, arisztokraták, papok és emigránsok földjeinek), valamint a korábbi hűbéruraiktól bérelt földek birtokbavételét, úgyszintén a községi földek visszavételét a barátoktól, a gazdag polgároktól és a nemesi földesuraktól. A nagy francia forradalom földosztása, illetve földátengedése alacsony és hosszú idő alatt fizethető összegek ellenében olyan egészséges gazdasági és társadalmi forradalom volt, amely a francia földet a francia uraknak, mint gazdasági és politikai kasztnak a karára és a parasztnak nagy tömegeinek az előnyére juttatta a francia parasztnak kezére.

Érthető, hogy a francia parasztnak széles tömegei, amelyek a politikai jogaik mellé a 93-iki földtörvénnyel és dekrétumokkal a földtulajdoni és gazdasági emberjogaikat is megkapták a forradalomtól, annak lebíratatlan erejű védelmezőivé lettek úgy a külső, mint a belső ellenségekkel szemben. Mikor az egyre aggasztóbbá váló hadihelyzet és belső lázadások miatt a konvent 1793. augusztus 18-án kimondja a „levée en masse“-t a tömegfelkelést, a forradalom ügyének a földtörvénnyel végleg megnyert francia parasztság a konvent parancsát hűen és odaadóan teljesítette. Erőtől duzzadó, forradalmi lelketű, tehát teljesen megbízható hatalmas és egységes emberanyagot adóit a veszélyben lévő hazának. Ebből az emberanyagból Carnot, a 40 éves lángeszű mérnökkari kapitány, akit a köztársasági bizottság a „levée-en masse“ hónapjában állított a hadügyek élére, hogy megszervezze a győzelmet, 14 olyan hadsereget formált, amelyek húsz esztendőn át verhetetlenül vitték szuronyaik élén a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméit s terjesztették még a császári zászlók alatt is a nemzeti és polgári gondolatot Madridtól Moszkváig és a holland partvidékektől az egyiptomi piramisokig.

„Az egész Franciaország“ — mondja Barrére jelentése a „levée en masse“-ról — „s amennyi embere és segélyforrása van igénybevéteik. A köztársaság egy roppant ostromlott város. A szabadság fia minden falucskából departemenü városuk felé s minden departementi városból a kijelölt táborhely és harctér felé induljanak, Zászlóikon ez legyen: „Le peuple francais debout contre les Tyrans.“ „A zsarnokok ellen felkelt francia nép.“ A fiatal emberek a csatátérre mennek, az ő feladatuk hogy győzzenek; a házas emberek fegyvereket fognak kovácsolni, szállítják a poggyászt és az ágyukat, az élelemlről gondoskodnak; az asszonyok a katonák ruháit varrják, sátorokat készítenek, szolgálnak a kórházakban; a gyermekek ócska vászonból tépést készítenek; az öreg emberek közhelyekre vitetik magukat és ott szavaik által az ifjak botorságát tüzelik, a királyok gyűlöletét és a köztársaság egységét hirdetik.“

A levée en masse-t a sansculotteizmusnak vagy jakobinizmusnak az egész népet magával ragadó szelleme és a forradalmi bizottságok és konventbiztosok emberfeletti munkája hajtották végre. Az elv az volt, hogy aki nincs a forradalom mellett az ellene van, tehát „gyanús“ vagy éppen ellenforradalmár. Nem volt elég, hogy

valaki nem tett a szabadság ellen, vagy hogy közömbös maradt, a szabadság mellett kellett tennie mindenkinek. A közbiztonsági bizottság (Comité de Sureté generale) a szekciók, tehát a nép által választott 44.000 forradalmi bizottság segítségével ügyelt a forradalmi rendre. A forradalmi bizottságok által előállítottak fölött a forradalmi törvényszék (Tribunal Révolutionnaire) Ítélezett. „Franciaország minden városában — írja Carlyle — egy 12 válogatott hazafiból álló „forradalmi bizottság“ (Comité révolutionnaire) ülésez. Gyanúsokat vallatva, fegyvereket keresve, házkutatásokat és elfogatásokat rendezve, általában ügyelve rá, hogy a köztársaság semmi kárt ne szenvedjen. Általános szavazás által választva, mindenik a maga szekciójában, mintegy 44.000-en öröködnék és dolgoznak Franciaország területén! Párizsban és az összes városokban minden házajtón ott keil lenni a lakók nevének olvashatóan kinyomtatva „a földtől 5 lábnál nem nagyobb magasságban“, mindenik polgárnak elő kell mutatni igazoló carte de civisme-jét (polgárigazolványát) a szekció elnöke által aláírva; minden embernek készen kell lenni rá, hogy számot adjon a benne lakozó hitről. „ ... A jakobinizmus örült életereje kering az aktiv hatás 44.000 központjával Franciaország minden erecskéjében.“

Amit pedig a forradalmi bizottságok esetleg elmulasztottak volna, vagy nem bírtak volna végrehajtani, azt a nagybajuszú Ronsin 6000 főnyi forradalmi (ahogy a nép nevezte pokolbeli) hadserege pótolta helyre, amely kézi guillotinnal felszerelve járta a vidéket és végezte a forradalmi rendcsinálás munkáját.

A terror azonban, amint azt H. G. Wells: „A világtörténet alapvonalaidban is megállapította, nem a tömegek ellen irányult. A forradalmi hatalmat kezelő kisebbség akkor is a nép szolgája maradt, amikor a terrort alkalmazta, mert a terrort nem a nép megfélemlítésére, nem a forradalmi vívmányok visszacsinálására és nem a saját hatalmának az ország rovására való kiépítésére használta fel, hanem a forradalmi vívmányok megtartására, az ellenforradalmár és hazaáruló arisztokraták, papok és emigránsok, az uzsorások és üzérek letörésére és a lagymatagon dolgozó, vagy szabotáló polgári és katonai hatóságok és vezetők komoly erő kifejtésének az előidőzésére, vagy ezeknek hiba, vagy árulás esetén való megbüntetésére. A szegény néptömegek a Terreur alatt, háború, forradalom és éhínség ellenére is rendezettebb viszonyok között éltek már mint a forradalom előtt. Nemcsak a szabadságuk, de a jólétük is nagyobb volt, mint az ancien régimében. Párizsban a Terreur alatt is 23 színház játszott minden este és 60 salle de danse-ban táncolták a „Carmagnole“-t. Csakhogy a biztonság és a tisztelet 1793-ban nem a vagyonosoknak, hanem a szegényeknek, az iparos és kereskedő kispolgároknak, a parasztnak és munkásoknak, a nemzetőröknek és közkatonáknak járt ki, mert az ő áldozatkészségükön, elszántságukon és a nélkülözéseket türelmesen és fegyelmezetten viselő kitartásukon fordult meg a forradalomnak és a hazának egymással összenőtt sorsa.

1792. tavaszától 1793. teléig tulajdonképpen nem is a francia hadsereg védte az országot, hanem a fegyveres polgároknak gyorsan kiállított önkéntes csapatai, amelyek a katonai kiképzést és a harcászati értéket a forradalmi tüzzel és a hazafias lelkesedéssel helyettesítették. A fegyveres polgárok azonban aránylag igen rövid idő alatt megszokták az ágyútüzet is. Valmy óta már nem szaladtak szét többé az ágyúzásra, mint a baromcsorda. A nélkülözések közepette és a csaták tüzeiben edződtek katonákká, de mint katonák is megmaradtak öntudatos polgároknak és jól szemmel tartották a tisztjeiket és tábornokaikat. Dumouriez tábornok belgiumi árulása azért nem járt súlyosabb következményekkel, mert a sansculotteok csodálatosan éber ösztöne és elszántsága megtudta azt akadályozni. Ezóta az árulás óta minden vezénylő tábornokra három konventbiztos ügyelt, akiket gyakran csak ezzel a lakonikus utasítással küldtek ki a frontra: „Pais ton devoir“ (tedd kötelességed.)

„Győzni, vagy meghalni,“ „Szabadság, vagy Halál“ — ezek nem frázisok, vagy póz, hanem nagyon is kézzelfogható valóságok alternatívái voltak 1793-ban. 1793. nyara óta a legkisebb mulasztásra vagy gyengeségre a legszigorúbb büntetés várt. Gyávaságot, bizonyított hibát, árulást, vagy annak megkísérlését is guillotinnal büntették. Nem volt más választás, mint legyőzni az ellenséget, vagy meghalni a guillotin bárdjától. A köztársasági fegyelem egyformán ráncbaszedte úgy a közlegényeket mint a tábornokokat és magát az egész francia hadsereget is.

A déli harctéren Cavaignac, az északon Levasseur, a keleten Saint Just és Lebas konventbiztosok csodákat műveinek. Mikor a déli harctérre megérkezik a közjóléti bizottság parancsa, hogy Müller tábornoknak be kell törni a Pyreneusokon át Spanyolországba, a tábornok ezt kiáltja: „Lehetetlen!^a — „Teljesen biztos“ feleli rá Cavaignac. „Hiába beszélsz lehetetlenségről tábornok“ — mondja a konventbiztos — „a bizottság süket erre a fülére“ (n'entend pas de cet oreille-lá) „Mennyi emberre lóra és ágyúra van szükséged? Azt megkapod. Ha győzve, ha legyőzve, ha felnégyelve, de előre kell mennünk.“ Amit a konventbiztos mondott az meg is történt. Néhány hónapra rá, hogy a sansculotteok megállították a spanyol támadást, a francia néphadsereg nekivágott a Pyreneusoknak, átkelt rajtuk és benyomult a támadás vakmerőségétől megrémült Spanyolországba, amely a következő év tavaszán már békéért könyörgött a köztársaságnak. A kistermetű Levasseurnek, aki polgári foglalkozására nézve békés accoucheur (szülész) volt, a Custine tábornok leguillotinozása miatt őrvongó, katonai lázadásban lévő csapatokat kellett lecsillapítania és győzelemre vinnie. Hondschooten-nél este, mikor a csata már elveszettnek látszott, ez a mérges kis képviselő kiadja a jelszót, hogy a csata nem veszett el, azt meg kell nyerni. Kilövik alóla a lovát, de ő „csipőig vízben“ is tovább vagdalkozik és az eredmény nem is marad el: a Yorki herceg öfensége kénytelen meghátrálni, Houchard tábornok pedig aki egy bokor mögé húzódott Hondschootennél, a guillotin alá került. Helyét

az őrmesterből avanszált Jourdan tábornok foglalja el, aki Wattygnynél október 15-ikén nyolcszor rohamozza meg a Carnot által személyesen rohamra vezetett és a Marseillaisét éneklő toprongyos népfelkelőivel a jól kihizlalt és begyakorolt osztrák sorkatonaságot, amely végül is visszavonulásra kényszerül. Saint Just a rajnai hadsereg konventi biztosa megparancsolja Strassburg gazdag polgárainak, hogy „vessék le a csizmaikat“. Önkéntes és „hirtelesen felfegyverzett elzászi parasztjaival“ nekimegy a jól felszerelt porosz és emigráns seregeknek. Hoche tábornokkal az osztrákokat 1793. december 10-én Gaisberg mellett megverve visszaveszi tőlük a weissenburgi vonalat. Ez a 23 éves fiatalember, aki egyébként nemesnek született, rettenthetetlen bátorságával, határtalan lelkesedésével, személyes példaadásával, jószóval, de ha kellett golyóval és börtönnel változtatta át a már legyőzött rajnai hadsereget újból győzelmes hadsereggé.

Benn az országban az ellenforradalmi fronton Fouché, Carrier, Collot d'Herbois és Saïcetti rettentik el a szabadság ellen felázadt Lyont, Nantest és a hazaáruló Toulont. A felszabadított és földhöz juttatott parasztok nemcsak a honvédelemből, hanem az ellenforradalom leveréséből is derekasan kiveszik a részüket. 1793. nyarán a mezei munkát otthagynak ezrével mennek kaszával és kapával a kezökben a Lyon ellen vonuló konventbiztosok segítségére. Velük és a Lyonból kiszökött munkásokkal egészítik ki a párizsi nemzetőrzászlóaljakat a konventbiztosok és körülzárják a várost, amely a délvidéki lázadás legerősebb pontja volt. Két hónapi nehéz ostrom után október 9-én végre beveszik a konvent csapatai Lyont és rettenetes bosszút állnak rajta. Fouché az egykori papnövendék vallásghalázást követ el Lyonban, tömegben kartácsóitítja le a lázadókat, lerombolják a gazdagok házeit, a konvent Lyonnak még a nevét is eltörli, „Ville Affranchie“ (felszabadított város)ra változtatja át. De nemcsak Lyonban, hanem mindenhol máshol is, ahol ellenforradalmi felkelések fenyegették az új köztársasági rendet és bénították meg a honvédelmet, a konvent iszonyú példákat statuált. Az ellenforradalmárok barbarizmusát kíméletet nem ismerő kegyetlenséggel torolták meg. A Vendée kivételével, amelyet ugyan már a Saveny mellett aratott december 25-iki győzelemmel szintén sikerült nagyjából veszélytelenné tenni, de teljesen csak 1797-ben lehetett pacifikálni, a konvent 1793. végén már mindenütt úrrá lett az ellenforradalmi felkelések felett. Toulont 1793. december 24-én foglalja vissza Bonaparte tüzérkapitány, akit a konvent ezért a haditettéért emelt a tábornoki rangra.

Hála a konventbiztosok akadályt nem ismerő vad energiájának és a sansculotteok félelmet nem ismerő és önfeláldozó elszántságának, a köztársaság 1793 végére leküzdötte úgy a kívülről, mint a belülről fenyegető válságot. „A zsarnokok ellen felkelt francia nép“ valóban a Szabadság megtettesítője volt, mert fiai semmivel nem törődve és mindent kockáztatva, tarsolyukban egy darab kenyérrel, kezükben egy szuronyos puskával, mezítláb, rongyosan, sokszor

félmeztelenül, éhezve és fázva, de mégis a „Marseillaise“-t dalolva rohantak a határokra, hogy megvédjék a forradalmi hazát és ezzel győzelemre vigyék a Szabadságot a Zsarnoksággal szemben. 1794 elején már harcedzett, kitűnően fegyelmezett, egységes és köztársasági szellemű hadseregek nyomulnak be a francia területéről kiszorított külföldi haderőket üldözve idegen országokba. Carnot munkája, az ő új haditudománya csak 1794-ben kezd igazán gyümölcsözni. „Az olvasó elképzelheti“ — írja Carlyle — „hogy mi csoda hőstettek lőnek véghezvive ebben a 14 hadseregben; és hogy az alacsony születésű derékség, a szabadság szeretete és az emelkedés reménye által ösztönözve, hogyan küzd fel magát minden erővel a tábornokságig; és hogy a központon lévő Carnot-tól kezdve a Salut public-ben a határon lévő utolsó dobosig, hogyan küzdött minden ember a köztársaságért. .. Egy nemzet áll az egész világgal szemben, de abban a nemzetben van valami olyan, amit az egész világ nem képes meghódítani.“

És ugyanaz a konvent, amely a maga 200 biztosával a nép utolsó energiáját rázza fel, miközben a „zsarnokok ellen fölkelt francia nép“ élén harcol egy nagy nép szabadságán keresztül a világszabadságért, még arra is talál időt, energiát és módot, hogy megszervezze a francia közoktatásügyet, elkezdve a kötelezőnek és ingyenesnek kontemplált elemi népoktatástól egészen az egyetemekig és akadémiákig, hogy megreformálja a naptárt, hogy bevezesse a tizedes mértékrendszert és számos olyan törvényalkotással és kijelentéssel gazdagítsa a francia népet és az egész civilizált világot, amelynek eredetiségét, mélységét, tiszta emberiségét, modernségük mellett is klasszikus jellegét, aligha fogja felülmúlni valaha is törvényhozó testület. A konvent úgy a tettek, mint a gondolkodás terén maradandót és felülmúlhatatlant alkotott. Arról, hogy a konvent a legszörnyűbb megpróbáltatások idején hogyan írta meg és vitte át az életbe a demokrácia evangéliumát, Victor Hugo a következő plasztikus képet rajzolja 1793. című regényében:

„... A szem megáll annak a magasságnak láttára... A konvent talán az egész történelemnek a csúcspontja... Megcsodálni a középszerűséget, meg a halmokat az könnyű dolog. De ami igen magas, legyen az hegy, vagy lángész, egy gyülekezet, épp úgy, mint egy remekmű, ha közelről nézzük félelemmel tölt el... .

... Az ember csak az örvényeket látja, de nem a fenséget, csak a szörnyet látja, de nem azt, mit teremt, így ítélték meg kezdetben a konventet is . . . Ma már nagy távolságban szemléljük, tisztán rajzolódik le az égen, derült és tragikus messzeségben, mint a francia forradalom óriási körrajza... A konvent terme összevissza kétezer embert fogadhatott be, de a felkelések idején néha háromezer is tolongott benne... De aki látta azt a gyülekezetet, az nem gondolt többé a teremre. Látszott, hogy a drámának már nem kell a színház. Semmi sem alaktalanabb, de semmi sem fenségesebb. Egy raj hős és egy csorda gyáva. Vadállatok a hegyen és hullók a mocsárban... Titáni sokadalom. Jobbra a

Gironde, a gondolkozók légiója; balra a Hegy, az atléták csoportja... A hegypárt az előkelőséghez tartozott, a többi, amelyet mezei hadnak is csúfoltak, az csak tömeg. Ezt a mezei hadat Siéyes vezette. Siéyes, aki mélytudású ember volt, ellaposodott. Megállt a harmadik rendben és nem tudott fölemelkedni a néphez.

... A legnemesebb bornak is van seprűje. A mezei hadak csoportja alatt még ott volt az úgynevezett mocsár. A maradiságon át kibukkant a legrútabb önzés. Csupa reszkető, didergő, gyáva had, de telve támadó kedvvel. Nem volt nálánál nyomorultabb látvány. Csupa aljasság, semmi szemérem, elfojtott gyűlölködés, lappangó lázongás a szolgaságban. — A harcos elmékkal szemben ott voltak a vajúdó elmék ... az egyik agy Carnot, tizennégy hadsereget teremtett; egy másik agy: Debry Jean, arról ábrándozott, hogy egyetemes demokratikus világszövetséget kell létrehozni. .. Művészek, írók, zeneszerzők, jóslók, olyan óriás-emberek, mint Danton s olyan gyermek-emberek, mint Cloots, a gladiátorok és filozófusok mind egy célra törekedtek, a haladásra.

... A népnek volt egy ablaka a konventben, tudniillik a nyilvános karzat, de ha az ablak nem látszott elegendőnek, akkor kinyitotta az ajtót és az ucca belépett a gyülekezetbe. A tömegnek ilyen behatolásai a szenátusba a történelem legmeglepőbb tünevényei. .. Bevitték az asszonyok a Saint-Antoine külváros díszláncsáját. Az angolok húszezer pár cipőt ajándékoztak a mezítlábos katonák számára.“ Arnoux polgár, — írta a Moniteur — az aubignani plébános, a Drome zászlóaljának parancsnoka kéri, hogy hadd vonulhasson a határra, de tartsák fenn neki a plébániáját.“ Az egyes szakosztályok (szekciók) küldöttségei taligán egyházi edényeket, kelyheket, kehelyfedőket, ereklyetartókat, szentségmutatókat hoztak oda aranyból meg ezüsből és felajánlották a haza javára azzal a kéréssel, hogy hadd táncolhassák a carmagnolet a konvent színe előtt... Egy asszony vörössipkát nyomott az elnök fejébe, aki erre megcsókolta, más asszonyok virágot szórtak a képviselőkre, „a törvényhozókra“; a „haza növendékei“ zenekarral vonultak be a konventbe és köszönetet mondtak, amiért az előkészítette „a század termékenységét“... A Temple-szakosztály asszonyai odaálltak a sorompó elé és megesküdték, hogy csak igazi köztársasági férfiakkal egyesülnek ... A talált gyermekeket a köztársaság gyermekeinek jelentették ki, eek azután nemzeti egyenruhában elvonultak az elnökség előtt... Néha azonban a tömeg dühösen rontott be és megnyugtatta távozott... Mialatt azonban ez a gyülekezet a forradalmat csinálta, egyszersmind civilizációt is teremtett.

A nagy zűrzavarból, viharos, futó felhők közül örök törvényként ragyogó mérhetetlen fénysugarak is ragyogtak elő. Ezek a sugarak megmaradtak az égbolton, mint örökkön látható jelek a népek egén; az igazságosság, türelem, a jóság, okosság, szeretet művei.

A konvent kijelentette a nagy elvet: A polgár szabadsága ott végződik, ahol a másik polgár szabadsága kezdődik.

Ami két sorban kifejezi az egész emberi társadalom polgárosíthatóságát. Szentnek jelentette ki az ínséget, a vak és a siketnéma tehetetlenségét, a leány anyaságát, ami vigasztaló és felemelő volt, a gyermek árvaságát, akit a haza fogadott gyermekévé tett; a felmentett vádlott ártatlanságát, akit kártalanított. Eltörölte a rabszolgaságot, kárhóztatta a feketékkel való bánásmódot. Kihirdette a polgári egyenlőséget, ingyenessé tette a népoktatást. Szervezte a nemzeti oktatást az elemi és a nagyobb helyeken a középiskolák felállításával és szabályozásával. Megteremtette a zeneiskolákat és muzeumokat, egységesítette a mértéket és a számolást a tizedes rendszer behozatalával. Az örökös pénzügyi válság után rendezte Franciaország hiteiügyét; megteremtette a sürgönyözés rendszerét. Kórházakat adott az öregeknek, a betegeknek. Megteremtette a műszaki oktatást, tudományos intézeteket emelt. S amikor nemzeti volt, ugyanakkor kozmopolita is volt. A 11.200 rendelet közül, amelyet a konvent kiadott, csak egyharmad rész volt politikai tartalmú kétharmadrész egyetemes emberi célokkal foglalkozott. Kijelentette, hogy a közérkölciség az alapja a társadalomnak, az egyetemes lelkiismeretesség a törvénynek. Eltörölte a szolgaságot, hirdette a testvériséget. A munka törvényét joggá alakította át, a teherviselést megkönnyítette, a nemzetgazdaságot megszilárdította, a gyermeket védelmébe vette, a tudományt pártfogolta, világosságot gyűjtött a csúcsokon, segített a nyomorúságon és ezt az alatt vitte véghez, míg gyomrában a hidra marcangolta, a Vendée, válláiba pedig a tigrisek, a királyok karmai vágódtak.“

„A konvent tagjának lenni annyi volt, mintha az óceán egy hulláma lett volna... A konventben olyan akarat lakozott, amely az összeseké és nem egyes személyeké volt. Ez az akarat nagy és fékezhetetlen eszme volt, amely óriási erővel zúgott le az ég magasságából... A történelemben nem találunk hozzá hasonlítható!; egyszerre volt szenátor és nép, konklává és nyílt négyszög, aeropág és nyilvános hely, törvényszék és vádlott. A konvent mindig szél alatt állt, de a szél a nép szájából jött és Isten lehellelte volt.“

HATODIK ELŐADÁS

A harmadik (a nép-) forradalom (1793. május 31.—1794. július 27.)

(Folytatás)

Polgárnők, Polgárok!

Azt hiszem az előbb előadottakból látnivaló, hogy a konvent olyan mértföldkövet jelentett nemcsak Franciaország, hanem az egész emberiség történelmében, amelyhez hasonlót máig sem találunk,

Nem von le a konvent korszakalkotó munkásságából az sem, hogy a konvent a külső és belső veszély legválságosabb hónapjaiban a végrehajtó hatalmat kénytelen volt átadni a 12 tagú jóléti bizottságnak. A jóléti bizottság diktatúrája nem a konvent ellen irányult, hanem tisztán célszerűségi intézkedés volt a haza és a forradalmi rend megmentésére a külső és belső ellenségekkel szemben. A konventet a nép választotta és a konvent, mely 749 tagból állott, mai szemüvegen nézve is igen reálisan cselekedett midőn Montesquieu-nek a hatalom megosztásáról vallott elvét alkalmazva, a végrehajtó hatalmat a jóléti bizottságra ruházta át. A lényeg az, hogy a jóléti bizottság ezzel a hatalommal nem élt vissza, sőt jól élt vele, mert feladatát, Franciaországnak a belső anarchiától és a külső ellenségtől való megmentését sikeresen elvégezte.

1793.-ban az európai közvélemény inkább csak a szörnyűségest látta meg a konvent munkásságában s ez nem is nagyon csodálható. Mi azonban és mindenki aki tárgyilagosan tud visszatekinteni a konventre, meg kell, hogy lássuk benne a fenségest. Ha Franciaország nem az államcsőd ballasztjával a nyakában indult volna neki 1789.-ben a forradalomnak és nem lelt volna kénytelen több, mint 20 esztendeig háborúzni egész Európával, akkor azok az óriási erők, amelyeket a hadviselés lekötve tartott, mind a harmadik forradalomnak, az 1793. május 31.-én kitört népforgalom céljainak az irányában érvényesülhettek volna.

A népforgalom ugyanis, amint láttuk jóval túlment az első, az alkotmányos királyságra irányuló és a második, a mérsékelt polgári köztársaságra irányuló forradalom céljain. Bár a szocializmusnak a nevéét sem ismerték még akkor, mégis annyira tisztában

voltak azzal, hogy a polgári társadalom csakis az általános jóléten nyugodhat szilárdan, hogy erre irányuló törekvéseik ma is csodálatosan újaknak, szinte napjainkbelieknek látszanak. Ezek a mai szóval élve szocialista törekvések és gondolatok, egész természetesen nem voltak abban az időben semmiféle tudományos rendszerbe foglalva. Már csak azért sem lehettek, mert maga az idő, 1793. a legkevésbé volt alkalmas a tudományos rendszereknek szobában való kidolgozására. Ezek a „szocialista“ gondolatok és törekvések tapasztalati alapon, hogy úgy mondjam, az élet talaján keletkeztek, kezdve a kényszerkölcsön gondolatától, egészen az ipar nacionalizálásáig.

Az éhínség, annak ellenére, hogy Franciaországban 1790-től kezdődőleg a paraszt minden évben több földet szántott fel és nagyobb termést produkált, mint a forradalom előtt, mégis nagy voít. Ennek részben az volt az oka, hogy háború lévén, a termés, illetve annak többlete elsősorban a hadseregek ellátására kellett és csak azután kerülhetett sor a városokra. Másrészről pedig az, hogy az ugyancsak a háború által igénybevett szállító-eszközök miatt csak nehezen jutottak el az élelmiszerek a városokba. 1793. telén a városi hatóságok, maga Párizs is, hihetetlen nehézségekkel küzdöttek, hogy megszerezzék a szükséges kenyérmennyiséget, még ha csak 1 fontot, negyedfontot, vagy akár 8 latot számítottak is fejéknél egy napra. Hogy mégis megszerezhessék, a városi hatóságok és különösen Párizs, egyre fokozódó mértékben adósságokba verték magukat. A párizsi községtanács 1793. tavaszán határozta el, de csak a népforradalom sikere után hajtotta végre a kényszerkölcsönt, amely miatt a gazdagok nagy lármát csaptak, annak ellenére, hogy háborús időben, forradalom és éhínség közepette ez a kényszerkölcsön nagyon szerény mérvű volt. 15.000 livre évi jövedelmet minden családnál mentesítettek az adó alól, viszont minden összeget, ami ezt a jövedelmet meghaladta, fölöslegként kezeltek és progresszív adó alá vetettek. 2.000 livre fölöslegre 30 livret, 3.000 livrere 50 livret és így tovább, egészen 50.000 livreig, amely után 2.000 livret szedtek.

Chaumette a progresszív adózás és a kényszerkölcsön ellen felsorakozó girondistáknak a következőket felelte: „Semmi sem lesz képes engem más véleményre bírni és ha fejem a bárd alatt lesz, akkor is azt fogom kiáltani: A szegény ember megtette a kötelességét, itt az ideje, hogy a gazdag is megtegye. Azt fogom kiáltani hogy az önzőknek, az ifjú semmittevőknek, akkor is hasznót kell hajtaniok, ha nem akarnak, nyugalmat kell teremteniök a hasznos és tisztességes munkás számára.“ Cambon a kényszerkölcsönrel kapcsolatban a következőket mondotta: Az a kívánságom, hogy a konvent egy 1 milliárdos polgárkölcsönt vegyen fel, amelyet a gazdagok és a közömbösök viseljenek. Te gazdag vagy, neked véleményed van, ami nekünk pénzbe kerül. Akaratod ellenére, a forradalomhoz akarlak láncolni, azt akarom, hogy add kölcsön a vagyoned a köztársaságnak.“ A 9 ezer frankot meghaladó jövedelmek oly módon lettek megadóztatva,

hogy semmi esetre sem maradt több, 4 ezer franknál a szükséges jövedelem felett, bármilyen magas volt is az illető gazdag ember jövedelme. Mindez azonban nem állandó időkre vonatkozott, hanem csak egy kényszerkölcsönre, melyet egyszer vettek föl, rendkívüli körülmények között.

A forradalom teoretikusai Siéyes és Condorcet is hangsúlyozták, hogy a politikai jogok egyenlősége, valóságos egyenlőség nélkül nem sokat nyom a latban. Condorcet szerint „a valóságos egyenlőség a szociális művészet végcélja,“ mert a vagyoni egyenlőtlenség, a rendi különbség és az oktatás különbözősége, minden bajnak a kútforrása. Az a formula, hogy a nagyvagyonok gátjai a szabadságnak, abban az időben általánosan el volt terjedve és az egyik képviselő Rabeau, azt követelte, hogy vegyék el a gazdagoktól progresszív adó útján, vagy pedig olyan törvénnyel a vagyonukat, amely a gazdagok fölöslegének természetes lefolyását, közhasznú intézményekbe való befektetéssel előidézze. Az előbb idézett Condorcet pedig halálos ágyán egy úgynevezett kölcsönösségi tervet készített, amely biztosított volna minden polgárt minden eshetőségre, ami csak jómódú mesterembert érhet, ha kénytelen volna munkáját értéken alul eladni.

Mint láttuk a földvagyon egyenlősítését a forradalom 1793-ban hajtotta teljesen végre és ez volt a forradalom legnagyobb és legmaradandóbb eredménye, lévén akkor a kizsákmányolás legfőbb eszköze a föld, Erre vonatkozólag érdekes megismerni Dolivier lelkésznek az „Eredendő igazságosságról“ írott tanulmányát mely jellemző az akkori korszellemre. A szerző ebben két „rendíthetetlen elvet“ állít fel. Az egyik, hogy a föld a maga egészében mindenkié; a másik hogy mindenkit kizárólagos tulajdonjog illet meg munkája terméke felett. Szerinte a föld, mint egész, a természet nagy közös java és minden egyént megillet a maga része a nagy közösségből, a közös földtulajdonból, azonban mindenki csak annyit birtokolhat, amennyit a családjával együtt meg tud művelni. Ezért a földet csak haszonélvezettel adná, mert az öröklési jogot csak az ingó tulajdonra vonatkozólag ismerte el. Szerinte egy nemzedéknek sincs joga, hogy a következő nemzedéknek törvényt alkosson és annak szuverenitásával rendelkezzen, minő jupon rendelkezik akkor az örökségével?

Dolivier csak a nemzeteket ismerte el a föld igazi tulajdonosainak, a nagy bérjóságok teljes feldarabolását kívánta mert ismervén a falu életét, a bérlőket éppen úgy utálta, mint a tulajdonosokat s a föld szétosztását kívánta azon polgárok között, akiknek egyáltalán nincs állandó földjük. Szerinte ez az egyedüli célravezető rendszabály, amely a parasztságot lábra állíthatja és jólétet teremthet a családokban, amelyek nyomorban sínylődnek, mert szorgalmukat nem értékesíthetik, „A föld — teszi hozzá — ily módon jobban volna megművelve, a belföldi élelmickek mennyisége megnövekednek, a piacok ennél fogva jobban volnának ellátva és megszabadulnának a legutálatosabb arisztokráciától, a bérlőktől.“

Az ily módon elért többtermelés fölöslegessé tette volna az élelmiszerek maximálását, amelyet a konvent 1793-ban kénytelen volt elrendelni, Amelyre Dolivier szerint is szükség volt akkor de azért, mint gyakorlati ember azt is kijelentette az élelmiszer maximálásról, hogy a maximálás nem oldja meg a problémákat.

Most nézzük milyen gondolatok és törekvések voltak akkoriban az ipar nacionalizálásának terén. Az egyik legnagyobb vidéki ipari gócpontban, Lyonban, azt követelték, hogy a község állapítsa meg a munkabéreket és pedig legalább olyan összegben, mely a megélhetést biztosítja. Ez nem egyéb, mint napjaink legégetőbb problémája, amit úgy ismerünk, hogy törvényes létminimum. Még akkor, amikor a kapitalizmus gyermekcipőben járt csak, követelték bizonyos iparágaknak, pl. a bányászatnak a szocializálását, amit úgy neveztek, hogy nacionalizálás, Az az ötlet is felmerült, hogy a községek vegyék birtokukba az ellenforradalmárok által elhagyott ipartelepeket és folytassák a munkát saját számlájukra. Egy 1790-es dátumot viselő röpiratban pl. az egyik lyoni polgártárs, a királyhoz címezvén röpiratát, többek között ezeket mondja: „A forradalomnak üdvöt kellett volna hozni. Az eszmék visszafordulása azonban megfertőzte, a gazdagsággal való legutálatosabb visszaélés megfosztotta jogaitól az egyeduralkodót, azaz a népet. Az arany csak dolgos kézben hasznos és üdvös, méreggé változik, ha a kapitalisták szekrényében halomra gyűl. Bárhová veti is Felsőged tekintetét mindenütt bennünket lát, mi népesítjük be a földet, mi dolgozunk, mi vagyunk az első birtokosok, mi vagyunk az egyetlen igazi birtokosok. Azok a semmittevők, akik tulajdonosoknak nevezik magukat, csak megélhetési eszközeink fölöslegét gyűjtik, ez pedig legalább is társtulajdonosságunk mellett szól. Ha pedig természettől fogva társtulajdonosok vagyunk és minden jövedelem kizárólagos kútfeje, akkor az a jog, amely korlátozza megélhetésünket és megrabol fölöslegeinktől: a rabló joga! Ez a röpirat tehát — írja Kropotkin — amint látszik, igen helyesen fogja fel az úgynevezett értéktöbbletet.

Most nézzük a kereskedelmet. Mivel az egész szocialista jellegű mozgalmat az élelmiszerprobléma uralta, kereskedelmi vonatkozásban is a terménykereskedés kérdése állott az érdeklődés homlokerében. A Seine et Oise kerület választói szerint a terménykereskedelem szabadsága nem fér össze a köztársaság érdekeivel, mert a kereskedelem, azaz a csere tárgyát, csakis a fölösleg képezheti, a szükséges mennyiség mindenképpen biztosítandó. Ezért az egész élelmiszerellátást a köztársaságnak kell kezébe vennie, amely majd megállapíthatja a kenyér árának és a napszám-nak helyes arányát. Igaz ugyan, hogy a tényleges megoldás ezen a téren csakis a Dolivier által javasolt többtermelés által lett volna elérhető, de a pillanatnyi helyzetben a tényállás az volt, hogy a terménykereskedelem, egy olyan kisebbség kezében volt, amelynek az volt a célja, hogy meggazdagodjon s ezért attól sem riadt vissza,

hogy az árakat mesterségesen felhajtja s ezzel a fogyasztót károsítsa.

De nemcsak a földtulajdon, az ipar és a kereskedelem, hanem a bankok szocializálására is gondoltak már ebben az időben. Mikor a párizsi szekciók kiküldöttei a konventtől rendszabályokat követeltek az uzsora és az üzérkedés ellen, beszédeikben hangsúlyozták, hogy a bankok minden nyeresége, amely csere eredménye gyanánt létrejön, ha ugyan egyáltalán létrejön, nem a magánosokat, hanem az egész nemzetet illeti meg, mert az a kölcsönös közbizalom terméke.

A konvent egyik igen haladó szellemű képviselője Billaud-Varrenne, egy 1793-ban megjelent röpiratában, a tulajdonjogról a következőket mondja: A tulajdon sarkpontja a polgári közületeknek. Nem fér hozzá kétség, hogy különösen egy nagy birodalomban a vagyoni helyzet egyensúlya nem mindig igazságos és állandó és hogy a nagy kiterjedésű kereskedelem befolyása, kapcsolatban a fejlett iparral és a gazdag mezőgazdasági termeléssel, szükségszerűen állandó ingadozást okoz. De a mérlegnek soha sem szabad határozottsággal csak az egyik oldalra billenni. Ugyanezen képviselő szerint, minden társadalmi baj alapoka az a tény, hogy vannak emberek, akik közvetlen és nem kölcsönös függőségben vannak egy másik emberrel, mert ez a rabszolgaság első láncszeme.

Ezen eszmék és törekvések hatása alatt 1793-ban valóban keresztül is vittek bizonyos egyenlőségi jellegű intézkedéseket és általában megállapíthatjuk, hogy úgy a konvent tagjai, mint a néptömegek, a vagyoni korlátozás gondolatát, enyhébb vagy erősebb formában, magukévá is tették. A tulajdon alapjáról nem tértek le soha. Egyenlősítés alatt nem a gyakorlatban kivihetetlen, általános, mindenkire kiterjedő, egyenlő vagyoni állapotot értettek. Egyrészt a vagyoni helyzetnek bizonyos, a közre legkívánatosabb egyensúlyi állapotát, másrészt a vagyonnal való visszaélés lehetőségének, tehát a kizsákmányolásnak a korlátozását akarták elérni és mindezt olyképen, hogy az egyén, mindaddig szerezhessen magának javakat, am ig vagyonszerzése a köznek kárt nem okoz. A konvent által lefektetett azt az elvet mely szerint az egyik polgár szabadsága ott végződik, ahol a másik polgár szabadsága kezdődik, gazdasági téren is keresztül akarták vinni. A polgári forradalomnak nemcsak a vezérei, hanem a tömegei is tudták azt, hogy mozgalmuk eredménye, a polgári társadalom megszilárdulása, csak akkor lehet tartós, ha az minden egyes tagjának, legyen az paraszt, iparos, kereskedő, értelmiségi foglalkozású, vagy munkás, biztosítani tudja az általános jólétet. Megvoltak a törekvések arra, hogy az u. n. gazdasági emberjogokat is fölvéssék az 1793-iki alkotmányba, azonban a szörnyű krízis napjaiban erre nem kerülhetett sor. Később pedig már a forradalmi szellem kimerülően volt, úgy hogy azok a törekvések, melyeknek sikere betetőzte volna a népforradalmat, egyelőre nem érték el céljukat.

Reánk nézve azonban rendkívül tanulságosak ezek a törekvések. Egyrészt azért, hogy szakítsunk a francia forradalomról még az iskolából magunkkal hozott romantikus nézetekkel és ráébredjünk annak a tudatára, hogy a francia forradalmat nemcsak kulturális és politikai célkitűzések, hanem univerzális demokratikus és liberális eszméi mellett nyomós gazdasági tömegérdekek is hajtották előre. Másrészt pedig azért, hogy a francia forradalom által győzelemre jutott polgári gondolat egyáltalán nem téveszthető össze a kapitalizmussal, mint a korlátlan kizsákmányolás szabadságát képviselő termelési rendszerrel, sem pedig a bolsevizmussal, mint az emberi társadalmat baromi nívón, vagy legfeljebb gépaikatrészi minőségben egyenlősíteni akaró gazdasági és politikai rendszerrel.

Polgárműk, Polgárok!

A forradalmi mentalitás megismerése nem volna teljes, ha ezeken a társadalmi törekvéseken kívül, nem számolnánk be arról is, hogy vallási téren milyen eszmék keringtek ebben az időben és hogy milyen intézkedéseket tett ezen a téren a konvent, hogyan viselkedett maga a nép az ellenforradalmi érzeimű papokkal szemben. Mint első előadásomból méltóztatnak tudni, már az alkotmányos királyságot célzó első forradalom is óriási változást hozott, úgy egyházszervezeti, mint vallási téren. A francia papságnak már 1790-ben fel kellett esküdnie a „Civil-konstitúción“, mely őt régi kiváltságaitól megfosztotta. Érthető tehát, hogy a reakciót támogatta és nem a forradalmat. Vagy nem esküdött fel az alkotmányra, vagy ha felesküdt, mint felesküdt pap, folytatta tovább az aknamunkát a forradalom ellen. A papság jelentékeny része nem tudott beleilleszkedni olyan társadalmi rendbe, amely az ő akkori világszemléletével merőben ellenkező alapon nyugodott és amíg csak bírta küzdött is eilene. A konventnek meg volt a dolga az ellenforradalmár papsággal. Akik megtagadták az eskü letételét, azokat deportálták, de deportáció várt az alkotmányos és felesküdt papokra is, ha kantonjuk hat polgára „a polgári erények hijjával“ vádolta meg őket. Ennek az volt a magyarázata, hogy rájöttek arra, hogy az esküt letevő papok éppen olyan veszedelmesek voltak, mint az esküt megtagadó papok. Fouché, konventbiztos 1793. szeptemberében, mikor Lyon lázadásának leverésére küldték, hadat üzent „a babonás és képmutató“ kultusznak, hogy a „természetes morál“ kultuszát iktassa helyébe. Rendelete értelmében istentiszteleti szertartások csak a templom belsejében végezhetők, az uccán nem s az uccán található vallásos jelvények megsemmisítendőek. A papságnak papi viseletben csak a templomokban szabad mutatkozni és végül a temetéseknek minden vallásos szertartás nélkül, fákkal beültetett mezőkön kell végbemenni. Minden lelkész, illetve a nemzet által fizetett pap köteles megnősülni, vagy egy gyermeket örökbefogadni, vagy egy szűkölködő aggastyánt ellátni, ellenkező esetben fizetését és állását

veszti. Párizsban 1793, októberben tényleg meg is tiltották az istentiszteletek tartását a templomon kívül és elfogadták Fouchének a temetkezésre vonatkozó rendelkezéseit. Risorangis nevű helység kezdeményezésére az egész Corbeil vidék lemondott a kereszténységről és a konvent ezt a hírt, melyet küldöttei 1793. október 30-án jelentettek be, szívesen fogadta. Azonban 6 nappal később Menncy község kiküldötteit, akik viszont miseruhába öltözve jelentek meg a konventben szintén szívesen fogadták és a konvent ezen küldöttségek előtt elismerte minden polgár jogát arra, hogy azt a kultuszt válassza, amely megfelel neki és megszüntesse azt a szertartást, amely neki nem tetszik. Egyúttal az összes egyházi kegyszereket, szent ünnevekre ereklyetartóját sem véve ki, elküldötte a pénzverdébe. Maga a papság sem tudta kivonni magát az elkeresztényietlenedés, az egyház és vallásellenes hangulat alól. Anacharsis Clooth, egy atheista porosz báró, aki — mint Kropotkin írja — szíve mélyéből csatlakozott a forradalomhoz és Chaumette a község prókuratora, a párizsi munkásság „telivér“ képviselője, rávették Gobel párizsi püspököt, hogy mondjon le egyházi működéséről, Gobel, miután elhatározásához megszerezte a püspökségi tanácsülés hozzájárulását, egy vikárius, a párizsi polgármester, a prokurator és két megyei képviselőtag kíséretében a lemondást végrehajtandó megjelent a konventben 1793. november 7-én. Kijelentette, hogy mindig az egyenlőség és erkölcs örök elvét követte, amelyek megdönthetetlen alapjai minden igazi köztársaságnak, engedelmeskedik a nép szavának és lemond arról, hogy továbbra is gyakorolja a katolikus szertartás papjainak teendőit. Letette a keresztségét és gyűrűjét, fejére tette a piros jakobinus sapkát, mire olyan lelkesedés támadt, hogy két másik püspök és a konvent valamennyi pap-tagja Gregoire abbé kivételével, nyomban a szószékre siettek, hogy kövessék Gobel példáját. Ennek a hatása alatt aztán a vidéken is több püspök és pap mondott le, gyakran megindító jelenetek kíséretében, hivataláról és címeiről. Az egyház és vallásellenesség odáig ment, hogy a konventnek dekrétumot kellett kiadni a vallás szabad gyakorlása érdekében. Attól kezdve ugyanis, mikor néhány túlbuzgó konventbiztos elrendelte a templomok bezáratását is, a katholicizmus mégis diadalmaskodott. A nép józansága, amely nem habozott lesújtani a papra, ha az ellenforradalmár volt, nem tűrhette hogy a vallása szabad gyakorlásától a forradalom megfossza. A materializmustól és atheizmustól különben maga a forradalmi kormány is igyekezett elválasztani magát. 1794. június 8-án a Legfőbb Lény ünnepén Robespierre maga nyilatkoztatta ki a konvent nevében, hogy a francia nép elismeri a Legfelsőbb Lény létezését és a lélek halhatatlanságát. Elégette az atheizmust és az anarchiát ábrázoló bábokat annak jeléül, hogy a franciák nem akarnak Isten és állam nélkül élni.

A forradalmi szellem, mint említettem 1793, végén már kimé-

rülöben volt. Az első jeladás a reakcióra Charlotte Corday merénylete volt, aki a mit sem sejtő Marat-ot, fürdőkádjában ölte meg 1793. júliusában. Az utolsó forradalmi kivégzés a királynő, Mária Antoinette október 16-iki vérpadra küldése volt, utána már élükön Baillyval az egykori forradalmárok következtek. Ekkor, 1793. végén kezdődött a szekciók megsemmisítése, illetve ezen keresztül a hatalom központosítása, ami néhány hónap alatt kb. 1794. elejére sikerült is. Ezekről a közigazgatási rendszabályokról és részben politikai fogásokról nem kívánok hosszabb ismertetést adni. Lényegök abban áll, hogy a jóléti bizottság a szekciókból és a 44.000 forradalmi bizottságból fizetett alkalmazottakat csinált, ami által egész egyszerűen elnyelte őket. „Az ő haláluk“ — írja Kropotkin — „a forradalom halála is volt.“

1794. elején már megindul a versengés ezen központi hatalom birtoklásáért, az egyes hatalmi csoportok között, nevezetesen a Robespierre-csoport, a dantonista csoport, a községtanács, továbbá a jóléti bizottság azon tagjai között, akiket terroristáknak neveztek és akik közé azon férfiak csoportosultak, akik nem akarták, hogy a forradalom letegye a fegyvert és azt szerették volna, ha a nép egyenlőségi törekvései, amelyekről az előbb szóltam, valamilyen formában célt érhetnek volna. Ezen csoportok küzdelméből, egyrészt az a tanulság számunkra, hogy ez a küzdelem, 3—4 hónap alatt több vért követelt, mint amennyi vérbe másfél esztendőn keresztül az ellenforradalmárok megfékezése és a honvédelem biztosítása került. Másrészt pedig az, hogy a forradalmi hullám kulminációja utáni mérkőzés, a gazdagokat képviselő politikai csoportok győzelmével végződhetett csak, mert a roppant erőfeszítések után természetesnek látszott, hogy a népnek is szüksége van már a nyugalomra és belenyugszik már mindenféle kormányzásba, amely az eddigi lényeges eredményeket konzerválni tudja és erős tud lenni.

Míg az egyes hatalmi csoportoknak a központosított hatalomért való harcának megindulásakor, 1793. decemberében mindössze 3360 gyanúst őriztek Párizs börtöneiben, addig 1794. nyarán a hatalmi harc tetőpontjának idején 12.000 ember várta Párizs 1000, a túlszűfolttság miatt rettenetes állapotban lévő börtönében az Ítéletet. Fouquier-Tinville közvádló sürgetésére a sokszor irni-olvasni sem tudó esküdtek gyakran a személyazonosság megállapításával sem törődve mondták ki 4—5 perc alatt a bűnösséget, amit az ítélet és a kivégzés is 1—2 nap leforgása alatt követett. Amint Márki írja „találgatni lehetett, hogy mennyit haladt az igazságszolgáltatás a lettre de cachet-k óta a Fouquier-Tinville féle vád» levélblanquettekig.“

Saint Just aki 1794. februárjában megnövekedett presztízzsel tért vissza a győztes rajnai hadseregtől Párizsba, átvette a betegeskedő Robespierretől a jakobinus-csoport irányítását. Vergniaud jóslata, mely szerint a forradalom Saturnusként fogja felfalni saját gyermekeit, végső beteljesülés előtt állt. Elsők a hébertisták, az istentelenek voltak, akik ellen az erényes parasztköztársaságért

rajongó Saint Just a harcot megindította. Szerinte „csak a paraszt lehet erényes és szabad“, „Az a boldogság, amit a köztársaság nyújthat, nem Persepolis, hanem Spárta és Athén legszebb korának boldogsága. Gyűlölni a zsarnokot és beérni azzal a szántóföldecskével, melyet az ember maga művelhet. A köztársaságnak mindent le kell rombolnia, ami útjában áll.“ Ugyanazzal a kíméletlen energiával, amellyel a rajnai hadsereget győzelemre vitte, most a forradalmi erők lerombolását vette munkába Saint Just. Március elején a párizsi városi hatalmat kezében tartó forradalmi községtanács, a Hébert és társaiból álló úgynevezett istentelen csoportot juttatta vérpadra Saint Just. Ezek állítólag Ronsin forradalmi hadseregével egy újabb május 31.-ét készítettek elő és a konventet a forradalmi községtanácsnak szerették volna alávetni. Utánuk április elején a dantonisták, vagy girondisták: az „elnyűttek“ következtek a vérpadon, mégpedig azért, mert megelégték már a guillotin permanenciáját és mielőbb visszatérni kívántak a törvényes állapotokhoz. A robespierrista-csoport a hébertisták ellen együtt küzdött a dantonista-csoporttal, de amint az istentelenekkel végeztek, Robespierre nyomban Danton ellen fordult. — A kivégzés előtti napokban még együttesen rándult ki és szórakozott a két titán. Mint jóbarátok váltak el, mikor Robespierre váratlanul bevádolta és kivégeztette Dantont, Camille Desmoulint és a többi „fáradtakat.“ A vesztőhely 1794.-ben már színházzá lett. A külső és belső veszély leküzdése a nép minden energiáját és a forradalmi szellemet magát is felémésztette. A nép lassan visszavonult. Amint Kropotkin írja „átengedte az uccát a gavalléroknak.“ Viszont előbújtak a gazdagok és vagyonokat fizettek a guillotine körüli helyekért, hogy gyönyörködhessenek a most már forradalmárokból álló „fournéek“-ban (szállítmányokbrn).

1794. május, június és július havában a hatalmi harc tetőpontjának idején több mint 2000 embert végeztek ki. Míg tehát a nép „terrorja“, amellyel a királyi hatalmat megdöntötte, 1792. augusztus 10-én a népnek magának került 4—500 emberébe, a testőrségnek még ennyibe sem, míg a honvédelmi szempontokkal indokolható szeptemberi mézszárlásoknál 1000 ember (arisztokrata, pap, testőr stb.) vesztette életét, addig a politikusok hatalmi harca, alig három hónap alatt, ezeknek a két-háromszorosat követelte és végeredményben nem forradalmi, hanem ellenforradalmi sikerekre vezetett.

Hogy ezeknek a csoportoknak a mérközése nem vitte mégsem az anarchiába Franciaországot, azt Kropotkin Péter azzal magyarázza, hogy úgyszólván valamennyi neves forradalmár szabadkőműves volt, akik egymás kölcsönös megbecsülését és szeretetét minden politikai harcon felül is meg tudták bizonyos fokig tartani. »Ezeknek a szabadkőműveseknek az volt a céljuk, — írja Kropotkin — hogy a népeket megváltsák a papok és fejedelmek zsarnokságától és közvetlenül odahassanak, hogy a parasztokat és munkásokat megszabadítsák a jobbágyástól, a robottól és a céhek-

től. Emberbaráti törekvések, az emberi méltóságba vetett megingathatatlan hitük, a szabadság, egyenlőség, testvériség elvei révén nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a forradalom elindulhatott és győzedelmeskedhetett.“

Amit Danton a vérpadról üzent Robespierrenek, „Robespierre, te követni fogsz engem“, alig három hónap múltán bekövetkezett. A köztársasági hadseregek 1794. június 26-iki fleurisi győzelme után azok a terroristák, akik már maguk is végleg megelégtették a terrort, elérkezettnek látták az időt, hogy megszabadítsák a konventet Robespierretől, akiben a terror megszemélyesítőjét látták. Tallien, akinek a menyasszonyát fenyegette a vérpad, Bourdon, Barras, a későbbi direktor, Collot d'Herbois, Billaud-Varennes és Fouché fejtik ki a legélénkebb tevékenységet, Julius 27-én, a konvent izgalmaiban bővelkedő ülésén Robespierret és fivérét, valamint St. Justöt vád alá helyeztetik és Henriot nemzetőrparancsnok, valamint a községtanács ellenállását legyőzve, a főbb robespierristákat kivégeztetik.

Az említett négy hatalmi csoport egymás elleni küzdelmeinek végeredménye tehát az egyenlősítési törekvések hajótörése, a forradalom megszűnése volt, mert azok a forradalmi erők, amelyek az egyenlősítési törekvéseket győzelemre vihették volna és a forradalmat még nagyobb szociális eredményekkel fejezhették volna be, önmagukat semmisítették meg. Ettől a naptól kezdődik az úgynevezett thermidori reakció, amelyről azonban csak következő előadásomban fogok szólni,

HETEDIK ELŐADÁS

A thermidori reakciótól a világháború befejezéséig terjedő események rövid áttekintése

Polgárnők, Polgárok!

A thermidori reakcióval meginduló események sorozatát már csak nagyon röviden fogom letárgyalni. A thermidori reakció lényege az volt, hogy a politikai hatalom ismét a gazdag polgárság kezébe került, amely igyekezett azt a legteljesebb mértékben a maga javára kihasználni. Megszüntette az élelmiszerek maximális árát, felfüggesztette az 1793-iki alkotmány több lényeges pontját, a felkelés jogát is eltörölte. A népoktatást, amelyet a népforradalom konventje ingyenessé és kötelezővé tett, megfosztotta úgy az ingyenességtől, mint a kötelező mivoltától. A guillottine megmaradt, de most már természetesen csak a hegypárt tagjai és az alsóbb néprétegek számára. Azonban még a jobboldalivá eltolódott konventnek is volt egy nagy alkotása. 1795. februárjában helyreállította a teljes vallásszabadságot és elválasztotta az Egyházat az Államtól. Hihetetlen költségek, fényűzés indult meg, ami a szenvedő és nélkülöző néprétegek nyomorát az elkeseredésig fokozta. A jakobinizmus oroszlánja, amely győzelemre vitte a népforradalmat és megmentette a zsarnokoktól a hazát, nem tudott belenyugodni abba, hogy a bankárok és kereskedők arisztokráciája és a politikai spekulánsok hada élvezze a forradalom minden előnyeit. Mielőtt meghalt, még rúgott kettőt. Párizs külvárosai 1795. áprilisában és májusában még kétszer lázadtak fel a jobboldalivá eltolódott konvent intézkedései ellen, Azonban az oroszlán már elgyengült s a lázadásokat a konvent leverte. Egyidejűleg Párizsban és a vidéken is egyre erősödött a királysárpártiak szervezkedése és terrorakciói. Dél-Franciaországban százával dobták a különböző nevezetű reakciós királysárpárti szervezetek (Jézus Társaság, Nap Társaság) a jakobinusokat és a többi hazafiakat a folyóba. Párizsban magában 1795. október 5.-én felkelést is kíséreltek meg, amelyet azonban a konvent az ifjú Bonaparte tábornok által a legnagyobb eréllyel veretett le. Ez volt Bonaparte második szereplése a forradalomhan. A központi kor-

mányzat ezzel megmutatta, hogy szilárdan áll, úgy a jobb, mint a baloldali szélsőségekkel szemben.

Az 1792. szeptember 21-én összegyűlt konvent ezzel teljesítette feladatát. Miután „nemcsak forradalmat csinált, hanem civilizációt is teremtett“ és a forradalmi átalakulás konszolidálására létesített központi kormányzat erejét és tekintélyét végleg megszilárdította, három évi és 5 heti páratlan munkásság után „a történelem csúcspontjára emelkedve“ 1795. október 28-án feloszlott. Ettől kezdve 5 tagú direktórium vezette Franciaország ügyeit, amely a végrehajtó hatalmat bírta és az ötszázak tanácsával és a 250 tagú öregek tanácsával, mint törvényhozó hatalommal egyetértésben kellett, hogy működjön.

A direktórium ellen 1796 szeptember 9-én Babeuf az „Egyenlők társasága“ nevű titkos társaság vezére, kommunista lázadást kísérelt meg. A grenellei katonai tábort akarta fellázítani a direktórium ellen, a hatalmat egy néhány száz főből álló kisebbség erőszakos fellépésével akarta birtokába keríteni. A hatalom birtokában — Kropotkin szerint — előbb akarta a demokráciát és csak azután a kommunizmust megvalósítani. Eizméi és módszerei után ítélve azonban ő volt a modern kommunisták (bolsevisták) és a kisebbségi forradalmárok (szociálforradalmárok) (syndikalisták) igazi őse. Lázadását a direktórium éppen úgy elfojtotta, mint ahogy 1797-ben a királpártiak lázadását is leverte. A jobb és baloldali szélsőségek között az inga politikáját folytatta a direktórium. Egy a forradalmi vihartól megrázkódtatott és még zilált állapotban lévő ország belső megerősödésének és az európai fejedelmek koalícióitól való megvédelmezésének a súlyos gondjai neheztedek a direktóriumra. A krízist a mellékesnek gondolt olasz hadszíntéren feltűnt új csillag, a 27 éves Bonaparte tábornok oldotta meg, aki az osztrák hadsereg fölött aratott fényes győzelmeivel óriási presztizsre tett szert. A direktórium az ő 1799. november 17-iki államcsínyje, a híres brumairei államcsíny következtében kénytelen volt átadni a hatalmat a Bonaparte, Siéyes és Cambon-ból álló konzulátusnak. Itt kezdődött a reakció második szakasza, amelyben Franciaország államformája hivatalosan a köztársaság volt, ténylegesen azonban a központi végrehajtó hatalom a konzulok egyikének, az első konzulnak, Bonaparte tábornoknak a kezében volt. Bonaparte diktatúrája szinte sztikségképeni eredménye volt a forradalmi hullám alászállása után bekövetkező ziláltságnak. Azonban ennek a diktatúrának mégis megvolt az az elvitathatatlan eredménye, hogy a francia forradalom összes lényeges eredményeit rendszerbe foglalta és amit a forradalom teremtett, azt a diktátor egyéniségéből kifolyólag mintegy katonás szellemben igyekezett az életbe átültetni, illetve állandósítani. Ez a diktatúra alkotta meg a Code-Civil-t, a polgári törvénykönyvet, amely nemcsak a francia polgári társadalom jog és igazságszolgáltatásának, hanem néhány évtizeddel később Európa valamennyi állama jog- és igazságszolgáltatásának alapjává vált, vagy legalább is irányadóvá lett valamennyi európai állam

jogrendszerére. A forradalmi szellem hatása még 10—15 évvel a Bastille bevétel után is olyan maradandónak mutatkozott, hogy Bonapartét magát is, aki sűrűn evett katonáival egy bográcsból, „kis káplár“-nak nevezték és tegeztek a katonái. Mikor pedig első konzul lett, akkor konzulpolgártársnak szólították és ugyancsak tegeztek. Az ő diktatúrája tehát sem a katonában, sem a polgárban nem törte le az emberi méltóságnak azt a magas öntudatát, amelyet a népforradalom adott a franciáknak és ami a legfőbb, nem vette el a paraszttól a földet. A forradalom lényeges alapjait tehát nem bántotta.

A reakció harmadik szakasza az volt, amikor Bonaparte egyeduralmának tényleges állapotát jogi állapotá is emelte és I. Napoleon néven 1804-ben császárrá koronáztatta magát. Ismeretesek azok az imperialista háborúk, amelyeket Napoleon 1804-től 1815-ig az egész szövetkezett Európa ellen viselt. Azonban ezek fölött a háborúk fölött mégsem térhetünk egész egyszerűen napirendre azzal, hogy ezek imperialista háborúk voltak, mintegy a testvériséget hirdető francia forradalomnak a megcsúfolásai; mert hiszen a francia hadseregek a császári zászlók alatt is ugyanúgy a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméit vitték szét a francia szuronyok élén egész Európában, mint a konvent vagy a direktórium idején a köztársasági zászlók alatt. Hogy ezek tényleg nem tisztán imperialista háborúk voltak, hanem részben a francia nép önvédelmi háborúi, részben civilizációs hadjáratok, — amennyiben egy hadjáratot civilizációnak lehet nevezni — bizonyítja az, hogy ezek a háborúk keltették életre Európa népeinek szunyadó nemzeti öntudatát és lettek ezáltal az olasz és német egység megalapítóivá, ezek vitték szét az új eszmékkal együtt az új divatot, az új műveltséget, az új világfelfogást egész Európában és ezek kény szerítették a feudális uralkodókat az úgynevezett korszerű reformokra. A francia paraszt pedig azért harcolt szívesen a császári zászlók alatt is, mert tudta azt, hogy ha az ő császársága, amely neki meghagyta a szabadságát és a földjét, alól marad a zsarnokokkal szemben, akkor visszajöhet a király, aki megint elveszi tőle szabadságát és földjét és abba az állapotba juttatja vissza, amelyben 1789 előtt volt. Napoleon hadvezéri tehetségén kívül tehát a francia parasztnak ez a felfogása és harci készsége volt az egyik titka a franciák sorozatos győzelmeinek; a másik meg az, amit a mi Berzsenyink korszellemnek nevezett. A kor szelleme győzött, mert a népek Napoleon hadseregeiben a császári zászlók alatt is a szabadítót látták. Azonban, amint Napoleon zsenije 1810 után hanyatlásnak indult és az 1812-iki orosz hadjárat megtörte a győzhetetlenség nimbuszát, a népek nemzeti öntudata terhesnek érezte Napóleonnak egész Európára kiterjedő diktatúráját, amibe egyébként a franciák maguk is beleuntak. A folytonos sorozások és állandóan új adók 1810 körül már erősen aláásták Napóleon népszerűségét Franciaországban. A diktátorok sorsa Napóleonn is beteljesedett. Zsenije hanyatlásával és első vereségével inogni kezdett alatta a talaj, amíg

végre 1812-től 1815-ig terjedő változatos küzdelem után Szent Ilona szigetére száműzték és a Bourbonok visszakerültek Franciaországba. Talán mondanom sem kell, hogy a Bourbonok már egy egészen megváltozott Franciaországot találtak, amikor visszatértek. Hiába nem felejtettek és nem tanultak semmit, a forradalmi alkotásokat lehetetlen volt visszacsinálniuk. A nemesek visszakapták ugyan címeiket, a papság is sok tekintetben visszanyerte régi helyzetét, azonban a hűbéri jogokat, a kínvallatást és a régi rezsim többi szégyenletes tartozékát már nem bírták visszaállítani és ami a legfőbb, a földet nem bírták soha többé a paraszttól elvenni. Néhány évi pihenés után a demokratikus fejlődés Franciaországban újból megindult és alig 15 évvel az 1815.-i restauráció után, 1830-ban már félretolja a Bourbonok reakciós szellemű királyságát, hogy helyébe a júliusi forradalommal a szabadszellemű polgár-királyságot ültesse. — A nagy francia forradalom végső akkordja, a forradalmi földrengés utolsó vulkanikus erejű kitörése a 48-as francia forradalom volt, amely ismét megrázta Európa többi országait is és a hűbériség még élő maradványait is elsöpörte; az abszolút monarchiák erejét megtörte és a harmadik rend végső győzelmével egyidejűleg a negyedik rendet, a munkásságot emelte fel a történelem színpadára. 1848 óta, a 49-iki reakcióval beállott múltó visszaesés után, a haladás ismét felfelé ívelt és a népek csak kb. egy évszázad után kezdték érezni igazán a polgárosodás áldásait. A francia forradalom eszméiből és tetteiből életre keltett polgári és nemzeti államok a politikai demokrácia és a gazdasági liberalizmus többé-kevésbé tökéletes intézményesítésével egyre több szabadságot és állandóan nagyobbodó jólétet tudtak Európaszerte biztosítani az egyénnek és rajta keresztül a közösségnek, míg azután 1914-ben kitört a világháború és annak a rossz békeszerződésekből és az autarkies gazdaságpolitikából folyó következményei ismét felszínre dobták a „Sötétség fiait.“ A francia forradalom által eltemetett Múlt, modern formában kísért újból. „Új-zsarnokok“ fenyegetik a régi „Szabadságot.“ A Hagomány jelenti a francia forradalomban eljött „Szabadságot“ és a Forradalom jelenti a bolsevizmusban, fascizmusban és hitlerizmusban újból feltámadó „Zsarnokságot“, amely úgy fenyegeti most a Demokráciát, mint ahogy másfélezer évvel ezelőtt az Antikrisztus (Juliánus apostata) által feltámasztott Pogányság fenyegette a Kereszténységet.

Következő előadásomban megkísérlem összehasonlítani a „Szabadságot“, a francia forradalom ideológiáján: a polgári ideológián és annak eredményein át a — „Zsarnoksággal“ — a bolsevista, fascizista és hitlerista forradalmak ideológiáival és eredményeivel. Remélem, hogy a francia forradalomból így aktuális és gyakorlati értelemben is levonhatjuk majd a tanulságokat.

NYOLCADIK ELŐADÁS

Rövid összehasonlítás a bolsevizmussal, fascizmussal és hitlerizmussal

Polgárnők, Polgárok!

Míg a polgári ideológia, amelynek politikai része a Montesquieu hatalom-megosztási elvéből és a Rousseau szabadság és egyenlőség-tanán nyugvó demokratizmusból tevődik össze; gazdasági részét pedig az Adam Smith gazdasági liberalizmusa alkotja: mint a logikus és reális francia és angol szellem eredeti produktuma áll előttünk; — addig a marxizmus alapján álló bolsevizmus és a marxizmusnak két fattyúhajtása: a fascizmus és a hitlerizmus nem egyebek, mint a marxi gondolatrendszernek az orosz, olasz és germán szellemmel való keveredéseiből származott ideológiák, minden igazi eredetiség, logika és realitás híján.

Szemben a polgári ideológiával, amely szerint az emberi közösségek az emberért magáért jönnek létre; így az állam is az egyénért van, mert minden emberi társulásnak, így a politikai társulásnak: az államnak is csak az lehet a célja, hogy az ember jogait megvédje és az egyén minél nagyobb boldogságát előmozdítsa; — a bolsevista, fascista és hitlerista ideológiák mindhárom megegyeznek abban, hogy az ember van a közösségért, az egyén van az államért, mely utóbbinak nem az a hivatása, hogy az egyénnek minél nagyobb szabadságáról és jólétéről gondoskodjék, hanem az, hogy az egyént akár emberi és polgári jogainak teljes vagy részleges elkobzása árán is a saját céljainak, az öncélú államnak a szolgálatába állítsa. Amíg a polgári államban az egyénnek a kötelességei mellett jogai is vannak az állammal szemben és megfordítva az államnak az egyénnel szemben is megvannak a jogai mellett a kötelességei is, addig a bolsevista, fascista és hitlerista államban nincsen ilyen kölcsönösségi viszony az állami és az egyén között a jogok és a kötelességek terén; hanem inkább csak az állam a jogosított, míg az egyén a kötelezett. A polgári államot a szabadon és tisztán megnyilvánuló közakarat (többségi akarat) kifejezői: a törvények kormányozzák. Így benne a kormányzottak szabad emberekként önmaguknak engedelmeskednek. Az öncélú bolsevista, fascista és hitlerista államot azonban egy embernek:

Stalinnak, Mussolininak, illetve Hitlernek az akarata, vagy legfeljebb az államgépezetet kezében tartó bürokráciának, vagy az egyetlen párnak az akarata, tehát a személyi önkény, vagy legjobb esetben is a kisebbségi akarat kormányozza. Így azután a kormányzottak nem mint szabad emberek, önmaguknak, a saját akaratuk szerinti törvénynek és felsőbbségnek, hanem mint szolgák engedelmeskednek annak a személynek, vagy kisebbségnek, aki illetve amely nekik parancsolni mer és tud. A polgári államban gondolatait szóban és írásban sajtó útján mindenki szabadon közölheti, illetve terjesztheti; szabadon gyülekezhetnek, egyesületeket, pártokat alakíthatnak a polgárok. A bolsevista, fascizista és hitlerista államban csak egyhangú sajtó és egyféle párt létezhet. Ami ellen a francia forradalom küzdött, a Lajosoknak a zsarnokságot megtestesítő „L'État, c'est moi“-ja, az most újra életre kelt, a Vörös Cár, a Duce és a Führer államaiban, amelyekben az egyeduralom erkölcsi igazolására nem Isten kegyelme, hanem a tekintélyi elv szolgál. Az egy vezérre, egy pártra, egy sajtóra berendezett bolsevista, fascizista és hitlerista államok tehát azonos alapelveiknél fogva egyformán szemben állanak a népfellegelvény elv alapján kormányzott szabad emberek és egyenlő jogú polgárok jog- és kulturállamával: A Polgári Állammal,

Ugyanez áll a polgári ideológia gazdasági részére, a gazdasági liberalizmusra is. A politikai zsarnokság nem fér össze a gazdasági szabadsággal. Amely állam az egyénnek, mint politikai egyednek, mint kultur- és társaslénynek a szabadságát elnyomja, az elnyomja az egyénnek, mint gazdasági egyednek a szabadságát is. Az elnyomás ténye azonos gazdasági téren is minden diktatúrában, de mindegyikben másképpen nyilvánul meg, illetve másképpen alkalmazzák. A bolsevista zsarnokságban a gazdasági elnyomás hivatalosan a kapitalista termelési rend megszüntetése és annak a szocialista termelési renddel való helyettesítése érdekében, — a valóságban azonban a szovjetbürokrácia javára történik. A fascizista és hitlerista zsarnokságokban a gazdasági elnyomás a kapitalizmus fenntartását szolgálja. Hivatalosan a nemzeti (nép) közösséget képviselő öncélú és mindenható állam legfelsőbb érdekében, — a valóságban azonban a nagytőke és az azt kiszolgáló pártszervezet (pretoriánusgárda) javára történik. Ahhoz, hogy e három új-zsarnokság gazdasági elnyomásával közelebbről is megismerkedhessünk, meg kell vizsgálnunk az egy-től (marxizmusból) kifarjadt háromféle ideológia gazdasági részét külön-külön, összehasonlítva az alkalmazásukból előállott állapotokat és eredményeket a francia forradalom eredményeivel és a gazdasági liberalizmus országaiban uralkodó állapotokkal.

— A bolsevizmus a marxizmusnak Lenin-féle, orosz interpretációja és alkalmazása. Mint ideológia azon két irányzat egyike, amelyek a szocializmusnak minden polgári jellegtől való megtisztítását és forradalmi jellegének tiszta kidomborítását tűzték ki célul. Ezen két irányzat egyike a syndikalizmus (az elnevezés a szakszervezetektől, [Syndikat] ered), amely maga is két ágra bomlik: Forradalmi és reformisztikus syndikalizmusra; a másik pedig a

modern kommunizmus, vagy bolsevizmus. A két irányzat között nincsen lényeges eltérés, egyikük sem jelent önálló, eredeti elméletet a marxizmussal szemben, hanem csak a marxista elméletnek az evolucionista (szociáldemokrata) magyarázatával és alkalmazásával szemben, annak revolucionista (forradalmi) magyarázatát és alkalmazását. Úgy a syndikalizmus, mint a bolsevizmus elveti a népképviselői rendszert és a munkásság pártjának a polgári pártokkal való parlamenti együttműködése helyett a szakszervezetekre támaszkodó közvetlen cselekvést (direkt akciót) tartja a megfelelő eszköznek a fennálló rend ledöntésére. Ezért mindkettő az erőszak kultuszát prédikálja, hogy a munkásságot megedzze arra a forradalmi osztályharcra, melynek Marx által kinyilatkoztatott végcélja a burzsoá-osztályállam meghódítása és a proletariátus diktatúrája által a termelő eszközök szocializálása, továbbá a társadalom osztálytagozódásának és végül, magának az államnak a megszüntetése.

A marxista ideológia gazdasági részének a termelő eszközök szocializálása a szokatlan pontja. Meg kell szűnni az egyén vagyonszerzési lehetőségének, hogy a társadalom életszükséglete kielégíthető legyen. A gyáraknak, műhelyeknek, bányáknak és bankoknak a társadalom tulajdonába kell átmenniük, mert csakis a szociális termelésből fakadhat az az anyagi jólét, amelyben megszűnik a gazdasági válság, a munkanélküliség és a néptömegek nyomora. A marxizmusnak ebbe a földi paradicsomába a proletárdiktatúra purgatóriumán át vezet az út. Az orosz átmenet már 17-ik éve tart és ezalatt a marxista elmélet bolsevista gyakorlata Szovjet-országra nagyjából az alábbi eredményeket hozta:

Az egyéni vagyonszerzés lehetősége megszűnt, de a társadalom szükséglete, hogy csak a legegyszerűbb szükségletekre mutassak rá, ennek ellenére is csak a tömegétkezdek és tömeglakások által elégülhet ki. A könyvkiadástól a fegyvergyártásig minden a proletárállamé, de az orosz munkástömegek szabadsága és jóléte mégsem közelíti meg a nyugati burzsoá-államok munkásságának életszínvonalát. A föld a paraszté, de a termését elveszi tőle a proletárállam, melynek a „földtulajdonos“ paraszt éppen úgy rabszolgája lett, mint ahogy minden testi és szellemi munkás is jobbgyorsorban gépkatrészként, kollektív baromként élhet csupán abban a bolsevista társadalomban, amelyben a kevesek jóléte és a széles tömegek nyomora sokkal rettenetesebb és kiábrándítóbb valóság, mint a kapitalisták polgári társadalmában. Az az értéktöbblet, amelyet a proletárállam az orosz gazdasági testből az igába hajtott orosz néppel kisajtolni bír, a szovjetbürokrácia zsebébe vándorol. Maga Trockij is elismeri, hogy „a munkásállam ezidőszent egy bürokratikus eltorzulás, amelyben az értéktöbblet nagyrészt egy kiváltásos bürokrácia nyeri el.“ Míg a francia forradalom a kötött gazdálkodási elvet megdöntötte és a gazdasági liberalizmussal az ipari, kereskedelmi és szerződési szabadság intézményesítésével és a földvagyon józan egyenlősítésével rövid 4 esztendő alatt századokra kihatóan megalapozta a francia néptömegek általános jólétét,

addig a bolsevista forradalom az állami kényszergazdálkodás bevezetésével és az egyén gazdasági szabadságának az elnyomásával 17 év alatt csak az orosz néptömegek általános nyomorának az egyenlősítését és a többségnek egy törpe kisebbség általi állandósított kizsákmányolását alapozta meg.

— A marxizmus egyik fattyúhajtása a fascizmus szintén eltemetni kívánja a gazdasági liberalizmust. A gazdasági elnyomást azonban nem a kapitalizmus ellen, hanem annak érdekében gyakorolja a fascizmus, amely úgyis mint ideológia és úgyis mint gyakorlat majdnem teljes egészében Mussolini személyes műve. Mussolini pedig mint marxista, nevezetesen, mint szélsőséges, forradalmi szocialista (syndikalista) kezdte meg politikai pályafutását és ez az ifjúkori marxista bélyeg letörölhetetlenül rávésődött művére: a fascizmusra is. A fascizmus ugyanis két heterogén elem összeolvasztásából: a marxista syndikalizmusból és a polgári nacionalizmusból keletkezett. A syndikalizmusból az antiparlamentarizmust, a közvetlen cselekvést, (direkt akciót) a tettnek az elv fölé való helyezését („l'atto precede la norma“), az erőszak kultuszát és a társadalomnak a szakmai szervezetekre való felépítését vette át. A nacionalizmusból viszont kikapcsolta annak polgári-demokratikus lényegét és csak annak veszedelmes exaltációját és eltorzítását a sovinizmust és az abszolutizmust vette át. A francia forradalom megte-remtette azt a demokratikus nacionalizmust, amely szerint minden nemzetnél „a legfelsőbb hatalom eredete lényegénél fogva a nemzetben van és semmiféle testület vagy egyén nem gyakorolhat hatalmat amely nem kifejezetten tőle ered.“ Ezzel szemben Mussolini szerint „az olasz nemzet egy olyan életközösség, amelynek célja, cselekvései és eszközei hatalmi szempontból magasabb rendűek, mint a nemzetet alkotó különálló, vagy csoportokban tömörült egyéneké.“ A nemzet fogalmának ilyenét való meghatározása nem egyéb, mint az elérni óhajtott vagy a már bekövetkezett hatalmi tények utólagos elméleti igazolása. Míg a hűbériség korában az Isten kegyelméből uralkodó király mondhatta azt, hogy „az állam az én vagyok“, addig a modern nemzeti államban, a minden hatalmat magának lefoglaló diktátor mondhatja el ugyanezt. A fascizmus nacionalizmusában éppen úgy nem ura a nemzet önmagának, mint ahogy az abszolút király államában sem rendelkezett magával, hanem a király vele. Mussolini ideológiájának polgári elemét a nacionalizmust, annak sovinizta és abszolutisztikus alkalmazása torzítja el. Ideológiájának marxista eleme, a syndikalizmus pedig visszájára fordítva mutatkozik a gyakorlatban: A forradalmi cselekvést nem a szocializmus, hanem a kapitalizmus érdekében kultiválja, a parlamentáris demokráciát nem a munkásság diktatúrájáért, hanem a nagytőkékért taposta el és a társadalmat nem a munkásság szakmai szervezeteire, hanem a munkaadók és munkások együttes és államilag ellenőrzött szervezeteire kívánja felépíteni.

A fascista ideológia szerint a tőke és munka viszonyának problémája, nem a termelés módjának a megváltoztatásával, hanem

az államnak a munkaadók és munkások együttes szervezetein át érvényesülő gazdasági diktatúrájával oldható meg.

A „Carta del Lavoro“ (Munkaal kotmány) társadalmi kötelességnek nyilvánítja a munkát és mint ilyent az állam védelme alá helyezi. Ennél, mint tudjuk a francia forradalom nemzeti konventje már 1793-ban továbbment. Törvénybe iktatta a munkához való jogot.

Bevezeti a kollektív munkaszerződést, amely már régóta megvan a legtöbb európai államban, de a maga becsületes valóságában, mint időről-időre megújított gazdasági szerződés munkaadók és munkavállalók között és nem mint a munkaadók és munkavállalók szolidaritását kifejezésre juttató szervezet, amely szolidaritás a valóságban úgysem létezik.

Ha a munkaadók és munkavállalók mégsem lennének elég szolidárisak, ha az előirányzott szolidaritás ellenére is viszály támadna közöttük, akkor a fascizta állam a munkaügyi bíróság révén rendezi a differenciákat. Ez is már régóta megvan a polgári államokban, éppen úgy, mint a munkaadóknak és a munkásoknak a korporációkon belül biztosított jogegyenlőség, ami tudvalevőleg nem jelenti a gazdasági egyenlőséget és igazságot.

A „Carta del Lavoro“ rendkívül szigorú munkafegyelmet ír elő a munkások számára és behozza a vállalat szervezőjének az állammal szembeni felelősségét a termelés irányításáért, Előbbivel a munkást valósággal a jobbagysorba löki vissza, utóbbival a munkavállaló egyéni (gazdasági) szabadságát köti gúzsba. Elkobozza végül a munkás sztrájkjogát.

Vizont az öngélyről, a munkásbiztosításról mintaszerűen gondoskodik a munkaalkotmány. A halál esetén 30 ezer líráig emelkedhető kártérítést nyújtó balesetbiztosítás, az öregség és rokkantság esetére szóló ugyancsak kötelező biztosítás, az anyaság esetére szóló biztosítás és az ifjú-munkások részére létesített intézmények olyan szociális alkotások, amelyek a fascizmus gazdasági diktatúrájának a felvilágosult abszolutizmus jellegét kölcsönzik.

Hogy a fascizmus gazdasági diktatúrája mit jelent a kispolgárság számára, arra nézve a kereskedelem terén megnyilvánuló állami beavatkozásnak szovjetizű és igen erős mértéke nyújt fogalmat. Az 1926. évi dekrétumok szerint a szakképzettséget nem keil igazolni, de viszont igazolni kell a megbízhatóságot, továbbá produkálni kell egy külön e célra alakított bizottság véleményét, mely szerint az üzletalapítás szüksége fennforog. A kereskedői iparendélyt (licenciát) kiadó bizottság a polgármesterből, két kereskedőből s a kereskedőket magában foglaló szindikátus két tagjából áll. Ez még azonban nem minden. A licencia elnyerésekor aszerint, hogy a kereskedő milyen forgalmat bonyolít le, 500-tól 5000 líráig terjedő kauciót kell letétbe helyeznie. Az üzlet alapításakor 500 lírát kell deponálni és ezt a forgalomhoz képest kell 5000 líráig felemelni. Ezek szerint a polgári érvényesülés útja a fascizmusban nem a szakképzettségen, hanem a politikai pedigre igazo-

lásán keresztül vezet és a kaució komoly összege téteti megmondolás tárgyává az esetleges elégedetlenségnek politikai téren való nyilvánítását.

A következetesség sem éppen erős oldala a fasciszta gazdaságpolitikának. Míg néhány hónappal ezelőtt Mussolini azt hirdette, hogy a fascizmusnak le kell számolnia a gazdasági liberalizmussal, addig most januárban odanyilatkozott, hogy a fasciszta korporációs rendszer nem egyéb, mint a gazdasági liberalizmus folytatása.

Mindent összevéve a fascizmus a maga állami igazságszolgáltatásával nem oldja meg a tőke és munka viszonyának a problémáját, hanem a tőke javára úgy szabályozza azt, hogy a munkásnak mégis tűrhetőbb életet biztosít, mint a bolsevizmus. Azonban az amit a fascizmus a széles tömegeknek gazdasági téren nyújtani képes a legtöbb vonatkozásban kevesebb, mint az amit a gazdasági liberalizmus a munkaadók és munkások gazdasági szabadságának és a közszabadságoknak általános épségben tartása mellett is nyújtani tud. A fascizmus a kevesebb szabadságot nem bírja több jóléttel pótolni. A munkaadók a polgári államokban is megtudják legalább is olyan jól védeni érdekeiket, mint a fasciszta államban, a munkások pedig, nem szólva az osztrák és német szociáldemokráciában élvezett 1920—30. közötti sorsukról, a nyugati polgári demokráciákban is sokkal magasabb életszínvonalat biztosíthatnak maguknak mint a korporációs „szolidaritásban élő olasz „munkástársak“.

A három diktatúra közül mégis a fasciszta a legintelligensebb, éppen mert a három közül a legtöbb szabadságot mégis csak ő bírja megadni és mert Itália évezredek civilizációjában és az olasz nép jellegénél fogva ott még a diktatúra sem lehet olyan barbár, mint a messzi Keleten, vagy a zord Északon.

A fasciszta forradalom egyébként a francia forradalomhoz képest operett-forradalom. Ha az olasz államhatalom a „Marcia su Róma“ alkalmával csak annyi ellenállást tanúsított volna az akkor még kisebbségben lévő feketeingesekkel szemben, mint a francia királyi palota testőrsége a Tuilériák 1792. augusztus 10-iki ostrománál a közhangulatot képviselő és többséget jelentő párizsi néppel szemben, akkor a fascisták forradalmi vállalkozása minden bizonytalanság nélkül végződött volna a vállalkozókra nézve. A fasciszta „forradalom“ azonban az államhatalom asszisztenciája mellett bontogatta szárnyait és annak passzív rezisztenciája segítségével és a polgári politikusok pszichológiai tévedése következtében (akik azt hitték, hogy Mussolini ha a hatalmon lesz gyorsan lejárhatja magát és lemond) tartotta meg „győzelmes“ bevonulását Rómába. A fasciszta forradalom nem az olasz nép lelkéből született és nem is a nép vitte véghez, hanem egy forradalmi kisebbség, amelynek 10—12 év alatt sikerült a maga életformáit az olasz népre ráerőszakolni. A modern Itália területi és nemzeti egységét a francia forradalom republikánus, demokratikus és liberális eszméinek jegyében, Mazzini Garibaldi és Cavour készítették elő és teremtették meg. Musso-

lini, az egykori pacifista és syndikalista szociálforradalmár, a szabadság jegyében megszületett és készen kapott olasz nemzeti egységet, militarista, reakciós és abszolutisztikus szelleművé formálta át és ilyen szellemben fejleszti tovább Zsenialitásával, erélyével és tisztességével újjászervezte az olasz államot, melynek pénzügyeit sikeresen tartja rendben. Megfegyelmelte az olasz népet, megszilárdította Olaszország nagyhatalmi állását és emelte külpolitikai súlyát. A magyar és olasz szabadsághősök, Kossuth Lajos és Garibaldi által szorosra fűzött hagyományos olasz-magyar barátságot fenntartotta, de inkább csak külpolitikai, mint gazdasági téren ápolta. — Zsenialitása, — nemhiába, hogy syndikalista volt, nem elvei eredetiségében, és az azokhoz való következetességben tükröződik vissza, (láttuk hogy a fasciszta ideológia, nem egyéb, mint a visszajára fordított marxista syndikalizmusnak és a sovínisztává és abszolutisztikussá pervertált polgári nacionalizmusnak a tákolmánya), hanem tetteiben nyilvánul meg. Tettei sem mutatnak azonban olyan koncepcióra, amelyet egy-egy nagyobb kaliberű polgári államférfi diktatúra nélkül is fel nem mutathatna. Míg Hitler uralomrajutása előtt nem győzte hangsúlyozni hogy a fascizmus nem exportcikk, addig Hitler uralomrajutása óta azt hangoztatja, hogy a fascizmus meg fogja hódítani az egész világot. Míg a francia forradalom a polgári és katonai tehetségek egész sorát emelte világhírré, addig a fascizmusban Mussolini mellett el kell törpülnie mindenkinek, akármilyen nagy is egyébként az „erénye és a tehetsége.“ Részemről úgy látom, hogy a fasciszta forradalom sem az olasz népnek, sem a világnak nem hozott olyan mélyreható és előnyös változást, mint annak idején a francia forradalom a francia népnek és a világnak hozott és hogy átütőereje sem a tettek, sem a gondolatok terén nem hasonlítható a francia forradaloméhoz.

— A marxismus másik fattyúhajtása: a hitlerizmus, vagy német nemzeti szocializmus. Mint ideológia a marxista és a polgári ideológia elemeinek germán keveréke. Marxista eleme a szocializmus, amely azonban csak a kamatszolgáltatást és általában a „minden munka és fáradság nélküli jövedelmet“ akarja megszüntetni; különbséget tesz a meggyökeresedett nehézipari termelő tőke és a gyökértelen zsidó kézben lévő kizsákmányoló nemzetközi banktőke között; elvileg a magántulajdon alapján áll; a trösztöket és nagyüzemeket az állam védelme alá helyezi és csak haszonrészesedést kér tőlük. A hitleri szocializmus tehát elejti a marxismus lényegét, a termelő eszközök szocializálását és az érték-többlet azon részét kívánja csupán szocializálni, ami zsidó kézben van. A nehéz iparban (különösen a hadiiparban) fekvő tőke nem kártékony, hanem alkotó tőke és ezért az állam védelmét élvez; míg a bankokban, a tőzsdén és az áruházakban dolgozó tőke igenis kártékony a közösségre és ezért szocializálandó. Igaz ugyan, hogy a kamatrabszolgaság megszüntetését csak a kapitalista termelési rend megszüntetésével lehetne megvalósítani; az is igaz, hogy a valóságban az ipari tőkét nagyon nehéz elválasztani a banktőkétől;

mindez azonban csak azt bizonyítja, hogy a magántulajdon elvi alapján álló hitleri szocializmus csak a németiség egy töredékével: a német zsidókkal szemben marxista. Csak az ő kezükben lévő ingó vagyon ellen hirdeti a szocializálást, csak ennek az 1 százalékot kitevő német néprétegnek a kizsákmányolásától akarja megmenteni a német nép többi 99 százalékát, a tulajdonképpeni német népközösséget.

— A hitlerizmus ideológiájának politikai része a fajtaközöségen nyugvó népközösség, melynek kifejezője az egyént teljesen megsemmisítő abszolút „porosz” állam. A polgári ideológiából átvett nacionalizmust a faji gondolattal és az antiszemitizmussal sekélyesíti és torzítja el a hitlerizmus. A történelmi nemzet helyébe, — amely a nemzet által bírt államterületen, annak gazdasági testében és jogrendszerében, annak érzelmi, kulturális és sorsközösségében élő valamennyi fajtát, annak minden egyes tagját, faji sajátosságainak tiszteletbentartása mellett ismer el az egységes nemzet egyenlő rangú tagjának; — a hitlerizmus a tudománytalan faji nemzetet teszi, antiszemita éllel. A német nemzetnek csak az árja fajtestvérek lehetnek tagjai. Árja mindenki, aki nem zsidó. A német zsidóságot a hitleri nacionalizmus kilöki tehát a nemzeti közösségből.

Míg Mussolini nemzeti közössége nem ismeri a faji gondolatot és a nemzetet, mint életközösséget fogja fel, addig Hitler nacionalizmusa a nemzetet az egy fajtához tartozók közösségként állítja oda. Mussolini korporációit Hitlernél a rendek helyettesítik, egyébként azonban az ő államában az egyén — ha lehet — még nagyobb nulla, mint a Mussoliniében.

A hitleri ideológiának a fascizma és bolsevista ideológiával szemben egyetlen „eredetisége” és „pozitívuma”: az antiszemitizmus. Ebből a merőben ösztönös, érzelmi forrásból merítette programjának úgy gazdasági, mint politikai lényegét. A hitlerizmusnak, mint mozgalomnak a sikere azonban éppen ezzel megcáfolja a történelmi materializmust és egyben igazolni látszik azt a másik felfogást, mely szerint „ce son les sentiments et les croyances qui ont menées l’histoire” (az érzelmek és a hiedelmek irányítják a történelmet.)

Egy év túlrövid idő ahhoz, hogy végleges mérleget állíthassunk fel a hitlerista ideológia alkalmazásának gyakorlati eredményeiről. Néhány tény azonban mégis regisztrálhatunk már.

A világg piacok és a világ rokonszenvének lassú visszahódítása, Németországnak a Népszövetségbe való felvétele, a bolsevista veszély leküzdése, a megszállott területek időelőtti kiürítettése, a jóvátételi terhek redukciója és eltörlése, Németország katonai egyenjogúságának a Népszövetség által való elvi elismertetése, az osztrákok barátsága, az angol és olasz támogatás megszerzése, ezek mind olyan tények, amelyek a köztársasági rendszerhez fűződnek. — A világg piacról való kiszorítás, a világ antipátiájának megszerzése, az angol támogatás és az osztrák barátság elvesztése, a Népszövetségből való kilépés, az Elzászról és Danzigról való

lemondás, a francia-orosz barátság fölújulása, — ezek viszont olyan tények, amelyek a hitlerista rendszerhez fűződnek. A hivatalokból és állásokból kidobálták a zsidókat, marxistákat, pacifistákat, demokratákat, katolikusokat és konzervatívokat; a kommunistáktól kezdve a saját volt fegyverbarátaikig, a német nemzeti-pártig majorizálták, jobbanmondva totalizáltak, a hatalmuk alá vetettek mindenkit és mindent. A német nemzeti egységet, amelyet a francia forradalom vetésével a 48-as demokratikus német forradalom alapozott meg, Bismarck hozott tető alá 1871-ben és a köztársaság épített ki tovább 1918—19-ben, a hitlerizmus úgy koronázta meg, hogy az évszázados népi sajátságokban gyökeredző szász, bajor stb. önkormányzatokat néhány nap alatt lehengerelte és megszüntette. Fejbeverték a katolikus papokat, „gleichschaltolták“ a protestáns egyházakat, a Miatyánkba kishíján Hitler nevét, hogy fel nem vétették; de a papok földjét, ellentétben a francia forradalommal, nem adták oda a „fajtestvéreknek.“ A volt császár, a királyi hercegek és pomerániai lovagok földjét szintén nem osztották föl a paraszti „néptársak“ között. A parasztok az elmulasztott földosztásért az agrár vámvédelemben nyertek kárpótlást, amely az élelmiszerárak emelkedését hozta meg és ezáltal a hitlerizmus a városi lakosságot kiszolgáltatta a parasztság élelmiszeruzsorájának. De mivel a me-reven autarkias hitleri gazdaságpolitika másik eredménye az agrár-államok elzárkózása, az ipari megrendelések csökkenése és ezeken keresztül a munkanélküliség egyre nagyobb emelkedése lett, vég-eredményben a parasztoknak nyújtott előnyök sem tartósak. A zsidók az első hetekben sárga foltot kaptak, de a bankok és áru-házak szocializálásához fűzött remények nem valósultak meg. A hitlerizmus legjelentősebb szociális „alkotása“ eddig az volt, hogy a közel kétmillió párhadsereget az S. S. és S. A. csapatokat felvettette az állam kötelékébe és így eltartásuk gondja most már nem a párttagokra és a nagyiparosok áldozatkészségére, hanem az adófizetőkre nehezedik.

Miközben előadásaimat újból átnéztem, jelent meg az új munkaügyi törvény, amely szerint a német üzem a jövőben nem munkaadó és munkásból, hanem vezérből és követőkből áll. Az üzem vezére az üzem tulajdonosa, vagyis a vállalkozó, a munkások pedig a követők. A munkaviszony helyébe a hűség-viszony lép. A vezér az üzem szuverén ura, de közötté és munkásai között — a német törvény szerint — nincs érdekellentét, hanem mindannyian a munkabecsületnek vannak alávetve. Sztrájkjogát a munkásság elveszti, legfeljebb megfélebbezheti az állami munkabiztoshoz a vezér rendeleteit, amelyeket a vállalat (üzem) tulajdonos-vezér, a munkabér és munkaidő, felmondások, büntetések stb. ügyében szuverén módon bocsájt ki.

A hitleri szocializmus tehát nem egyéb, mint a fascizmus szolgálai átültetése germán talajba, a tőke nemzetközi védekezésének németországi formája.

Míg a francia forradalomban a nép forradalmi módon sze-

rezte meg a hatalmat, de alkotmányos úton kívánta azt gyakorolni, addig a hitlerista forradalom a köztársasági rendszer és Hugenberg és Papen jóvoltából, alkotmányos úton jutott a hatalom birtokába, viszont forradalmi módon gyakorolja azt. A francia forradalom első évfordulója az 1790 július 14-iki szövetségi ünnep, a forradalom szerencsés befejezésének a hitében és az elért nagy eredmények fölötti megelégedettségben, a szebb, boldogabb jövő jogosult reményében találta Franciaországot. Az önkényuralom és a hűbéri jogrend ledöntése, az ember és polgár jogainak kinyilatkoztatása, az ipari, kereskedelmi és szerződési szabadság megteremtése, a földvagyon egyenlősítésének megkezdése, a politikai hatalomnak a polgárság által való megszerzése voltak a francia forradalom első évének pozitív eredményei. — A hitlerista forradalom első évfordulója viszont az elkeseredés és kiábrándultság hangulatában találja Németországot. A hitlerizmus eltiporta a németek emberi és polgári jogait, de ennek árán csak a rohamcsapatok megélhetését biztosította, — viszont a széles tömegeknek nem hozta meg sem a földvagyont, sem az ipari vagyont, de még a zsidó ingó vagyont igazságosabb elosztását sem. A hitleri „népközösség“ jóléte jóval alacsonyabb szinten mozog, mint az, amelyet a weimari rezsim a német tömegeknek diktatúra nélkül is biztosítani tudott. A hitlerista forradalom első évének egyetlen pozitívuma a totalitás megszerzése, amihez ismétlem, nem annyira a saját erejéből, mint inkább a köztársasági rendszer jóvoltából juthatott el csak. A totalitást már uralomrajutása első heteiben *megszerezte* a hitlerizmus, de a tulajdonképpeni nemzeti szocialista program végrehajtásával mintha megtorpant, zsákuccába jutott volna. A program mintha kivihetetlen volna — egyenlőre.

A hitlerizmus legjelentősebb politikai „sikere“ az 1933 novemberében lezajlott egyhangú népszavazás volt; 35 millió „igen“ a külpolitikára. Ez tisztára vakparádé volt, mert Hitler előtt a második birodalom bármelyik kormánya tudta, hogy a német nép nem szívesen tűri a megalázást, csak Hitlernek kellett ezt megkérdeznie, hogy politikai sikereket arathasson a felelettel. Német» ország helyzete a hitlerista forradalom első évfordulóján rosszabb, mint a köztársasági rendszerben volt.

Polgárnők, Polgárok!

A kisebbségi elven, az erőszak kultuszán, a politikai zsarnokságon és gazdasági megkötöttségen nyugvó, osztály- vagy fajtagyűlöletet hirdető atheista, „gleichschaltoló“ és türelmetlen bolsevista, hitlerista és fasciszta államokkal és társadalmakkal szemben — a többségi elven, a jog és a törvény uralmán, a politikai és gazdasági szabadságon nyugvó, osztály-, vagy fajtagyűlöletet nem ismerő, minden vallással és egyházzal szemben egyformán türelmes Polgári Állam és társadalom jelenti az emberi együttélésnek azt a formáját, amely úgy az egyénért létrejött közösségnek, mint a közösség minden egyes tagjának az emberileg elérhető legkülömb

életet biztosítja. A bolsevista, hitlerista és fascizta rendszerekkel szemben a francia forradalom által életrehívott polgári társadalmi rend képviseli a felsőbbrendű társadalmi típust. A politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális téren teljesen polgárosodott társadalom: a civilizált társadalom.

A francia forradalom a francia néptömegeknek az emberi jogok, a tulajdon és az általános jólét maximális kiterjesztését, a világnak pedig a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméivel az univerzális demokrácia ígéletét és reményét hozta meg. — A bolsevista, fascizta és hitlerista forradalmak az emberi jogok eííprását, a tulajdon teljes, vagy részleges megsemmisítését, a nyomort, a szegénységet, vagy legjobb esetben is csak szűkös megélhetést hoztak az orosz, német és olasz tömegeknek, a világot pedig a zűrzavarral, a háború és végpusztulás veszélyével gyöttrik.

A francia forradalom évszázados érlelődés után kitört kozmikus erejű vihar, amely után szivárvány jelenik meg a kitisztult Égen és megtermékenyül az Embert hordozó Föld. — A bolsevista, fascizta és hitlerista forradalmak a világháború vérzivatarából elszabadult csúnya szélviharok, amelyeknek fujdogálása még egyre tart, de mégsem tisztult meg a haragos Ég és nem nyugodott meg a rabságban nyögő Föld.

A francia forradalom az eljövendő új korszakot bemutató happy-endes isteni-szinjáték, melynek igaz hőse a francia nép, főszerepeit a gondolat és a tett titánjai viszik.

A bolsevista, fascizta és hitlerista forradalmak egy letűnt korszak lényegét más formában visszavarázsolni óhajtó befejezetlen tragikomédiák, vagy inkább tragédiák, melyeknek főszerepeit a gondolat dillejtánsai és az erőszaktevés technikusai viszik és amelyekhez az orosz, olasz és német nép szolgáltatják a statisztériát.

KILENCEDIK ELŐADÁS

Kereszténység, Demokrácia a francia forradalom tükrében

Polgárnők, Polgárok!

A földi siralomvölgy minden embernek született lakójának a zsidóságból eredt kereszténység hirdette először, hogy a kunyhóban született rabszolga a hit által éppen úgy elnyerheti a maga (lelki) szabadságát, mint a bíborban született király; hogy a világmindenség Atyja, az Isten, a saját képmására lelkes lénynek teremtett emberek között nem ismeri el a földi sajtáságokat és különbözőségeket és nem a földi lényük, hanem a tőle való lényük: a lelkük és a neki tetsző életük szerint részesíti őket egyenlő elbírálásban; hogy az Isten előtt nincsenek kiváltságos osztályok, magasabb és alacsonyabb rendű fajták, nagy és kis nemzetek, hanem egyformán szereti valamennyit, az Ő képeire alkotott emberekből álló csoportot, fajtát vagy nemzetet, amint Péter monda: „Bizonytalán látom, hogy nem személyválogató az Isten. Hanem minden nemzetben kedves Ő előtt, aki Őt féli és igazságot cselekszik.“ Ezen emberi közösségeknek mint a különböző juhokból álló nagy nyájnak békességben legelészve kell élniük, az egész emberiség testvéri közösségében. „Mert az Isten országa nem evés-ivás, hanem igazság, békesség és Szent Lélek által való öröm.“

A világbékét a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget az embereknek Istenhez való viszonyában, a kereszténység hirdette tehát először a Földön; az emberi lét értelméül és céljául az „Isten országa“ megalapítását jelölve ki, amely „Isten országa“ az „igazság és békesség“ földi uralmában és a Szent Lélek által való örömmel a lelki állapotában következhet el csak. Amit a kereszténység az embereknek mint az Isten képmására alkotott lelkes lényeknek a szabadságáról, egyenlőségéről és testvériségéről hirdetett az embereknek Istenhez való viszonyában, ugyanazt hirdette az embereknek, mint lelkes és egyúttal értelmes lényeknek is az egymás közötti viszonyában, a francia forradalomban először diadalmaskodó polgári demokrácia. A kereszténység az embereknek Istenhez való viszonyában jelentett világforradalmat, míg a francia forradalom az embereknek egymás közötti viszonya-

ban. Mindkét forradalom az univerzalizmus (egyetemesség) jegyében indult el és játszódott le, azonban a kettő közötti rokonság mégsem csupán szellemi természetű, hanem érzelmi gyökérzetű is. Sőt az igazi Demokrácia tulajdonképpen nem is egyéb, mint a „Törvény betöltése“: a Kereszténység lényegének: a személyválogatást, osztály, fajta, felekezet és nemzeti különbséget nem ismerő, általános emberszeretetnek a földi törvényekkel és intézményes úton az éleibe való átültetése, a „Szeretet“ gyakorlása és elmélyítése. A demokrácia az emberi együttélésnek az a formája, amelyben a felebaráti szeretet gyakorlása intézményesen valósul meg, amelyben „a munkás méltó az ő bérére“, de „a szolga mégsem nagyobb az ő uránál.“ A demokrácia végcéljának a megvalósulása: a szabad és egyenlőjogu emberek magántulajdonon és családon nyugvó társadalmainak és nemzeti államainak az egyetemes demokratikus világ-szövetségbe való tömörítése és ezen keresztül a világbéke megteremtése, nem az Antikrisztus világbirodalmát, hanem a keresztény Isten országa“ eljövételének szükségszerű előfeltételét, a pali „igazság és békesség“ uralmát jelenti, mely fölött a Kereszt fénye ragyog; és az egy akolba beterelődött emberi nyája „Szentlélek által való örömben“ lelelészik azon a földi sárteken, amelyre a Léleknek és az Értelemnek Anyag fölötti győzelme, Istennek és embernek tetsző életet varázsolt.

Míg Paul Valéry szerint a római világbirodalom — sub specie aeternitatis — azért hódított, hogy meghódoljon a Keresztnek, földi alapot szerezzen és széles keretet biztosítson az Isten dicsőségét szolgáló Világegyháznak, addig a Demokráciára — sub specie aeternitatis — az a szerep vár, hogy az Embernek úgyszintén mint egyénnek és úgyszintén mint közösségnek már a földi tartózkodása idejére is biztosítsa az emberek földi lényegéhez és minőségéhez alkalmazott „igazság és békesség“ földi uralmának olyan emberileg elérhető fokát, amely földi emelkedettségre támaszkodva azután, az Isten dicsőségét szolgáló Egyház olyan mértékben valósíthatja meg ebben a világban az „Isten országát“, amilyen mértékben az „Isten országa“ ebben az emberi világban megvalósítható.

Az isteni kinyilatkoztatáson nyugvó keresztény hitrendszer és a francia forradalom első nemzetgyűlése által kinyilatkoztatott ember és polgárjogok deklarációjában visszatükröződő demokratikus gondolatrendszer között nincsen sem lényeges elvi különbség, sem gyakorlati összeférhetetlenség. A keresztény hitrendszer az embernek lelkes lényegéből indul ki és annak túlvilági boldogságát, az örökkévalóságban való jólétét kívánja az imént már elemezett keresztényi szabadság, egyenlőség és testvériséggel szolgálni. A szolgálatot a Krisztus által Péterre, a „kösziklára“ alapított Egyház végzi, amely legelteti a nyáját, föloldozza a bűnöket, tanít, gondoz és vigasztal. A polgári gondolatrendszer az embernek szintén lelkes és egyúttal értelmes lényegéből indul ki és az embernek a földi mulandóságban való boldogságát kívánja megalapozni a „jogok“-ból már ismert, polgári értelemben vett szabadság, egyen-

lőség és testvériséggel. A szolgálatot itt, az emberi társulás útján létrejött Állam végzi, törvényeket alkotva, igazságot szolgáltatva és ugyancsak tanítva és gondozva is. Az emberi boldogság-keresésnek ez a két formája az ember kettős természetéből folyik, de szembeállítani mégsem lehet őket egymással. A boldogság-keresésnek ez a két formája nem zárja ki, sőt szervesen kiegészíti egymást, mert hiszen az embert mint Lélekből, Érteleből és Anyagból álló lényt e földi létben nem lehet elemeire bontani és elemeire bontva kormányozni. Az embernek a maga hármias lényében, amely az egy isteni Háromságnak a gyarló földi képlete, kell a maga boldogságát úgy lelkiekben, mint értelmiekben és anyagiakban is keresnie, egyidőben az e világot és a túlvilágot, ugyanakkor a múlandót mint az örökkévalót.

Részemről be kell vallanom, hogy nem tudok a Kereszténység tanításai között egyrésztől és a Demokrácia tanításai között másrésztől, lényegbe vágó ellentéteket felfedezni. Sőt úgy látom, hogy ezeknek a tanításoknak közös lényegét az Istennek és az embereknek nagy szeretete teszi. A polgári szabadság nem hogy nem gátolja, hanem minden vonatkozásban egyenesen elősegíti és megvédi a hit által való felszabadulás lehetőségét: a „keresztény“ szabadságot, úgy létrejöttében, mint fennállásában és megnyilvánulásában. A lelkiismereti szabadságot és a vallás szabad gyakorlását, mint tudjuk a „jogok“ megvédik és intézményesen biztosítják. Ugyanakkor mikor a „jogok“ megvédik az embereknek, mint lelkes lényeknek a túlvilági boldogság megszerzését szolgáló „keresztényi“ szabadságát, egyben megvédik az embernek, mint értelmes lénynek, az Értelme felszabadítása által e világon elérhető boldogsága megszerzésének a lehetőségét: a polgári szabadságát is. A „jogok“ mint tudjuk minden embernek és polgárnak a gondolat szabadságát is biztosítják; megengedik mindenkinek, hogy gondolatait írásban és szóban szabadon közölhesse, tanulhasson és taníthasson, egyesületeket és pártokat alakíthasson, hogy mindezek révén az értelem munkája — a közakaratból létrejött, törvényes rend keretein belül — teljes szabadságban szolgálhassa az emberek földi boldogságát.

A keresztény tanítások szempontjából közömbös, hogy mire alapítják az emberek a földi szabadságukat és egyenlőségüket. Mindegy, hogy milyen elvek szerint létesítik államaikat és hogy az idők változásával kiknek és hogyan engedik meg, vagy túrik el, hogy fölöttük hatalmat gyakoroljanak. Az örökkévalóság jegyében álló Kereszténységet, az emberek földi boldogságára beállított filozófiai rendszerek, hatalmi teóriák és mérkőzések csak annyiban érintik, amennyiben azok a keresztény tanításokat elősegítik és terjeszthetik. Az a válasz, amelyet Jézus az ő tanítását az államhatalommal szembeállítani akaró farizeusoknak adott: „Adjátok meg azért ami a császáré a császárnak és ami az Istené az Istennek“, ugyanazt jelenti most az angol királyné, a francia köztársasági elnökre, vagy a japán császárra vonatkoztatva is, amit 2000 évvel

ezelőtt a római világbirodalom Caesárjára vonatkoztatva jelentett és ugyanazt fogja jelenteni a világ végéig, az emberi társulásokat és azok hatalmát képviselő bármelyik emberrel szemben. Nem jelent tehát változást az sem, ha a Demokrácia a szabadságot, a biztonságot, a tulajdont és az elnyomással szembeni ellenállást jelenti ki az ember természetes és elévülhetetlen jogainak, mert ha az elnyomás elleni ellenállásból történetesen egy másik földi hatalmasság születik is meg, annak éppen úgy engedelmeskednie kell a keresztény embernek, mint az előbbinek. „Minden lélek engedelmeskedjék a felső hatalmasságoknak; mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől és amely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek“ — tanítja Pál. A keresztény ember számára tehát az addig „Isten kegyelméből“ való, abszolút királyi hatalmat (zsarnokságot) ledöntő néphatalom, a szabad és egyenlőjogú emberek polgári társadalmát és államát kormányzó új „hatalmasságok“ éppen úgy „Istentől rendeltettek“ mint a régi, a szolgákból, urakból és különböző jogú emberekből álló hűbéres társadalmat és abszolutisztikus államot kormányzó királyi „hatalmasságok“.

A későbbiek során meg fogjuk látni, hogy a közömbösség, illetve engedelmesség a demokratikus hatalommal szemben, csak minimum a keresztény ember részéről, amelyre fentiek szerint, hiténél és vallásánál fogva is kötelezve van. Ugyancsak később próbálom megvilágítani, hogy a keresztény ember számára miért a legkívánatosabb is az a „hatalmasság“, amely azt vallja magáról, hogy „eredete lényegénél fogva a nemzetben van“ (a demokrácia). De előbb arra kívánok rátérni, hogy a francia forradalomban, hogyan és miért kellett mégis összeütköznie az akkor már több mint 1700 éves Kereszténységnek, az éppen megszülető Demokráciával.

A ma alig 6000 évre visszatekintő történelemből, a francia forradalom kitörése idején már közel 5800 év pergett le és ebből az utóbbi, közel 1800 év, a keresztény érában. A kezdődő kereszténység első évszázadaiban még szegény, világi hatalom nélküli és üldözött volt az Egyház. „A rókáknak vagyon barlangjok és az égi madaraknak fészük, de az ember Fiának nincs hová fejét lehajtania“ — sóhajt fel Jézus. Péter, Krisztus első földi helytartója és az oszlop-apostolok, nagy szegénység közepette éltek Jeruzsálemben, a tanítványokkal és hívekkel osztva meg a tehetősebb testvérek adományait, amelyekből azonban csak igen szűkösön került ki az első keresztény közösségek és gyülekezetek elemi létszükségleteinek a fedezése. Pál mezítláb vitte a Messiás eljövételéről szóló örömmüzenetet, „először zsidónak, azután pogánynak és görögnek“ és takácsmunkával kereste meg a mindennapi kenyerére valót. Idővel azonban az Egyház üldözöttből üldözővé, világi hatalom nélküli állapotából, maga is a világi hatalmasságok sorába emelkedett és szegényből gazdaggá vált. A francia forradalom előzményeinek áttekintése során láttuk, hogy a másfél évezred előtt még földhözragadt szegénység és üldöztetések közepette élő Egyház milyen gazdagságra, mekkora világi hatalomra tett szert és hogyan üldözte

az emberiségnek egyes nagy elmékben megnyilatkozó és ébredező értelmiségét. — Ma, amikor tudós profeszorok lesznek alázatos „hívökké“ és híres papok hatolnak be a tudomány mélységeibe, hogy annak legmodernebb vívmányaival tegyenek újabb és újabb bizonyosságokat a hitük mellett, mikor Galilei egyik mai utódát, Marconit már nem az inkvizíció, hanem a pápai udvar várja Rómában, mindenki előtt nyilvánvaló, hogy a Tudomány nem ellensége a Hitnek. Ha 500 évvel ezelőtt még ellenségnek gondolták is egymást, most már őszintén kibékültek. A Hit nem üldözi a Tudományt és a Tudomány nem gúnyolja a Hitet. A francia forradalom idejében azonban még nem így állt a Tudomány és a Hit egymás közötti viszonya. A XVIII-ik század végén erősen éivilágiasodott francia egyház joggal félthette a Hitet attól a Felvilágosodástól, amely az egyre jobban fejlődő Tudomány sikereitől elkapatva, durva materializmusba és itt-ott már atheizmusba is tévedt. A kereszténységre nézve azonban mégsem a felvilágosodás eme sekélyesebb elemeiben, hanem annak emelkedettebb, Voltairétól és Rousseautól származó elemeiben látta az akkori francia egyház az igazi veszélyt. Voltaire mint tudjuk, nem atheista, hanem deista volt: nem Krisztus ellen támadt, hanem azok ellen az egyházi kinövések, hatalmi túlkapasok és türelmetlenség ellen, amelyek a papság tekintélyét az akkori időben kétségkívül erősen lejáratták széles francia tömegek előtt. Voltaire filozófiája ugyanúgy az emberszeretetnek az univerzalizmusával emelkedik a magasba, mint Pál tanítása. Azzal a különbséggel természetesen, hogy Voltaire elvet minden tételes vallást és a szertartásokat a papok hamisságának mondja, míg Pál, „A szeretet dicséretében“ a kinyilatkoztatott vallás legfőbb parancsát zengi és mint a „Törvény betöltését“ tanítja és cselekszi az emberszeretetet. A korinthusbelieknek írott első levelének 13-ik szakaszában ezt tanítja Pál: „1. Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen én bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom. 2. És ha jövendőt tudok is mondani és minden titkot és tudományt ismerek is; és ha egész hitem van is, ugyanannyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyükről, szeretet pedig nincsen énbennem, semmi vagyok, 3. És ha vagyonomat mind felétehem is és ha testemet tűzre adom is, szeretet pedig nincsen énbennem, semmi hasznom abból. 4. A szeretet hosszútűró, kegyes, a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel. 13. Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három: ezek között pedig legnagyobb a szeretet.“ — Voltaire, a „Teista“ (deista) című cikkében ugyancsak az Isten előtt való meghajlást és a minden emberi lényre egyformán kiterjedő emberszeretetet prédikálja: „Ateista (deista) olyan ember, aki szilárdul meg van győződve egy jó és hatalmas legfőbb lény létezéséről, aki mindennek alkotója,... aki kegyetlenség nélkül megbüntet minden bűnt s jósággal jutalmaz minden erényes cselekedetet... Ebben az alapelvben együtt van az egész világgal, de egyikhez sem csatlakozik, az egymásnak kölcsönösen ellentmondó

szekták közül. Az ő vallása a legrégebb és legelterjedtebb; mert Isten egyszerű imádása megelőzte a világnak minden rendszerét, olyan nyelven beszél, amelyet minden nép megért, holott a többiek nem értik meg egymást. Testvérei vannak Pekingtől Cayenneig s társának tekinti mind a bölcseket. Hiszi, hogy a vallás sem egy érthetetlen metafizika vélekedéseiben, sem hiú látványosságban nincs, hanem imádatban és igazságban van. Imádsága: a jócselekedet, hite: az Isten előtt való meghajlás. A mohamedán odakiált neki: — Jaj neked, ha el nem zarándokolsz Mekkába! — A pap azt mondja: — Átkozott vagy, ha el nem zarándokolsz a Lorettói Szűz Máriához! — Ő egyformán nevet Lorettón és Mekkán, de segíti a szűkölködőket és védelmezi az elnyomottat..“

Ez a voltairei istenimádat, jóllehet a megtévesztésig hasonlóan hangzik azzal a másik, szintén pali tanítással is, hogy „Az Isten lélek: és akik őt imádják, szükséges, hogy lélekben és igazságban imádják,“ — de mivel lekicsinyli a kinyilatkoztatott vallásokat, elveti az istenhit- és imádat lényegének megértését, jelképezését és gyakorlását szolgáló formát (szertartásokat), mivel a hit helyett a tettet állítja az istenimádat központjába és a tételes vallásokkal szemben legfeljebb a türelmességet hirdeti és azok teljes egyenjogúságának alapján áll, végeredményben vallási közömbösségre, sőt a vallástól való teljes elfordulásra vezethet. Világos, hogy a katolikus Egyház örülhetett a legkevésbé a Felvilágosodás voltairei tanításainak, jóllehet a többi egyházak sem várhattak — az egyenjogúságon kívül — előnyöket a voltairei istenimádat terjedésétől.

Rousseau-nak a hatalmi teóriája szintén nem tetszhetett az akkori francia egyháznak, mert a papságnak, mint a hűbéres társadalom egyik kiváltságos rendjének, az Isten kegyelméből való királyság bukása, illetve a néphatalmi rendszer életbeléptetése esetén, kiváltságainak elvesztésével kellett számolnia. Mikor pedig a forradalom az 1790-iki polgári alkotmánnyal, belenyúlt az Egyház szervezetébe, jóllehet az alsó papságnak több mint a fele felesküdt az egyház polgári alkotmányára, elkerülhetlenné vált az összeütközés a Kereszténység és a Demokrácia között. Az összeütközés azonban hatalmi természetű volt és az árát a Demokrácia adhatta volna meg, ha a papok által szított ellenforradalmak sikeresen végződnek. A Demokrácia, mint a forradalom történetéből tudjuk, a hittételeket nem bántotta, a lelkiismereti szabadságot és a szabad vallásgyakorlást egy-két múló és nem jelentős korlátozástól eltekintve, nem háborgatta, illetve azt alig néhány évvel a forradalom lezajlása után teljesen helyreállította. A keresztény papokat és és apácákat, nem a hitükért és nem papi minőségükben, hanem ellenforradalmi ténykedéseikért büntette, vagy üldözte. Ha voltak is, különösen 1793-ban egyház, sőt vallásellenes kilengések is, mint ahogy ilyen óriási dimenziójú forradalomban ilyenek jóformán elkerülhetetlenek, ezek a kilengések hamar megszűntek és mint tudjuk 1794-ben maga a forradalmi kormány nyilatkozott meg hivatalosan az atheizmus és a materializmus ellen. Elismerete a Legfelsőbb

Lényben Istent és elismerte a lélek halhatatlanságát, A forradalmi kormány megfékezte az „istenteleneket“ és érvényt szerzett a lelkiismereti szabadságról és a vallások egyenjogúságáról szóló polgári elveknek és törvényeknek. Az istentelen és anyagiassal szembeni kultusszal éppen olyan sikeresen birkózott meg a forradalom, mint a klerikalizmussal. Az istenteleneket a vérpadra juttatta 1794. elején, míg 1795. elején elválasztotta az Egyházat az Államtól. „1797. nyarán — írja Török Pál — Franciaország községeinek háromnegyed részében nyílt meg a katolikus templom és további négyezer község kérte a megnyitás engedélyezését.“ A francia falvakban tehát 3 évvel a világrengető forradalom után már szóltak a harangok, a lelkeknek a hazafiasságban és vallásosságban újból megtalált kiegyensúlyozottságát, a Kereszténység és Demokrácia békéjét hirdelve, a katolikus lelkületű francia néphazában.

Míg azonban a Kereszténységnek és a Demokráciának ez a békéje elkövetkezhetett, kb. 5—6 éven át, szörnyű sebeket ejtettek egymáson a két, ellentétesnek gondolt tábor hívei. A forradalom a maga képére akarta formálni a francia egyház szervezetét, ki akarván kapcsolni a francia egyházat a Világegyházból. Templomokat záratott be és 1—2 hónapon át nem lépett fel kellő eréllyel, a vallásellenes kilengésekkel szemben. A hazafias érzelmek, sajnos egyidőre ellentétbe kellett, hogy kerüljenek, a vallásos érzelmekkel, de ezen a krízisen is a maga Istentől való erejéből esett túl a forradalom. A hazafias (demokratikus) táborban is sok papot találunk, ugyanúgy, mint a vallásos (keresztény) táborban is sok polgárt. Sieves abbé, aki híres röpiratával: „Mi a harmadik rend?“, mintegy a forradalom nyitányát komponálta és dirigálta, mint tudjuk „prêtre regicide“, (királygyilkos pap) volt, mert 93-ban ő is a király halálára szavazott a konventben. Az egykori papnövendék, Fouché szintén a „halált“-tal szavazott és mint konventbiztos, ő követte el Lyonban a vallásgyalázásokat és az ellenforradalmárok tömeges lekartácsoltatását. Ő volt a lyoni terrorista, később börtönspekuláns, majd a köztársaság és a császárság örökös rendőrmisztere, akinek Napoleon az Otranto hercege címet adta. Talleyrand autuni püspökből lett a forradalom és császárság örökös külügyminisztere, aki túlélte mindkettőt. A papok iránt nem volt előítélet még a Terreur alatt sem a forradalmi hatalom részéről. Amint láttuk még zászlóaljparancsnokok, konventtagok és konventbiztosok is lehettek a papok, akiket egyébként amint Gobel párisi püspök példájából ismerjük, az ideig-óráig tartó keresztényellenes psychózis szintén magukkal ragadott. Viszont a „keresztény“ oldalon is sok polgárt, találunk. Lyonban és a délvidéken a „polgárok“ (girondisták) papokkal és royalistákkal szövetkeznek a forradalmi hazáért és ezen keresztül a világszabadságért harcoló jakobinizmus ellen. Ami pedig a Vendéében és a Bretagneben a bigott parasztnép által papjai biztatására és lelki feloldozásával elkövetett borzalmas brutalitásokat illeti, azokat, amelyeket a köztársaság egységét védő párizsi nemzetőrzászlóalj tagjain követtek el, ezek éppen

úgy a Kereszténység megszegyenyítését jelentik, mint ahogy a jakobinusok részérei elkövetett terror-aktusok a Demokráciáét. A Kereszténységnek és a Demokráciának a francia forradalomban vaió elemi erejű összeütközése azonban nem az elvek, nem az érzelmi és értelmi lényeg különbözőségéből, hanem az emberi természet gyarlóságából következett be, amely a világot tartó oszlopok egymás mellé illeszkedése idején, nem látta át tisztán a történés lényegét, ellentétesnek gondolván az azonost.

Az összeütközés tulajdonképpen tisztulás volt. amelyben a Demokráciát hozó Értelem, a Felvilágosodás elhullatta a salakját: az atheizmust és a materializmust, a Kereszténység pedig az ígét elsekélyesítő klerikalizmust. Megmaradt a Léleknek és az Értelemnek, az örökkévalóság jegyében álló műve, a Kereszténység és a Demokrácia. Égiek és földiek azóta egymástól elválasztva, külön-külön munkálkodnak az ember túlvilági és e világi boldogságán. A Kereszténység a szabad Egyházban és a Demokrácia a szabad Államban harmonikusan egészítik ki egymást az emberi boldogságkeresésben.

Azt a szabadságot, amit a Demokrácia Polgári Állama, a saját alapelveiből folyóan őszintén és becsületesen nyújtani és biztosítani tud a Kereszténységnek és az Egyháznak, a bolsevista, fascista és hitlerista diktatúrák egyike sem képes megadni.

A bolsevizmus a polgári felvilágosodás seprűjén: az atheizmuson és a materializmuson rágódik. A francia forradalom deizmusával, a „Legfelsőbb Lény“-ben elismert Istennel szemben, hivatalosan az istentelenség kultuszát üzi, nem ismeri el, mint a francia nép elismerte a lélek halhatatlanságát, hanem csak az anyag egyedülvalóságát. Az Egyháznak nem ad szabadságot, hanem üldözi. Az emberi lélek örök hitbeli szükségletét a marxizmus gazdasági és politikai tételeinek dogmákká való emelésével akarja kielégíteni.

A hitlerizmusnak nem kell a „zsidó“ Jézus, nem kell a szelíd Krisztus, akiben egyesül a zsidó és nem-zsidó, hanem egy harcias külön germán isten kellene neki és nemzeti vallás, a nemzetet megtestesítő „porosz“ államkultusz formájában. Hitler az Isten dicsőségét szolgáló keresztény (keresztyén) egyházakat is a földi, „porosz“ államba szeretné bekapcsolni (gleichschalten), amivel messzire elveti a sulykot az Egyházat és Államot csupán elválasztó, tehát józan mértéket tartó francia forradalommal szemben.

A fascizmus szintén a vallási kultusz rangjára akarja emelni az olasz nemzeti öntudat ápolását és nem tűri meg a fascizta államban a katolikus szervezeteket. Kezdetben toporzékolt a kereszténység és a pápaság ellen, később azonban hajlékonyságával és intelligenciájával igyekezett olyan jó viszonyba kerülni a keresztény világhatalommal, amennyire csak a fascizmustól tellett. A katolikus szervezeteket nem állította ugyan vissza, de a Vatikán területén restituálta az Egyházi Államot.

— A bolsevista, fascizta és hitlerista diktatúrák embere a Kereszténységhez való viszonyukban: Nietzsche, míg a Demok-

rációé ugyanebben a viszonylatban Rousseau és Voltaire. Az a Nietzsche, aki szerint „a demokráciát, ezt a fejeket összeszámoló mániát ki keli irtani, amíg nem késő.“ „Első lépés pedig ebben az irányban a kereszténység lerombolása, már amennyiben magasabb rendű emberekről van szó. Krisztus győzelme volt a demokrácia kezdete. Az első keresztény legrejtettebb ösztöneivel lázadzik minden kiváltság ellen — mindig az egyenlő jogokért él és harcol — amikor Néró és Carracalla ült a trónon, akkor keletkezett ez a paradox: „a legalacsonyabb sorsú ember is többet ér, mint az ott fönt!“ „Aki legnagyobb közöttetek, legyen szolgálja a többieknek“ — Nietzsche szerint viszájára fordítása ez minden bölcsességnek, minden józan észnek. Szerinte, mint ahogy Európának a kereszténység által való meghódítása az antik arisztokrácia végét jelentette, ugyanúgy — írja“ Will Durant: „A Gondolat Hősei“-ben — a férfias erények megújódását hozta meg és a modern arisztokráciának vetette meg az alapját, amikor Európát germán hadurak árasztották el.“ „Az ilyen férfiak — folytatja Nietzsche után Will Durant — nincsenek „morállal megterhelve“, szabadok minden társadalmi kényszertől, visszatértek a ragadozó, lelkiismereti ártatlansághoz mint ujjongó szörnyetegek, amelyek talán oly hetykén és oly lelki egyensúlyban távoznak el a gyilkosságok, gyújtogatások, meggyalázások, kínzások szörnyű sorozata után, mintha valami kis diáksínyt hajtottak volna végre. Ilyen emberekből álltak Németország, Skandinávia, Franciaország, Itália és Oroszország uralkodó osztályai.“ Ilyen emberekből állanak — tehetjük hozzá ma — a különböző színű terror-csapatok és ez a lelkület jellemző, többé-kevésbé, mindenféle terror-rezsimre.

Ezzel az évszázadokig tartó antidemokratikus és egyben keresztényellenes és arisztokratikus folyamattal szemben a szentimentális Rousseau jelenti a Demokráciához és egyben a Kereszténységhez való visszatérést. A Demokrácia „keresztényi“ apostola Rousseau képviseli a Voltaire szkepticizmusával, racionalizmusával és arisztokratizmusával szemben is az értelemnek, a szívnek a felsőbbségét az értelem és az agy fölött. Ő az, aki a racionalizmus ridegségével szemben a szentimentalizmus felsőbbségét hirdeti és az ész-társadalommal szemben a szív-társadalom ideáljáért száll sikra. A francia forradalom érzelmi és értelmi rugóit előadásunk tárgyával kapcsolatban kutatva, kitűnően értékesíthetjük azt a párhuzamot, amelyet Will Durant, Voltaire és Rousseau között felállít; mely szerint az igazság kettőjük között van, helyesebben a kettőjük igazságából tevődik össze. Míg Voltaire és a liberálisok — Will Durant szerint — azt gondolták, hogy az értelem áttörheti a gyűrűt lassan és békésen az emberek nevelésével és megváltoztatásával, addig Rousseau és a radikálisok úgy érezték, hogy a gyűrűt csak ösztönös és szenvedélyes cselekvés törheti át, amely lerombolja a régi intézményeket és a szív diktálása szerint ujakat épít, amelyen belül szabadság, egyenlőség és testvériség fog uralkodni. Az igazság a kettő között lebeg, illetve a kettő összetételé-

ből ered. A régít az ösztönnek kell lerombolni, de az ujat csak az értelem építheti fel. Rousseau és Voltaire bélyege van letörölhetőenül rávésve a francia forradalomra és ezzel magára a polgári demokráciára. A polgári társadalomnak az ideológiája tehát nem a hideg ész terméke csupán, hanem a meleg szíve, az érzelmé is. Mint ilyennek pedig lényegben fekvő közössége van, az érzelmen és a hiten nyugvó Kereszténységgel; szemben a szívvel nem törődő, erőszakos és lényegében arisztokratikus, bolsevik, fascizta és hitlerista ideológiákkal illetve diktatúrákkal, amelyeknek zsarnoksága, türelmetlensége, fajgyűlölete és osztálygyűlölete összeegyeztethetetlenek a Kereszténység lényegével. Úgy érzelmileg, mint értelmileg a Kereszténységhez a Demokrácia áll tehát a legközelebb, az egyeztethető össze vele a legjobban és a legbecsületesebben.

Ezek után azt hiszem világos, hogy a szabadság (demokrácia) a lelkiismeret, hit, vallás és egyházhoz való vonatkozásban is a Szabadság marad, míg a zsarnokság (diktatúra) mindezekkel szemben ugyancsak a Zsarnokság marad; minthogy mindenféle rezsim csak a saját lényegét adhatja, bármilyen téren nyilatkozik is meg. Aki ellensége a Demokráciának, az ellensége a Kereszténységnek is és vice-versa. A keresztény lelkületű ember számára nem lehet vitás, hogy a Demokrácia és Diktatúra közül melyiket válassza. A Demokrácia állama és társadalma tehát a keresztényi állam és társadalom. Jóllehet más a németek és más a franciák kereszténysége, más az oroszok és más a magyarok, más a spanyolok és más az angolok, de mégis mindnyájan a Krisztus vallásához tartoznak, mindnyájan keresztények, ha másképpen is azok. A Kereszténység univerzális és annak lényegét mindenik nemzet és minden egyén is, csakis a maga sajátja szerint („ad modum recipientis“) veheti fel. A Demokrácia is univerzális. Másképpen fest az angol demokrácia, mint a francia, a svéd, mint a spanyol, a svájci, mint a holland és az amerikai, mint a belga demokrácia, de ezek mégis mind-mind demokráciák. Éppen úgy, minthogy a Stalin uralma, meg a Mussoliné és a Hitleré is, ha másképpen is, de mind-mind zsarnokságok.

Az a konventbiztos, akit a franciák 1793-ban a saintdomingói négerrekhez küldtek, a saját szakállára szabadította fel — a konventet megelőzve — a négereket, és ezek a négerrek derekasán védték hazájukat és szabadságukat az ellenséggel szemben. Libériában és Haitiban demokratikus köztársaságokban élnek ma a négerrek. Ez azt bizonyítja, hogy még a lenézett, „alacsonyrendű“ fekete faj is éppen úgy „beveszi“ a Demokráciát, mint ahogy „beveszi“ a Kereszténységet is. Ugyanez áll az „alacsonyrendű“ sárga fajra, a kínaiakra is, ahol a köztársasági eszmék éppen úgy befogadásra találtak, mint ahogy a keresztény misszionáriusok hittedesítése is sikerrel jár.

A Krisztus vallását követő összes keresztény (keresztény) egyházaknak ezért egész lelki hatalmukkal és világszervezetükkel elő kellene segíteniök a demokráciáknak a megszilárdulását és a demokratikus rendszerek terjedését. Egyrészt, mert ezek jelentik a

keresztény tanítások gyakorlati kivételének, az életbe való átültethetőségének a maximumát, másrészt pedig mivel végcéljuk: az egyetemes demokratikus világszövetség, elengedhetetlen előfeltétele a „Pax Christiana“-nak (a keresztény békének).

Sem a francia forradalom előtti királyi önkényuralom és hűbéres társadalmi rendszer, sem pedig a modern új-zsarnokságok, (diktatúrák) rendszereiben nem lehet átültetni az életbe azt a keresztény tanítást, hogy az Isten előtt nem királynak, grófnak, nemesnek, parasztnak, vagy munkásnak, hanem egész egyszerűen csak embernek születik mindenki, hogy mint ember a másik emberrel egyenlően ítéltetik meg és hogy a legutolsóból is a legelsővé válhatik. Sem a királyi önkényuralom, sem a mai diktatúrák rendszerében tulajdonképpen nincsen emberi méltóság, vagy csak nagyon kis mértékben és eltorzult formában maradt meg. A diktatúrákban csak a pártebereknek van emberi méltóságuk, a többieknek, akik nem méltóztattak — mint régen nemesnek születni — úgy most a szovjet-csillagos, fekete, vagy barnainges kaszthoz tartozni, azok csak másod-, vagy harmadrendű emberek lehetnek, vagy nem is vétetnek emberszámba se. Ezekben a rendszerekben nincsenek egyenlő jogú emberek, nincsen egyenlő érvényesülési lehetőség, ami viszont legfeljebb azt a hitet erősíti, „hogy az úr a pokolban is úr“, de nem a keresztény hitet.

Hogy az Egyházat a monarchikus elv szerint kormányozzák, míg a Demokráciát a népfellegi elv szerint, az nem lehet semmiféle akadály a Kereszténység és a Demokrácia összefogására. Még pedig annál az egyszerű oknál fogva nem, mert az ember az isteni kinyilatkoztatást csak elfogadhatja, vagy nem fogadja el, de nem vitatkozhat vele. Nem az apostolok választották Krisztust, hanem Krisztus választotta az apostolokat. Krisztus az egyetlen király, aki fölöttünk áll, akinek engedelmeskedni kell, felelősségrevonás és számonkérés nélkül. Az Ő Egyháza csakis az Ő általa gyakorolt monarchikus elv és isteni tekintély alapján kormányozható. Az egymás közötti viszonylatban azonban az emberek éppen az emberi egyenlőségük és a jogokban való egyenlőségük folytán szabadon kell, hogy válogathassanak egymás között, hogy melyiküknek az „erénye és tehetsége“ méltó arra, hogy annál fogva a felettük való kormányzati hatalmat ráruházzák. Az Egyházban csak az Egyház látható feje, Krisztus földi helytartója, a pápa vonhatja felelősségre a papokat és a híveket, míg a Demokráciában az állampolgárok is számon kell, hogy kérhessék „a köztisztviselőktől működésüket.“ Az Egyház és a Demokrácia kormányzatai azonban a különböző természetükből folyó eltérések mellett abban mégis megegyeznek, hogy az egész emberiséget azonos elvek alapján kell kormányozni, úgy a lelkiek, mint a szellemiek, mint az anyagiak terén. A lélek szerinti univerzalizmus, a mélyebb, az átfogóbb és tökéletesebb, míg a test szerinti ennek (sík szűkebb körű korroláriuma és egyben előfeltétele.

Az Egyház, mint az Isten dicsőségét az emberek között hirdető

és szolgáló intézmény abban is megegyezik a Demokráciát szolgáló és emberi társulás folytán létrejött Polgári Állammi, hogy szemben a bolsevista, fascista és hitlerista öncélú államokkal az Egyház is és a Polgári Állam is nem önmaguk céljából létesültek és nem önmagukat szolgálják, hanem az Egyház isten dicsőségét: a földre az Emberért* leszállt isteni *üdvöt*, míg az Állam, (a Polgári Állam) egész egyszerűen a földi embert, az embernek úgyis mint egyénnek és úgyis mint közösségnek a legnagyobb földi boldogságát, a szabadságban és jólétben.

— Az Egyháznak a haladásról vallóit felfogása szintén nem lehet akadály a Kereszténység és Demokrácia szoros összefogásának, A kozmikus világrendben valóban nem lehet haladás, mert egy örökkévaló és tökéletes Teremtő, a világmindenség Atyja, a kezdet és végnélküli Isten, természetesen nem fejlődik, nem halad. De azért a haladás mégsem az a „liberális babona“, aminek azt Franz Werfe! — „Élhetünk-e istenhit nélkül“ című könyvecskéjében — mondja. Az emberi nem az alatt a néhány perc, (néhány évezred alatt) amely időre visszamenőleg *ömnagára* félig-meddig hitelesen visszaemlékezni tud, különösen e néhány perc utolsó másodperceiben, 100—180 év óta igenis haladt, még pedig nagyon nagyot haladt. Ez a haladás pedig nem afféle változás, amelyre azt lehet ráolvasni, hogy „plus ça change, plus c'est la même, chère“ (mennél inkább változik, annál inkább ugyanaz), meri ami most kb. 150 év óta lett, az azelőtt nem volt. Arra a kérdésre, hogy van-e haladás az emberi nem számára, a francia forradalom a leghatározottabban és a legharsogóbban ujjongó igen.

A kozmikus világrend a világmindenség valóban nem haladhat» de mi apró emberi férgek, emberi mivoltunkban igenis haladhatunk. Haladás pedig az emberi nem számára nemcsak értelmi és technikai téren adatott meg, hanem érzelmi és lelki téren is. Ahogy 500 évvel ezelőtt, az inkvizíció korában terjesztették a vallást, ahogy akkoriban cserélődtek ki a vallási véleménykülömbösek és ahogy ma cserélődnek ki, amikor a Notre Dame de Sión és a Skót Missió hirdetik a Krisztusban való hitet és terjesztik a Krisztus vallását, mégis csak olyan lényeges változás, melyet nyugodtan lehet haladásnak nevezni.

— Tudjuk, hogy a barlanglakó ősembertől a „homo sapiens“ magasabbrendű típusáig százezer esztendők teltek el, míg az emberi nem megérlelődött arra, míg lelkileg és értelmileg odáig haladt, hogy az Isten magát előtte a Sinai hegyen a 10 parancsolatban kinyilatkoztathatta; további ezer esztendők, míg lejött a földre az emberek közé, hogy az ígéretet beteljesítve megváltsa őket; és további száz esztendők, míg Egyháza az emberek között hajlékot és felettük hatalmat kapott.

Ha nem volna haladás, akkor Franz Werfel, aki a zsidó val-

(*«Mert úgy szerette Isten a világot, hogy az Ő egyszülött Fiát adta, hogy valaki hiszen öbenne el ne vesszen, hanem örök élete legyen»»)

lásban született osztráknak és én, aki ugyanebben a vallásban születtem magyarnak, ma is a ghettóban álmodoznánk csak és ha a Talmudon kívül mást is tanulnánk és másként mernénk gondolkozni, illetve magunkon keresztül is és nemcsak a Talmudon vagy a rabbin keresztül igyekeznénk megérteni az írást, akkor ugyanaz a sors várna ránk ma is a zsinagóga részéről, mint Spinozára 250 évvel ezelőtt az amsterdami zsinagóga részéről. De mivel az utóbbi 250 esztendő óta mégis csak volt egy kis változás ezen a téren is, tehát bátran kimondhatjuk, hogy azok a következmények (világhír, gazdagság stb.), amelyekkel Werfelnek kell számolnia az ő gondolatainak és hitének a nyilvánításáért és terjesztéséért, mégis csak haladást jelentenek azokkal a következményekkel (kiközösítés, szegénység stb.) szemben, amelyeket annak idején Spinozának ugyanezen gondolatbeli és hitbeli megnyilatkozásaiért viselnie kellett.

— „Megkérdetve pedig a farizeusoktól, mikor jő el az isten országa, felele nékik (Jézus) és monda: „Az Isten országa nem szemmeláthatóilag jő el.“ A „jő el“ kifejezés szerény megítélésem szerint a lelki fejlődés folyamatát, az emberi nemnek az Isten országa felé való lassú, de biztos haladásának a tényét jelenti, vagy legalább is egyértelmű az ilyen irányú haladás lehetőségének az elismerésével.

„Sem azt nem mondják; íme itt, vagy íme amott van, mert íme az Isten országa ti bennetek van.“ — Ez pedig egyrészt megerősíti azt az előbbi párhuzamot, hogy az isteni üdv is az Emberért jött le a Földre, másrészt pedig kifejezetten az emberi lélekre mutat rá, mint az Isten országa székhelyére; és a haladással kapcsolatban azt jelenti, hogy az Isten országa felé való haladás nem az Egyház (egyházak), vagy egyháziak világi hatalmának növelésében, hanem a keresztényi lelkületnek és hitnek a Föld népei közötti elterjedésében és elmélyülésében áll. Aminthogy az igazi Demokrácia felé sem az Állam, vagy a köztisztviselők mindenhatóságán, hanem az Egyénnek nyújtott minél nagyobb szabadságon és jóléten keresztül vezet a haladás útja.

Arra kell tehát törekednünk csak, hogy haladásunk ne egyoldalú technikai haladás legyen; és hogy a haladás gyümölcsei ne csak egy kisebbség számára, hanem a lehető legnagyobb számú embernek hozzáférhetőek legyenek; és hogy ideális egyensúlyállapot alakuljon ki a technikai haladás között egyrészt és a tömegek értelmi és lelki tökéletesedése között másrésztől.

Amit ez univerzális Kereszténység az embereknek az Istenhez való viszonyában jelent, ugyanazt jelenti az univerzális Demokrácia az embereknek egymásközötti viszonyában: Az azonos elvek és eszmények szerinti kormányzatot, mint formát és a legmagasabb, legtöbbet, mint lényegét, amiben, mint embereknek részük lehet: a felülmúlhatatlan Tökéletességet, a legvalóságosabb Eszményt és a legeszményibb Valóságot.

Nekem azt sugallja az intuícióm, hogy a világnak a mai káoszából való megmentését a pártpolitikától tartózkodó, azon felülemelkedő, igazán krisztusi Kereszténységtől és a francia forradalomban győzedelmeskedett és modern szel- lemben megújuló Demokráciától, e kettő őszinte kibékü- lésétől és összesövetkezésétől, egyesült erejétől és diadalá- tól várhatjuk csak.

TIZEDIK ELŐADÁS

Demokrácia és Szocializmus, a francia forradalom tükrében.

Polgárnők, Polgárok!

Előző előadásomban a Kereszténység és a Demokrácia egymáshoz való viszonyát vizsgáltam a francia forradalom tükrében. Ebben az előadásomban a Demokrácia és a Szocializmus közötti viszonyt próbálom ugyancsak a francia forradalom tükrében megvilágítani.

Bizonyára emlékezetes még annak a párhuzamnak a lényege, amelyet egyik előbbi előadásomban a polgári ideológia és annak a francia forradalomban végbement gyakorlati alkalmazása között egyrészt és a marxista ideológia s annak a bolsevista, fascista és hitlerista, diktatúrákban megkísérelt alkalmazásai és eredményei között másrészt vontam. Láttuk, hogy míg a Demokrácia a francia forradalomban marxizmus nélkül vitt véghez olyan szociális alkotásokat, amelyek a francia nemzetgazdaságot a világgazdaság legkiegyensúlyozottabb és egyik legnagyobb jólétnek örvendő részévé fejlesztették, addig a marxi szocializmus diktatórikus úton megkísérelt bevezetése az orosz szovjetunióban éppen úgy csődöt mondott, mint ahogy nem hozott kielégítő megoldást a marxista ideológia fattyúhajtásainak és a marxista módszereknek a kapitalizmus érdekében történő használatbavétele sem.

Mint hogy azonban nemcsak a Kereszténységet szeretik szembeállítani a Demokráciával, hanem a Szocializmust is, részemről arra szeretnék nyomatékosan rámutatni, hogy a Demokráciát azon, egyszerű oknál fogva nem lehet a Szocializmussal szembeállítani, mert az igazi, minden téren következetesen keresztülvitt Demokráciában, a Szocializmus már bennfoglaltatik. Ami a Szocializmusból megvalósítható, az a szabadság, egyenlőség és testvériség nemzeti és polgári jellegű demokráciában mint polgári szocializmus valósítható meg csak. Szembeállíthatók egymással a marxista szocializmus és a polgári szocializmus, de a Demokrácia és a Szocializmus nem.

*) Előadásaim már múlt év novemberében, hónapokkal a párizsi és bécsi események előtt elkészültek.

A marxizmus elvi alapján álló szocializmus, eddig is abban az evolucionista formájában: a Bernstein-féle revizionizmus által tudott a munkástömegek általános jólétének, politikai súlyának és kulturális színvonalának az emeléséért a legtöbbet tenni, amely a gyakorlatban már nagyon közel áll a polgári szocializmushoz. Bernstein és elvtársai: Vollmar, Elm és David, már a háború előtt rájöttek arra, hogy a marxizmus több, feltétlenül elfogadandónak jelzett tétele, így a tőkekoncentráció és az elproletárosodás tételei, a gazdasági válságok gyarapodásáról szóló tétel, az összeomlás tétele, a munkásosztálynak a tőkés osztály-állam parlamentjéből való kikapcsolódása, a munkásosztálynak proletári mivoltából következő predesztinációja a szocializmus megvalósítására, egytől-egyig ellentétbe jutottak, az élet tényeivel. Megfigyeléseiket bátran le is szögezték nem törődve azzal, hogy a marxizmus dogmatizmusa nem tűri az önálló gondolkodást. A marxizmus Bernstein-féle felülvizsgálása (revíziója) ugyan már békében erősen megingatta a marxista gondolatrendszer pilléreit, de azok a gyakorlati eredmények, amelyeket a revizionista elméletnek az életbe való átültetésével már békében is, de főleg a háború utáni 10—15 évben a polgári pártokkal való parlamentáris együttműködéssel és a munkásosztálynak egy teljes szabadságban és viszonylagosan magas jólétben élő kispolgári réteggé való felemelésével, például az osztrák és a német szociáldemokráciák, a tömegeiknek 1920 és 1930 között nyújtottak, sokkal kézzelfoghatóbbak, mint akár az orosz „proletár-állam“ akár a fascista „szolidaritás“, akár a most kialakuló hitleri „hűségviszony“ gyakorlati eredményei. A világháború és annak fejleményei azután a Saint Simon, Rodbertus, Lasalle, Hegel és Feuerbach eszméiből álló marxi gondolatrendszer olyan megrendülését idézték elő, amely után már aligha következhet el az újjáépítés. Azt a marxista tételt, hogy a termelő eszközök szocializálása az iparilag legfejlettebb államban fog először bekövetkezni, éppen Szovjetország döntötte meg, amely tudvalevőleg az iparilag legelmaradottabb ország volt, mikor a termelő eszközök szocializálását munkába vette. A történelem materialisztikus magyarázatára a hitlerista mozgalom sikere a cáfolat. A történelmi materializmusra épített osztályharc elméletének jelentőségét a hatalomért való harc nem kevésbé nagy jelentősége fokozza le, amelyet Kropotkin már a francia forradalommal kapcsolatban is kihangsúlyoz. A 17-ik éves bolsevizmus állapota a marxizmus csődjét jelenti' úgy a többlet-érték igazságos elosztását, mint a kizsákmányolás megszüntetését és a szociális termeléssel biztosítható anyagi jólétet illetően. Ugyanakkor azonban csődöt mondott a marxista módszereknek a kapitalizmus érdekében való alkalmazása is. Sem a fascizmus, sem a hitlerizmus nem képesek a tőke és a munka problémáját kielégítően megoldani, sőt még olyan jól sem szabályozni, mint a polgári ideológiából származó gazdasági liberalizmus. Megdőlt az a „marxista tétel is, hogy az államnak a gazdasági életbe való beavatkozása szüntetheti meg a visszásságokat. Az állam beavatkozásának szocia-

lista formában való csődjére az orosz szovjetállam a példa, míg a kapitalista formában való csődjére, a magyar állam. A szovjetnek, mint az orosz „proletárállam“ termelő tőkéje egyetlen urának éppen úgy nem sikerült a gazdasági visszasságok kiküszöbölése, mint ahogy a magyar állam is, amely az ipari és kereskedelmi vállalatoknál bir jelentős érdekeltségekkel és a magángazdaságot illető széles területekre vonult be bürokráciájával, csak súlyosbította a világgazdasági válság mellett fennálló külön magyar gazdasági válságot.

Ezen tények megállapítása után szerény nézetem szerint, a még mindig marxista alapon álló szociáldemokrata pártok részéről, nem az új helyzetből adódó újabb politikai célkitűzéseknek kellene következniük, hanem a revizionizmus által gyakorlatilag már tulajdonképen régen megdöntött marxizmus, elvi alapon való felszámolásának. Be kell vallani nyíltan a marxista szocializmus csődjét és ki kell bontani a polgári szocializmus zászlaját.

A marxista szocializmusnak polgári szocializmussá való átalakulásának megvannak a maga lehetőségei, illetve adottságai, úgy értelmi, mint érzelmi, mint történelmi alapon. Ami az értelmi adottságot illeti, a marxista gondolatrendszer összeomlott építményéből épen maradt egy polgári készítésű talpfa: a Saint Simontól származó, fejlődéstörténeti gondolat, illetve ennek a tulajdon intézményére való és Bazardtól származó alkalmazása: Az idők változásával a tulajdonnak is át kell alakulnia. A marxistából polgárivá való szocialista átalakulás ennek a gondolatnak a helyes felhasználásával mehetne végbe. — Saint Simon ugyanis a szocializmusban nem a hibásnak talált gazdasági rendnek egy tetszés szerint kitalálttal való helyettesítését, hanem a történeti fejlődés irányát, a társadalmi élet fejlődési törvényeiből folyó szükségszerűséget látja. Minden doktrinersége mellett is tisztán látja azonban Saint Simon, hogy a fejlődés csak akkor és olyan mértékben alakíthatja át a kapitalizmust szocializmussá, amikor és amilyen mértékben, maguk az emberek is megváltoznak. Míg azonban Marx, Feuerbach hatása alatt a fejlődés saint-simoni gondolatát, materialisztikus alapon magyarázza és annak döntő momentumává a gazdasági tényezőt teszi meg, amelynek az értelmi és érzelmi tényezők legfeljebb felépítményei lehetnek csak, addig a polgári ideológia, az emberből nem mint gazdálkodó, anyagi, vegetatív lényből, hanem mint lelkes és értelmes lényből indul ki, aki szabadnak s ezért a másik embertársával jogokban egyenlőnek születik és mint ilyen, a fejlődésre úgy egyéneként, mint tömegben is képes. A polgári ideológia tehát kiindulási pontjának megfelelően, a fejlődésben értelmi és lelki folyamatot lát, amely folyamat semmi esetre sem lehet a gazdasági fejlődésnek a felszínen mutatkozó tünete, hanem ellenkezőleg, a gazdasági fejlődés az, amely az értelmi fejlődésből természetesen elkövetkezik és amelynek az a hivatása, hogy a lelki és értelmi fejlődéssel összhangba kerüljön és azokat szolgálja.

Amint a francia forradalom előzményeinek áttekintésénél lát-

tuk, kb. 250 évig tartott az a folyamat, amely a középkori ember érzelemlilágát átalakította és további 250 évig az a másik fejlődési folyamat, amely az értelemlilágot alakította át és abban a Felvilágosodásban és Ipari Forradalomban kulminált, amely utóbbi maga is az értelemszülte gőzgép feltalálásának volt a következménye és mint az értelmi fejlődés XVIII-ik századvégi csúcspontja nyitott új korszakot a gazdasági fejlődésnek. Míg az érzelemlilág felszabadulása a Művészet (Renaissance) és a Hit (Reformáció) terén hozott mélyreható változásokat, addig az értelmi fejlődés a Tudomány forradalmán át idézte elő az ipari és ezen keresztül egy olyan gazdasági forradalmat, amely ledöntötte a régi primitív és lényegében kötött gazdálkodási rendszert és helyébe azt a tökéletesebb és lényegében szabad gazdálkodási rendszert ültette, amelynél jobbat még ma, a Technikai Forradalom idején és eszközeivel sem tudott produkálni sem a válságba került kapitalizmus, sem a zsákuczába jutott szocializmus.

A fejlődés tehát nem az embernek az állattal közös vegetatív, anyagias lényegéből indul ki, hanem az értelmes és lelkes, a tulajdonképpeni emberi lényegéből ered. Éppen ezért az a hit, hogy az emberi nem fejlődése lehetséges, sőt szükségszerű, nem támaszkodhat az emberre, mint vegetatív, gazdálkodó lényre és az ebből a lényéből következő osztályhelyzetére. Az természetesnek látszik, hogy a gazdasági fejlődés bizonyos fokán a már meglévő gazdasági rendszerbe beleszületett emberek gondolatvilágát a legerősebben az a gazdasági rendszer befolyásolja, amelybe beleszülettek, amelyben élnek és kenyerüket keresik. Az emberek azonban, ha bizonyos fokig el is tompulnak és hasonulnak is ahhoz a gazdálkodási rendszerhez, amelyben élnek lelkileg és értelmileg is, de teljesen még sem merülnek el benne, hanem csak az állandó kölcsönhatás viszonyába kerülnek lelkileg és értelmileg is azzal a gazdasági rendszerrel, amelynek a megalapozása és kiépítése is az ő lelki és értelmi fejlődésük eredménye. Nem szólva arról, hogy az emberi Lélek és Értelem olyasvalami, amit semmiféle gazdasági rendszerbe sem lehet beskatulyázni és éppen az embernek ez a subtilisebb lényé lázong a legjobban, ha az általa elindított gazdasági fejlődés, az általa megnevesített és felmagasztalt Anyag, a Gép és a Pénz alakjában akar úrrá lenni fölötte; holott igazság szerint a szolgálja kell, hogy legyen. A fejlődés szükségszerűsége tehát nem a gazdálkodó, hanem az érző és gondolkodó emberből vezethető le csak, célja és lényege nem a gazdasági fejlődés tökéletesítése, hanem az embernek úgyis, mint egyénnek és úgyis, mint közösségnek a tökéletesedése és boldogsága; útja nem a zsarnokság kényszerén, hanem a szabadság rendjén keresztül vezet; módja nem a fejlődés egyik tényezőjének a többi tényezők rovására való érvényesülésében, hanem ezek helyes összhangjában áll; időbeli és lokális mértékét pedig a tömegeknek gazdasági és kulturális állapota szabja meg.

A marxi materializmustól ilyképpen mentesített saintsimoni fejlődésgondolat az, amely alapjává tehető a polgári szocializ-

mus gondolatrendszerének. Mivel a polgári ideológiát is az emberi nem haladási képességébe vetett tudományos hit fütötte már a francia forradalom idejében is és fűti most is, a marxistából polgárivá alakuló szocializmusra abban az irányban vár nagy feladat, hogy a haladás gyümölcseinek élvezetét minél szélesebb rétegek számára és minél igazságosabb elosztásban biztosítsa.

— A szocializmus nem a marxizmussal áll, vagy bukik. Mint-hogy a fejlődés lényegében nem gazdasági természetű, úgy a szocializmus lényegét sem egy gazdasági rendszer, hanem az az emberi érzés teszi, amely ismét csak az embernek lelkes és értelmes lényegéből folyik és mindaddig, míg emberek laknak a Földön, a változó szocialista gondolatrendszerekkel szemben ez az „érzelmi“ szocializmus fogja a szocializmus állandó alakját jelenteni. A szocializmus Vámbéry Rusztem szerint nemcsak gazdasági rendszer, hanem etikai életirány is, amely a gazdasági egyenlőtlenséget a társadalmi igazságnak megfelelően igyekszik kiküszöbölni. Sőt Vámbéry szerint „minden igazi szocializmus mindenkoron érzésben gyökerezett s az érzület csak ott kezdődik, ahol az érdek végződik.“ A polgári alapra helyezkedett „érzelmi“ szocializmus ma az egyetlen út, amelyre a bolsevista és hitlerista szocializmus között hányódó munkásság ráléphet és amelyen a kispolgársággal és parasztsággal együtt haladva, a nemzeti demokráciák keretein belül és ezeknek színeiben a maga jogos szociális érdekeinek a védelmét megtalálhatja.

Értelmi és érzelmi alapjai mellé a marxistából polgárivá átalakulni akaró szocializmus, éppen a francia forradalomban található meg történelmi alapját. A francia forradalom szociális forradalom volt, mielőtt még Marx megszületett volna. A programját kifejező három szóból, az egyenlőség szón van a szocialista hangsúly. A népforradalom taglalásánál láttuk, hogy már a polgári forradalom teoretikusai is tisztában voltak azzal, hogy a politikai jogok egyenlősége, valóságos egyenlőség nélkül nem sokat számít. Emlékezünk arra is, hogy a hegypárt egyik közvetlen célja az volt, hogy „a szegény embert kirántsa a nyomorából.“ Tudjuk, hogy a polgári forradalom szocializmusa nem a termelő eszközök köztulajdonba való vételéből állott; nem a minél több egyénnek a tulajdontól való megfosztásában; nem a vagyonszerzés korlátozásában; hanem ellenkezőleg, a tulajdon kiterjesztésében, a vagyonszerzés megkönnyítésében és a közre legkívánatosabb vagyoni egyensúly-állapot megteremtésében. Marat, mint tudjuk azt követelte, hogy becsüljék meg a legszentebb tulajdont: az élet tulajdonát. Az egyik korabeli füzet, amelynek egy Lambert nevű ember, a „nincstelnek barátja“ volt a szerzője, már ismeri a különböző osztályok ellentétes érdekeit, a „termelő munka“ és az „elegendő bér“ fogalmát és több mint 50 évvel a kommunista kiáltvány megjelenése előtt, már ezt a megállapítást tartalmazza: „A polgárságnak tulajdonképpen csak két osztálya van és nem is lesz soha több: a vagyonos és a vagyontalan osztály, Az egyiké minden, a másiknak nincs semmije. — Minek a legbölcsebb alkotmány a csontvázak népé-

nek, melyről az éhség lerágta a húst?“ Emlékezünk arra is, hogy a 93-iki népforradalommal elindított egyenlősítési törekvések végső sikerét a politikusok között kitért hatalmi harc hiúsította meg. Azonban az eredmények és módszerek, amellett tanúskodnak, hogy a francia polgári forradalom szocializmusa jelenti a marxi szocializmussal szemben a reális maximumot, a helyes módszert és irányt és éppen ezért a követendő példát is. Ami akkoriban a kizsákmányolás legfőbb eszköze volt, a 300.000 kiváltságos kezében lévő földvagyon, azt, amint tudjuk, nem a polgári állam tartotta meg magának, hanem olyan feltételek mellett adta oda a parasztoknak, hogy az arannyá válhatott a kezükben. Aminthogy azzá is vált, még pedig éppen azért, hogy a föld nem az államnak termett, hanem annak, aki azt megművelte és úgy, ahogy a gazda azt legjobbnak látta. A földvagyon egyenlősítését ideálisan oldotta meg a polgári forradalom. Emellett azonban a két kezük munkája után élő dolgozók számára is meghozta a munkához való jogot és az államnak azt a kötelezettségét, hogy a szegényeket segítse. Megvolt az akarat, a gazdasági emberjogoknak az alkotmányba való felvételére is, csak a politikusok közötti harc miatt a hatalom hiányzott hozzá, hogy ez meg is valósuljon.

Charlotte Corday merénylete végzett azzal a Marat-val, aki az élet tulajdonának a megbecsülését követelte és akinek ha életben marad minden bizonnyal sikerült is volna a közjónak, az elegendő bérek általi megalapozása. A világháború óta folyó szocialista kísérletezések azt mutatják, hogy nem lehet több szocializmust és más-képen reálisan megvalósítani, mint ahogy a francia forradalom egészben, vagy részben már elvégezte illetve megpróbálta. Biztosítani az élet tulajdonának fenntartásához szükséges elegendő bért, (törvényes létminimumot) megadni a munkához való jogot és behozni az államnak azt a kötelezettségét, hogy az egyén munkához való jogát, munkanélküli segéllyel váltsa meg, mindazokkal szemben, akik önhibájukon kívül lettek munkanélküliekké; progresszív adózattal elősegíteni az óriás-vagyonoknak a köz javára való gyümölcsöztetését; egyenlősíteni, ahol még nincs egyenlősítve a földvagyon; érdekeltté, társtulajdonossá tenni, a munkást az iparvállalatokban, az alkalmazottat a kereskedelmi és bankvállalatokban, a magántulajdon és a szerződési szabadság alapján; ezen keretek között teljes gazdasági szabadságot adni, úgy-az egyénnek, mint a termelés irányításának; — ez az amit úgy nevezhetünk, hogy a szabadságban való fokozatos egyenlősítés és ez aminél — nézetem szerint — lényegileg többet és jobbat a szocializmus érdekében tenni nem lehet.

A polgári ideológia szerint a szabadnak született emberek egymással csak jogaikban egyenlők, de képességeikben nem. (Éppen ezzel reálisabb és logikusabb a polgári ideológia a marxistánál.) Csak a jogokban való egyenlőség lehet mindenki számára azonos és egyforma, de már a gazdasági egyenlőség, a dolog természeténél fogva, csakis az egyenlő lehetőséget és egyenlő szabad-

ságot jelentheti mindenki számára, amelynek alapján mindenki a maga egyéni és különböző képességei, a maga legsajátosabb „erénye és tehetsége“ szerint boldogulhat abban a keretben, amelyet az egyedekből álló közösség, a társadalom és az állam formájában bocsájt a közösség minden egyes tagjának a rendelkezésére. A polgári társadalomban nincsen munkakényszer, csak munkához való jog van és így a polgári társadalomban mindenki a saját szerencséjének a kovácsa. Ha a polgári közösség tagja nem akar dolgozni, vagy ha kártyán elveszti a pénzét, akkor nyomorúságáért vagy szerencsétlenségéért nem okolhatja az igazságtalan társadalmi rendet, vagy a szívtelen embereket, hanem csak önmagát. Az a polgári közösség, amely az egyén sorsát magának az egyénnek a kezébe teszi le és megadja neki a maximális lehetőséget, hogy a másik ember ugyanilyen lehetőségének és szabadságának a tiszteletben tartásával dolgozhasson és szerezhessen; amelyik közösség a munkához való jogot munkanélküli segéllyel váltja meg; amelyik megvédi a dolgozók emberi méltóságát és szerződési szabadságát; amely megadja a dolgozó élete tulajdonának fenntartásához szükséges elegendő bért; az a gazdasági liberalizmusban valósítja meg fokról-fokra azt, ami a szocializmusból maradandó jelleggel és értékkel megvalósítható. A polgári szocializmus nem erőszakol rá olyan gazdasági „eredményeket“ az emberekre, amelyeket azok, a lá longue úgysem bírnának megtartani. Ez a szocializmus az embereknek megadja az őket, mint gazdálkodó lényeket megillető erkölcsi és anyagi minimumot és biztonsági maximumot, a munkához való jog, a törvényes létminimum és a jogrend formájában.

Tovább azonban nem megy, nem avatkozik bele az egyes emberek gazdálkodásába és éppen a be nem avatkozással, a gazdasági erők és képességek szabad kifejtésének a biztosításával, a széles korlátok közötti szabad versennyel teszi lehetővé az általános jólét olyan magas fokának az elérését, a tulajdonosok számának olyan reális megnövekedését és a vagyonok olyan ideális egyensúly^ állapotát, amelyet mindenki a saját erejéből ér el; és amelyet az ő akarata szerint kormányzott közösségnek, mint liberális és demokratikus keretnek köszönhet. A gazdasági liberalizmusban fokról fokra és mintegy az egyénhez szabottan érvényesülő szocializmus nem dobhatja ugyan ki állásából azt a vezérigazgatót, aki abba bele-születni méltóztatott, mert Ő egyúttal a vállalat főrésztvényese is. De abban az esetben, ha az ilyen vezérigazgató „erénye és tehetsége“ szerint nem alkalmas a saját vállalatánál bírt állása betöltésére, akkor a hibákat nem a köz kárára, hanem a saját számlája terhére követi el. Azt viszont lehetővé teszi ez a polgári szocializmus, hogy az utolsóból is első, az egyszerű alkalmazottból is vezérigazgató lehessen. A vállalatoknak nem politikai megbízottakat ültet a nyakába, hanem a legalkalmasabbakkal vezeti őket. Nem erőszakol rá felelősséget az állammal szemben, mint az olasz fascizmus, hanem csak a vállalati tulajdon egyéni és polgári jellegét védi meg, amint azt a francia részvénytörvény példája mutatja,

Ebben az egyéni és polgári tulajdonban a munkás is társ-tulajdonossá válhat a neki kiosztott, vagy általa megvásárolt kisebbségi részvények által. Így azután a magántulajdon és a szabad-szerződés alapján, szabad emberek között létrejött gazdasági szerződés következtében, természetes érdektársi viszony fejlődik ki. Azt hiszem, — legalább is a francia és angol-amerikai helyzet azt mutatja, — hogy a maximális értéktöbblet a kapitalizmusban és a gazdasági liberalizmus mellett produkálható és annak a legtűrhetőbb elosztása is ebben a rendszerben vihető keresztül. Ezzel nem azt akarom mondani, mintha olyan ideálisnak tartanám a kapitalista államokban a munkásságnak a helyzetét, hogy azon már nem kell javítani sem, hanem azt, hogy a munkásság és kispolgárság a maga helyzetének javítását csakis a politikai demokrácia és a gazdasági liberalizmus viszonyának modern alapokra való fektetésétől, a régi lényegnek új szellemben való rendezésétől várhatja. Szerény megítélésem szerint a polgári ideológia gazdasági vonatkozásban is, csak önmagából meríthet: a gazdasági liberalizmusból; és nem társíthat politikai lényegéhez egy idegen ideológiából származó gazdasági lényeget. A politikai demokrácia csakis a gazdasági liberalizmussal élhet együtt, mert egy anyától: a Szabadságtól származó sziámi ikrek és a kettőjük által alkotott rendszer az, amelyben a legjobban valósulhat meg a legtöbb szocializmus.

Az, hogy a világháborút rossz békeszerződésekkel fejezték be és az, hogy a lövészárkok helyét a vámfalak foglalták el és újabb örült fegyverkezés következett, nem azt bizonyítja, hogy a politikai demokráciának a gazdasági liberalizmussal való együttélése már tarthatatlanná vált, hanem csak azt, hogy a világháborúból a világ nem tanult semmit. Nem küszöbölték ki a háborút előidéző okokat és nem teremtették meg azokat a nagyobb fogyasztási (vám) területeket, amelyeknek birtokában a technikai forradalom vívmányainak egyidejű felhasználása mellett, gyorsan kiheverhetőek lettek volna a háború pusztításai, sőt aránylag rövid idő alatt éppen a gazdasági liberalizmusnak a politikai demokráciával való társulása által még a békebelinél is nagyobb jólétnek örvendhetne ma a világ. Ehelyett azonban a félelem diktálta elzárkózás van, ami drágítja a termelést és elviselhetetlen aránytalanságokat teremt az egyes országok agrár és ipari árai között, emeli az árakat, csökkenti a fogyasztást és az így rendkívül lecsökkent értéktöbblet jelentékeny részét a fegyverkezésbe öli. A polgári társadalom mai váltságát tehát nem az okozta, hogy a politikai demokráciának a gazdasági liberalizmussal való együttélése csődöt *mondott volna*, hanem az, hogy ez az együttélés a világháború után nem folytatódhatott korszerűen tovább. A válság megoldását éppen ezért a politikai demokráciához és ezen keresztül ennek a gazdasági liberalizmussal való együttéléséhez való visszatérés hozhatja meg csak.

Ez a társulás ma, a technikai forradalom idején ugyanannak a francia forradalomnak a szellemében korszerű, amelynek már 145 évvel ezelőtt, az ipari forradalom idején sikerült leraknia e társulás

alapjait és megállapítani a helyes módozatait. Ma, amikor 145 év távlatából is fölöttébb aktuálisan hangzik, hogy „az ember jogainak a nemtudása, az elfedése, vagy megvetése, az egyedüli okai a közbajoknak és a kormányok romlottságának“, nincs jobb alap a politikai demokráciának a gazdasági liberalizmussal való társulására, mint újból kinyilatkoztatni az embernek, nemcsak politikai, hanem a gazdasági jogait is, még pedig a technikai forradalom legújabb vívmányainak figyelembevételével; és kinyilatkoztatni végül e társulás létrejöttét előmozdítandó, a nemzetek jogait is.

Mivel a technokrácia tanítása szerint „a föld elegendő nyersanyaggal és munkaerővel rendelkezik ahhoz, hogy a géptechnika nyújtotta előnyök, legnagyobbmértvű kihasználása mellett, viszonylag nagyon kevés emberi munkával is elérhető az, hogy a földön mindenki a maihoz mérten hasonlíthatatlanul magasabb életstandardon, a kultúrembert megillető jólétben és megelégedettségben éljen“, akkor valóban nincs más hátra, minthogy a technokraták eme tudományosan bizonyított tétele alapján kinyilatkoztassák az ember gazdasági jogait, úgy a Géppel, mint a Pénzzel szemben, úgy általánosságban, mint részleteiben. Ki kellene nyilatkoztatni, hogy a százmilliók tisztelik az ezrek tulajdonát, de az ezrek is tiszteljék „a legszentebb tulajdont“, úgy az egyén, mint a népek életének tulajdonát és erejükhöz mérten igyekezzenek ezt a tulajdont fenntartani, hogy az ő tulajdonuk is épségben maradjon. Ki kell nyilatkoztatni, hogy minden dolgozni akaró embernek joga van az élethez, amely jogot a munkaképes korban munkával, a munkára képtelen korban, vagy önhibán kívüli munkanélküliség esetén pedig munkanélküli segéllyel köteles megváltani az állam. Számítsák ki a technokraták, hogy évről-évre országonként és szakmánként (hivatás, foglalkozási ág szerint) mennyi az élet tulajdonának fenntartásához szükséges „elegendő bér“ (törvényes létminimum), hol és mennyi legyen a munkaidő, hol és mennyi az emberek által végzett munka egyenértéke a legkülömbözőbb állásokban, foglalkozásokban és hivatásokban. Dolgozzák ki a legapróbb részletekig az ember gazdasági jogait, nehogy a szabadnak és jogokban egyenlőnek született lelkes és értelmes emberek, a Gép és a Pénz által az Anyag rabszolgáivá legyenek. Egy ilyenféle új nyilatkozat, illetve e nyilatkozat tartalmának az életbe való átültetése képezhetné a politikai demokrácia és gazdasági liberalizmus korszerű társulásának alapját. Ez visszahozná úgy a Tőke, mint a Munka részére a biztonság érzését, kiemelné tespedéséből és válságából a világgazdaságot és megindítaná a szabadságban való fokozatos egyenlősítés folyamatát: a szocializmust, amely természetesen nem az összeomlás marxi teóriája értelmében érne a célhoz, hanem a tudomány újabb forradalmának és a tömegeknek a gazdasági emberjogokért való újabb sikraszállásának a következtében. Ha a technikai forradalom végeredménye a kapitalizmus összeomlása volna, akkor nem történe egyéb, minthogy az összeomlás nyomorát a zsarnokság egyenlősítené és a rövid kapitalista civilizációt, hosszú kommu-

nista barbárság követné. Kitűnne, hogy az ember nem képes fejlődni, mert mindig újból visszaesik oda, ahonnan elindult. Ha azonban az Embernek a technikai forradalmat is sikerül úgy a maga szolgálatába állítani, mintahogy 150 évvel ezelőtt az ipari forradalmat sikerült, akkor a kapitalizmus az általa produkált jólét tetőfokán, a demokráciában és a liberalizmusban alakul át hosszabb-rövidebb idő alatt szocializmussá. A „technokrácia“ állama azonban mégsem a Marx kommunista állama lesz.

Jóllehet a tőke szerepe és főleg a jellege mai értelemben megszűnik benne; a tőke elveszti majd kizsákmányoló jellegét, de mégis megmarad és a társadalom a magántulajdon alapján fog állani a „technokráciában“ is; benne az ember nem mint a Gépet szolgáló vagy imádó kollektív barom, hanem mint a Gépet egy magasabbrendű földi lét szolgálatába állító értelmes és lelkes Egyén fogja a maga igazán emberi életét élni, Isten és embertársai tiszteletében és szeretetében. Úgy valahogy, amint Róbert Antal gépészmérnök az „Új világ küszöbén“ című könyvében a „technokrácia“ ideális államát lefesti: „Ebben az államban a magántulajdon elvének fenntartása mellett a tőkének, magánvállalkozásnak mai értelemben vett szerepe megszűnik és az állami és társadalmi funkciók központi irányítását az élet összes lényeges körülményeit figyelembevevő tervezőgazdálkodás alapján technikai szakemberek végzik. Adósság, szegénység, nyomor csak a múltak rossz emléke lesz. A technikai fejlődés legalaposabb kihasználása és további tökéletesítése mellett a szükséges munkálatok nagyrészt a gépek végzik el, úgy hogy — amint erről már szó volt — csak a 25 és 45 év közötti férfiaknak kell mindössze évenként átlag 832 órán át dolgozniuk és így is az Egyesült Államok minden lakosának, az 1929. évi konjunktura-tetőpont életszínvonalának tízszerese biztosítható. Az emberek sok szabadidejének kellemes eltöltésére minden lehetőséget megad a szellemi és anyagi javaknak mindenki számára való hozzáférhetősége és az élet magasabb rendű céljait kidomborító nevelési rendszer.“

Az értelem műve tehát minden bizonnyal keresztül húzza majd az utópia művét. A szocializmus nem a diktatúra és a köztulajdonba vétel által, hanem a demokrácia és a liberalizmus által és a magántulajdon kiterjesztésének formájában fog elkövetkezni. A technokrácia szocialista állama pedig nem a Marx kommunista, hanem inkább a Plató bölcsek államához fog hasonlítani, amelyben a már keresztény lelkületű tömegeket a lelkes, értelmes és gazdálkodó „Ember Jogain“ felépülő demokráciák rendszerében, a tehetségek arisztokráciája fogja kormányozni.

A szocializmusnak a saját, az érzésben gyökerező örök forrásának vizében kell megújnodnia. Sutba kell dobni azt az értelmezést, amelyet a marxizmus adott a szocializmusnak és érzelmi, történelmi és technikai alapon, a francia forradalom polgári szocializmusa és a technikai forradalom vívmányainak az Ember szolgálatába való állítása alapján kell új értelmet adnia önmagának. Az új

III

polgári szocializmus szimbóluma ugyanaz lehet, mint a régié: a trikoloros phrigiai (jakobinus) sapka, amely azt a világszabadságot felképezi, amelyben a szabad és egyenlő jogú emberek nemzeti társadalmi és államai, mindegyik a saját nemzeti színeiben, a maga nemzeti jellegét megőrizve, ápolva és fenntartva, mint ember-testvérek egyesülnek és szövetkeznek össze, hogy békében és egyetértésben éljenek. A munkásság, mint a többi foglalkozási ágak, érdekképviselői alapon megtarthatja továbbra is a maga nemzetközi kapcsolatait a polgári szocializmusban is, de a világszabadság mégsem a világ proletárjainak a nemzeti kultúrértékeket megsemmisíteni akaró és a fizikai munkásokra szorító zsarnoki és imperialista egyesítéséből, hanem a polgárosított népnemzetek öntudatosan és fokozatosan kiépített testvériesüléséből születhet meg csak. Az új világszabadság dala is ugyanaz lehet, mint a „régí” volt, mert a Marseillaise, amely a franciák nemzeti himnusza, egyúttal egyetemes emberi szabadságdal is, amelyet mindenhol a földön elénekelhet bármely nemzet fia, a saját nemzeti himnusza után, ha mint nemzetének és hazájának öntudatos és hű fia, egyúttal a „Szabadság fiá”-nak és a Testvériség hívének is vallja magát. A marxista internacionálé helyett tehát a polgári egyetemes demokratikus világszövetség lehet csak a francia forradalom szellemében megújuló és magát nyíltan polgárinak valló szociáldemokrácia ideálja.

A nemzetközi, a nemzeti, a keresztény,*) a neo, vagy a független szocializmusokkal szemben ez a fenti értelemben vett egyszerű polgári szocializmus az a legtermészetesebb út, amely a szocializmus nemzeti keretek közötti aktuális elhelyezkedéséhez, a nemzeti érzületű szegénység széles rétegeinek visszahódításához és a szocializmus újjászületéséhez vezet. Az 1934-es év polgári szocialistáinak ott és úgy keli folytatniuk, ahol az 1793-as és 94-es év trikoloros patriótái, az első polgári szocialisták abbahagyták. A ma még marxista szociáldemokratáknak is ezek a tulajdonát kiterjesztő, vagyont egyenlősítő, élet tulajdonát védő, a konventben (népképviselőben) ülő, törvényes eszközökkel és hátuk mögött a többséget kitevő néppel és nyílt színen dolgozó polgári szocialisták az igazi ősei. Míg a föld alatt operáló, katonai lázadás, vagy terroristák végrehajtásával kisebbségi úton a hatalomra törő vörös és fehér kommunista és szindikalista szocialistáknak, Babeuf és Blanqui az igazi ősei. Ha a szociáldemokraták már régen szakítottak a marxizmus forradalmi magyarázatából származó és Babeuf-tól és Blanquitól eredő helytelen és barbár módszerekkel, ha gyakorlati téren már nyíltan revideálták az élet által megcáfolt marxista tételeket,

*) Az örökkévalóság jegyében álló kereszténység nem ereszkedhet le a mulandóság jegyében álló földi pártoskodásba és nem helyes, ha nevét odaadja a pártpolitikának. Tegye keresztény lelkületűvé az embereket, bármely párthoz tartozzanak is, de ne adja oda a «keresztény» nevet egyetlen politikai pártnak se.

akkor hagyják ott nyíltan az egész csődbe jutott marxista ideológiát is.

— A zsidó lelkeség és szellemiség az embernek Istenhez való viszonyában alkotott csak eredetit, maradandót, tökéleteset és felülmúlhatatlant, Erre lett a zsidóság kiválasztva és erre szólt a küldetése. Ebben a viszonylatban igazán teremtő volt. Azonban az emberek egymás közötti viszonyában a zsidó szellemiség nem bizonyult ilyen felülmúlhatatlannak, nem volt eredeti és teremtő. Ebben a viszonylatban az empirikus és realiztikus angol és a deduktív és logikus francia szellem produkált eredetit, tökéletest és felülmúlhatatlant. Hagyják el hát a szocialisták Marxot és térjenek vissza Rousseauhoz, Adam Smithhez, Watthoz: a francia forradalomhoz, melynek polgári demokráciájában a faji gondolat nélkül volt benne az igazi nemzeti eszme és marxizmus nélkül a szocializmus helyes lényege; amely elválasztotta ugyan az Államot az Egyháztól, de nem tagadta meg, sőt megvalósítani igyekezett a Kereszténységet.

— Camille Desmoulins a vérpad lépcsőjén állva, a személyi adatait felvevő forradalmi törvényszéknek arra a kérdésére, hogy hány éves, így felelt: „33, mint a sansculotte Jézus.“

TIZENEGYEDIK ELŐADÁS

Áttekintés és átértékelés, Gyakorlati tanulságok

Polgárnők, Polgárok!

Az átértékelést a francia forradalom előzményeinél kell kezdenünk. Már az előzményekkel kapcsolatban le kell szögeznünk, hogy a francia forradalmat megelőző — illetve azt előkészítő eszmei áramlat — nem azonosítható az akkor éppen fejlődésnek indult kapitalizmusnak, mint termelési és gazdasági rendszernek a gazdasági szabadság utáni kiáltásaival. A Montesquieu hatalommegosztási elve, Rousseau szabadság- és egyenlőségtana, Voltaire antiklerikalizmusa és deizmusa, valamint az enciklopédisták egész működése évtizedekkel megelőzték a gőzgép feltalálását, valamint a közvetlenül a forradalom előtt már fejlődésnek indult kapitalista termelési rendszernek gazdaságfilozófiai alapvetését: Adam Smithnek „A nemzetek jólétéről“ írott művét. A történelmi tény az, hogy a fejlődő kapitalizmus a maga gazdasági szabadság utáni kiáltásait összekapcsolta a felvilágosodásnak ember- és polgárjogokat követelő filozófiájával. Előbbit a gőzgép feltalálása indította el, míg a felvilágosodás filozófiája azt megelőzőleg és attól teljesen függetlenül jött létre és így nem tekinthető a kapitalista termelési rendszer kulturális és politikai felépítményének. A felvilágosodás filozófiája nem egy termelési rendszernek az érdekét, vagy *pillanatnyi* fejlődési lehetőségeit tartotta szem előtt, hanem az embert, mindig csak az embert, akinek mindenféle termelési rendszerben biztosítani kívánta a maga természetes jogait. Rousseau szabadság- és egyenlőségtanával nem lehet igazolni sem a kapitalista kizsákmányolás korlátlan szabadságát, sem pedig a bolsevik szocializmus baromi kollektivizmusát. Rousseau az embereket szabadoknak és jogokban egyenlőknek akarta tudni, illetve megtartani mindenféle termelési rendszerben. Az ő igazi gondolata éppen az volt, hogy mindenféle emberi társulásnak csak az lehet a célja, hogy az embereknek az őket emberi mivoltuknál megillető jogokat biztosítsa. Mindegy tehát, hogy a kapitalizmus korlátlanul szabad versenye, a kapitalisták trösztjei és kartelljei nyelik-e el az Isten képére teremtett embert, avagy a bolsevizmus tervgazdálkodása, a szellemi cenzúra,

a politikai Önkény, a tömegétkezdék és tömeglakások teszik-e állami rabszolgákká az embert. Rousseau, az embereknek szabadságát és a boldogságkeresésükhöz való egyenlő jogát kívánta, tekintet nélkül a termelési rendre. Az ember- és polgárjogokat tehát nem a kapitalizmus számára találták ki, sőt ellenkezőleg, az ember és polgár jogait ma már a kapitalizmustól is számon kell kérni. De számon kell azokat kérni a bolsevizmustól is, valamint a többi, a marxista ideológiát pervertált formában átvett társadalmi és politikai rendszerektől, így a fascizmustól és hitlerizmustól is.

Már most ami magát a francia forradalmat illeti, az átértékelés történeti szempontjainak megvilágításánál ki kell hangsúlyoznunk azt a Kropotkin által megállapított tény, hogy a francia forradalom nem egy forradalom volt, hanem több forradalom, Részemről Kropotkinnak ehhez a ténymegállapításához annyiban kívánok hozzájárulni, hogy az egymást követő forradalmak között világosan meghúzzom az elválasztó határvonalat. Ki akarom domborítani az egymást követő forradalmak különböző jellegét és oda kívánom módosítani Kropotkinnak előbb említett ténymegállapítását, hogy a nagy francia forradalom három egymást követő forradalomnak: egy politikai, egy nemzeti és egy szociális forradalomnak a foglalata volt.

Az első forradalomnak, mely az 1789. június 17-iki labdaházi esküvel kezdődik és a polgári rendeknek az abszolút királyi hatalommal való június 23-iki nyílt szembehelyezkedésével folytatódik, 1789. július 14-ike, a Bastille bevétele a döntő napja; és 1791. június 21-ig, a királynak Varrenesben való elfogatásáig tart. Ez a forradalom főleg politikai és részben gazdasági jellegű volt, mert a vagyonos és művelt polgárság áll előtérben, amely a Lajosok önkényuralmát alkotmányos királysággá akarja békés eszközökkel átalakítani és a politikai hatalomban a királlyal akar osztozni. A polgárság felsőbb rétegei beérték volna angol mintára a lelkiismereti szabadsággal, az iparszabadsággal és a kereskedelmi szabadsággal. Ez az úgynevezett nagypolgári forradalom, amelynek sikeréhez azonban szintén a tömegmegmozdulások, az úgynevezett forradalmi napok adták meg az elengedhetetlenül szükséges lökéseket. Miután a polgári rendek képviselői 1789. június 23-án alkotmányos nemzetgyűlés néven a nemzet egyedüli törvényes képviselőivé nyilvánították magukat, 1789. július 14-én a Bastille bevételével ez a forradalom döntötte meg a Lajosok önkényuralmát. Ugyanez év augusztus 4-én pedig elvben kimondotta a hűbéri jogrend bukását és még e hó végén kinyilatkoztatta az ember és polgár jogait. Október 5-ikén Versaillesból Párizsba hozta a királyt és a nemzetgyűlést és kényszerítette a királyt mindazon határozatok szentesítésére, amelyek az új rend bevezetését voltak hivatva lehetővé tenni. Ez a forradalom adta az első polgári alkotmányt Franciaországnak 1791-ben.

Mivel azonban a király szökése, illetve Varrenesben 1791 június 21.-én, a nép által történt elfogatása nyilvánvalóvá tették, hogy a király inkább megszökik a hazájából és képes az ország ellenségeivel is szövetséget kötni a forradalom, azaz a polgári haza ellen,

ettől a naptól fogva azok a kispolgári rétegek nyomulnak előtérbe, akik a forradalom vívmányait csakis a köztársasági államformában látják biztosíthatónak. A köztársaság kikiáltását az tette elkerülhetetlenné, hogy a király Varrenes után éppen úgy megmaradt hazaárulónak és ellenforradalmárnak, mint Varrenes előtt. Mikor 1792 nyarán a porosz és osztrák hadak özönlöttek befelé a forradalmi vajúdasán keresztülmenő Franciaországba, akkor amint tudjuk a haza védelmére önként felsorakozó polgárság rémülettel látta, hogy az árulás központja a királyi palotában, a Tuilériákban van. Előbb tehát az árulás központjával kellett végezni, hogy a hazát meglehessen védeni, Ez a második forradalom a köztársaságot kívánta megalapozni, talán nem is annyira elvi szempontokból mint inkább abból a kényszerűségből, amelybe a király és az udvar ellenforradalmi és hazaáruló magatartása és ténykedései vitték bele, Ennek a forradalomnak 1792. augusztus 10-e volt az egyik nagy napja, amikor is a párizsi nép a Tuilériákat megostromolta és bevette és a törvényhozó nemzetgyűlés kimondotta a végrehajtó hatalom fejének felfüggesztését, azaz a királyság tényleges megszüntetését. A második nagy napja ennek a forradalomnak 1792. szeptember 21-ike volt, amikor a köztársaságot kikiáltotta. A harmadik nagy napja 1793. január 21-ike volt, amikor a királyt lefejezték, Ennek a forradalomnak a célja eredetileg a mérsékelt köztársaság volt, amely a királyság intézményével teljesen leszámolva, a hatalmat minden vonatkozásban a polgárságnak követelte. Jellege szerint ez a második forradalom, nemzeti forradalom volt, a háború tette azzá.

A harmadik forradalom az úgynevezett népföradalom volt. Ennek a célja a népköztársaság volt, amelyen keresztül a rendszerváltozást a legszélesebb néprétegek javára akarta gyümölcösztetni. Ez a hűbériség teljes és végleges eltörlését kívánta keresztül vinni és az ország földjét, az azt megművelő parasztság kezére kívánta juttatni egyrésztől, másrésztől pedig a munkásság részére tisztességes megélhetést biztosító munkabéreket, mindenki számára az általános jólétet kívánta és fel akarta vétetni az ember és polgár jogairól szóló nyilatkozatba, az úgynevezett gazdasági emberjogokat. A hűbéri jogokat és a földosztást illetően a népföradalom sikere teljes és maradandó volt. Azonban a gazdasági emberjogokat nem tudta felvételni az alkotmányba, illetve csak karitatív formában, a nyilvános szegénységélyezés alakjában tudta azokat megvalósítani. A társadalmi egyenlősítést is maradandóan keresztül tudta vinni a népföradalom a „polgártárs“, „polgártársnő“, illetve később az „uram“, „asszonyom“ megszólítással. A kulturális felszabadítás művét is ez a forradalom alapozta meg az ingyenes és kötelező elemi népoktatásnak az alkotmányba való felvételével. Ennek a forradalomnak 1793. május 31, illetve június 2-ika volt a döntő napja. Még a győzelem hónapjában megjelenik a híres 93-iki alkotmány és a 93-iki földtörvény, amelyek végleg megpecsételik az ancien régime sorsát és mai napig terjedő hatállyal a földművelő parasztságot teszik meg Franciaország legsúlyosabb politikai erőtenyezőjévé, Ez a harmadik

forradalom, a tulajdonképeni népforrádalom 1794. július 27-én (thermidor 9-én) ér véget, amikor is Robespierre kivégzésével ismét a gazdag polgárság keríti kezébe a hatalmat, a forradalom befejeződik és megkezdődik a reakció.

A történeti átértékelés harmadik szempontja a nemzetgyűlések szerepe volna. Ebben a tekintetben teljesen helytállónak tartom Kropotkin álláspontját. — Jóllehet mind a három forradalomnak megvolt a maga nemzetgyűlése, az első forradalomnak az alkotmányozó nemzetgyűlés, (La Constituante) a másodiknak a törvényhozó nemzetgyűlés, (La Legislative) a harmadik forradalomnak a nemzeti konvent (La Convention); mégis nem a nemzetgyűlések vitték előre az eseményeket, nem ők lendítették előre a forradalmat, hanem ellenkezőleg ők voltak azok, amelyek a forradalmat fékeztek. A polgárság képviselői a forradalomban is csak fontolva akartak haladni, sokszor nem is akartak egy helyből elmozdulni és csak az úgynevezett forradalmi napoknak, a tömegekből kiinduló cselekvő áramlat újra meg újra megismétlődő hullámcsapásainak a hatása alatt hozzák meg azokat a törvényeket, amelyek a haladásnak utat vágtak. Az ucca szerepe, a polgári klubok és szekciók szervezett fellépése, a parasztfelkelések hatása és a népegyesületek munkája, világosan kimutathatók a nemzetgyűlések törvényhozási ténykedésén. — A Bastille bevétele Párizsban és a grófi kastélyok megrohanása a vidéken idézik elő az önkényuralom és a hűbéri jogrend bukását és érlelik meg a talajt az ember és polgár jogainak a nemzetgyűlés által való kinyilatkoztatására. De ahhoz, hogy a király ezeket szentesítse is és az alkotmányba is felvétessenek, ahhoz ismét egy forradalmi nap, október 5-ike kellett. A nemzetgyűléstől a király szabadon szöhetett az ellenforradalmi összeesküvés szálaát mindaddig, amíg a nép 1792 augusztus 10.-én be nem veszi a Tuilériákat és nem kényszeríti a nemzetgyűlést a királyság megszüntetésére és az ismert erélyes forradalmi dekrétumok kiadására. Még a konvent törvényhozói és honvédelmi működésének is az 1793 május 31-iki, illetve június 2-iki forradalmi napok adták meg azt a lendületet, amellyel a forradalmat úgy politikai, mint gazdasági és társadalmi vonatkozásban sikerrel befejezhette és az országot a felbomlástól és a küllellenségtől megvédhette. A nemzetgyűlések tehát nem a hajtó erő, hanem a fékező és szabályzó erő szerepét játszották a forradalomban.

A történeti átértékelés következő szempontja, akkörül a kérdés körül forog, vajjon megáll-e Kropotkinnak az a nézete, hogy a francia forradalom alapjában és lényegében véve parasztforrádalom volt. — Kropotkin szerint ennek a forradalomnak főmozgató ereje és lényege azoknak a községi földeknek a visszaszerzésében áll, amelyeket 1669-ben vettek el a parasztoktól. A többi, — nevezetesen a polgárság és a városi munkásság forradalma is, csak járulékos valamik a parasztforrádalom mellett. Kropotkinnak ezt a nézetét nem osztom. Csekélységgem tudatában a következőkben kívánom megcáfolni ezt a nézőpontot. Először is a paraszt történelmi alakja

és szereplése azt mutatja, hogy a paraszt nem hajlamos a forradalomra. Másodszor is nem bír önálló és rendszeres ideológiákat kidolgozni, azaz, hogy magának Kropotkinnak a kifejezésével éljek, olyan eszmei áramlatokat produkálni, amelyek nélkül éppen Kropotkin szerint nincs is forradalom. Harmadsorban a történelem azt bizonyítja, hogy a paraszt, ha a földet megkapta, akkor megnyugszik mindenféle társadalmi és termelési rendben. Ha XVI. Lajos földet adott volna a parasztnak, akkor éppen úgy megnyugodott volna a Lajosok rezsimjében, mint ahogy a bolsevik forradalom válságos éveiben is éppen azért tartott ki Kolcsak, Wrangel és Judenics ellenforradalmi tábornokokkal szemben Lenin mellett, mert az földet adott neki. A parasztság politikai állásfoglalása és egész világszemlélete természetesen a földből indul ki s a földkérdés körül forog. Jóllehet Franciaország gazdasági struktúrájában a forradalom földosztása, a hűbériség végleges és teljes eltörlésével kapcsolatos földbirtok-politikája idézte elő a legmélyrehatóbb változást; azonban a parasztforradalom egyedül sohasem tehetné volna azzá a világrengető eseménnyé a francia forradalmat, amellyé azt a forradalom polgári oldala, az ember- és polgárjogok kinyilatkoztatása és a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméi tették. Kropotkin, szerény nézetem szerint önmagával jut ellentétbe, midőn a francia forradalmat parasztforradalomnak mondja, még pedig azért, mert hiszen ő maga szögezi le, hogy a cselekvő áramlat volt az csupán, amely a parasztoktól és a munkásoktól indult ki, míg az eszmei áramlat, amelynek a francia forradalom az előtte száz évvel lejátszott angolénál és az utána 130 évvel lejátszódott orosz forradaloménál is nagyobb átütő erejét köszöni — a polgárságtól származott. — A parasztoznak juttatott föld az a szociális talpazat, amelyen az egész forradalmi mű nyugodott — ez kétségtelen. — Enélkül a szilárd talpazat nélkül nem indulhattak volna el világhódító útjukra a polgárosodás eszméi. Azonban kétségtelen az is, hogy magát a parasztforradalmat is jórészt a polgárosodás eszméi készítették elő és hogy a francia parasztot tulajdonképpen az izzóan forradalmi város Párizs, a hegyparti konvent polgárai, tehát a városi kispolgárság és munkásság forradalma szabadította fel, úgy politikailag, mint gazdaságilag a híres 1793-iki földtörvénnyel. Egész természetes, hogy a 18-ik század végén, amikor a már megindult ipari forradalom ellenére is a föld volt a kizsákmányolás legfőbb eszköze, a fölszabadítás forradalmi művének egy túlnyomóan agrár országban, mint Franciaország is volt, elsősorban és főképpen a földkérdésben kellett szerencsés befejezéshez jutni. A szabad föld és mindenkinek egyenlő joga a közös földtulajdonban való részesedéshez csak korszerű és természetes programja, mondjuk egyik legnagyobb horderejű célkitűzése volt a forradalomnak; de mégsem a lényege, amellyel szemben az ipar és a kereskedelem szabadsága, a társadalmi egyenlőség, a lelkiismereti szabadság, az ember és polgár jogainak az alkotmány alapjává való tétele csak járulékos jelleggel bírnának. Kropotkin, aki a világhá-

ború előtt és marxista szemmel nézte és látta meg a francia forradalmat, annak legjelentősebb szociális vívmányát tette meg annak lényegévé. Én, aki a világháború után és nem marxista szemüvegen keresztül nézem a francia forradalmat, csak azt kell, hogy hangsúlyozzam, hogy a francia forradalom lényege nem a paraszt földtulajdona, nem a kapitalizmus szabad fejlődése, hanem mindenekelőtt az ember és polgár jogainak és a népfelzési elvnek univerzális jellegű érvényrejuttatása és biztosítása volt, mindenféle foglalkozási ágban, mindenféle termelési rendben, minden nemzetnél és minden államban.

Az átértékelés most következő szempontja újból nem olyan, amely a marxizmusnak különösképen előnyére volna. Maga Kropotkin mondja, hogy a forradalmakban, mint általában véve mindenféle politikai mozgalomban, a föltörékvő osztályok érdekével majdnem egyenlő súllyal esik latba az egyes pártok, klikkek és személyek küzdelme a hataloméért. Ha pedig maga Kropotkin az, aki a hataloméért való harcnak majdnem egyenlő jelentőséget tulajdonít az osztályharcra, akkor azoknak, akiknek nem marxisták, nem kell egyebet tenni, mint rámutatni arra a párhuzamra, amely az osztályharc történelmi jelentőségét, illetve marxista dogmáját, éppen marxista oldalról rendíti meg.

Végül a történelmi átértékelés során szakítani kell azzal a felfogással is, jobban mondva el kell oszlatni azt a legendát, mintha a forradalom nem volna egyéb, mint néhány ambiciózus egyének a vérszomjas csöcselékkel való szövetezése a társadalom destruálására, ami az emberiségnek természetesen csak károkat okozhat. Ez a legenda a forradalmat ab ovo destruktiónak bélyegzi. Nem látja, hogy a forradalom, értve a véres, erőszakos úton végbe menő forradalom, éppen azért kell, hogy bekövetkezzen, mert a társadalom felső rétegei az alapzatot: a többség elemi létfeltételeit már teljesen destruálták; hogy a társadalom alsóbb rétegei azért támadnak fegyverrel a társadalom felsőbb rétegeire, mert nincs más választásuk az éhhalállal szemben. Józan ésszel nem tételezhető fel a tömegekről, hogy passzióból vonulnak ki meghalni a barrikádokra, azért mert nem tetszik nekik a király képe, hogy Tart pour Tart gyilkolnak és fosztogatnak; viszont megállapítható az, hogy a folytonos vérengzésbe az a tömeg is beleun és megutálja, amelyiknek egyébként sincs mit tartania attól a forradalmi vérengzéstől, amely áldozatait nem is közüle szedi. Ha századok kegyetlen, zsarnoki elnyomása után a forradalmi években néhány napra ki is tör a tömeg elfojtott dühe, ez nem lehet érv a forradalom ellen, mert ha ez érv volna, annyit jelentene, hogy mindig az erősebbnek, az elnyomni tudónak van igaza, akármilyen embertelenül is gyakorolja az uralmát. Éppen azért szerepel az elnyomás elleni felkelés joga az emberi jogok között, amely egyébként nekünk magyaroknak egyáltalán nem idegen. A mi ősi alkotmányunkban már 600 évvel az emberi jogok kinyilatkoztatása előtt benne volt a *ius resistendi* (az ellenállás joga) természetesen csak a nemzet egy töredékének, a

nemességnek a számára fenntartva; biztosítva az akkori nemesi nemzetet a törvény és alkotmánysegő királlyal, illetve a király alkotmányellenes zsarnoki uralmával és erre irányuló kísérleteivel szemben. De nem állhat meg a vérontás, mint érv a forradalom ellen azért sem, mert a történelmi tények azt mutatják, hogy nem a nép az, amely a vérontást felidézi, hanem a hatalom korlátoltsága, a korszellemtől való merev elzárkózása, a fegyverek erejében való túlságos bizalom, amely sortűzekkel vél mélyreható politikai, nemzeti vagy szociális kérdéseket elintézhetőnek. A francia forradalom történetében is kimutatható már a megindulásnál, hogy XVI. Lajos kétszínűsége, a fegyverekkel való fenyegetődzése és a hazaáruló emigránsokkal való ellenforradalmi összejártsága idézték elő azokat a véres kirobbanásokat, amelyek végül is a fejébe kerültek a királynak. Nem lehet felróni a forradalomnak, hogy a végsőkig elkeseredett tömeggé! a háta mögött nem bánt humánusabban azokkal, akik a forradalmat előidéztek, mint ahogy a forradalmat előidézők bántak a néppel, amely istenadta nép a forradalomban is szintén csak a szenvedések *árán* szerezhette meg emberhez méltó életének és jobb jövőjének az előfeltételeit. Nem lehet ellágyulni akkor, amikor a történelem igazságszolgáltatása egy király életébe és egy kis társadalmi rétegnek a magasból való leszállításába kerül azért, hogy a széles tömegeknek végre emberi életük legyen. Nagyon hamis részvét volna az, amely érzéketlen maradna a tömegek évszázados állati sorban való sínylődésével szemben és csak abban látna igazságtalanságot és aziránt tanúsítana részvétet, hogy a forradalom kényelmetlen helyzetbe hozta a királyi család és az arisztokrácia tagjait.

„Az a nép rettenetes moslák“ — írja Talne — „melyet felkavartak, hogy bűzével mindent betöltsön, Pizkos emberek taposák a szőlőt óriási kádban, melyben étvágyrontóan úszkálnak a torkosoktól félig lerágott s azután visszadobott szőlőcsutkák; a kádból zavarosan folyik ki az édes must, mely azután heteken át erjed és forr, míg seprűje leülepedik. Végre nagysokára, olyan ital lesz belőle, mely az olimposzi isteneknek is ízlik. Az ember „istenekkel álmodik“ tőle és megfedkezik róla, micsoda szennyből szűrődött le az a lángoló ital, mely fényes mint a napsugár. A régi kormány (az ancien regime) szőlőfürtjei — jók és rothadtak vegyesen — most a nép taposó kádjába kerültek, hogy más alakban élvezhetőek legyenek.“ Márki szerint Taine azzal, hogy (a jelenkori Franciaország alakulásáról szólva) leírja, mennyi mocsokkal járt mindez, hány embernek lett szüretelés közben ragadás a keze, pizkos a ruhája — senkinek sem vette el, de talán nem is akarta elvenni a kedvét, hogy egy kis ó-bort igyék. — Ezért a forradalommal szemben, de különösen a francia forradalom eredményei ellen nem lehet érv az, hogy elpusztult benne néhány ezer ember.

A francia forradalom vérontásával kapcsolatban le keli azonban szögeznünk egyrésről azt, hogy 1789 július 14.-én, valamint 1792 augusztus 10.-én a vérontást XVI. Lajos és az udvar bornírt-

sága, illetve vétkessége idézték elő és hogy ugyanezen okokra vezethetők vissza a szeptemberi mészárlások is. Másrészt rá kell mutatnunk arra, hogy azok a hekatombák, amelyeket a rémuralom halmozott fel, egyáltalában nem tulajdoníthatók „a vérszomjas csőcselék forradalmi dühöngésének“, hanem csakis a forradalom egyes hatalmi csoportjainak: a dantonistáknak és robespierristáknak, héberistáknak és a jóléti bizottságnak, a központi hatalom birtoklásáért folytatott küzdelmének; tehát az egyes hatalmi csoportok egymás közötti harcának a terhére kell írunk őket. — Amíg a nép küzdött a maga felszabadításáért és az ellenség inváziójának a visszaveréséért, amikor tehát a belső és külső veszély egyaránt igazolta volna a vérontást, az áldozatok száma ebben az időben: 1792 augusztus 10.-étől 1793 végéig jóval kisebb volt, mint akkor, amikor 1794 elejétől ennek az évnek a végéig, már csak az egyes hatalmi csoportok küzdöttek egymással a központi hatalomnak a birtoklásáért. Annak a vérontásnak az áldozatai, amely az egyes hatalmi csoportok versengéséből állott elő, már különben sem az arisztokraták, papok és egyéb ellenforradalmárok, hanem maga a forradalmi nép, Párizs kispolgárai és munkásai voltak, akik aszerint kerültek a guillotín alá, amelyik párt éppen hatalmi túlsúlyra tett szert. Mindezekhez még azt is hozzá kell tennünk, hogy egészben véve az a vérontás, amellyel a forradalmak járnak sokkal kisebb mértékű, mint az, amelyekkel az ellenforradalmak járnak. A rémuralom vérontására ugyanis 1794 július 27.-étől a reakció vérontása következett, amelyet már a hatalmi vágyon, a néptől való rettegetésen és a politikai bosszún kívül egyéb nem indokolt. Ez egészen 1795 végéig tartott. Mindent összevéve a francia forradalomnak azt a vérontását, amely a nép terhére Írándó, a királynak a korszellem elől való merev elzárkózása, a hatalmához való görcsös ragaszkodása, teljes rosszhiszemősége és ellenforradalmán tevékenysége idézték elő. Azt a részét pedig, amelyek az ellenforradalmi lázadások és az ellenséges invázió hónapjaiban történtek, a helyzet válságos volta igazolja. Viszont annak a vérontásnak, amely a kormányzati hatalom birtoklásáért történt és később annak, amely a reakció ügyét szolgálta és már a nép ellen irányult, a forradalmi műhöz semmi köze sincsen és semmiképen sem írható a „vérszomjas csőcselék“ terhére.

A francia forradalom hasonlíthatatlanul kevesebb véráldozattal, hasonlíthatatlanul nagyobb eredményeket produkált, mint a 130 évvel később lefolyt orosz bolsevik forradalom. A terrort csak szükségképpen és rövid ideig alkalmazta, míg a bolsevik forradalom, úgyszintén a fascizta és a hitlerista „forradalmak“, az egy vezér, egy párt, egy sajtó alakjában állandó állapotként tartják azt fenn, mióta megvannak.

Polgárnők, Polgárok!

A francia forradalom történeti átértékelése után azt kell megvizsgálnunk, hogy lehet-e a francia forradalom történetéből a polgári társadalmak mai válságára gyakorlatilag is hasznosítható tanulságokat levonni? Részemről úgy látom, hogy igen. A nemzeti államok és társadalmak polgárosítása még nem fejeződött be, csak elindult és sok nemzetnél így nálunk is, abbamaradt mielőtt még befejeződhetett volna. Felfogásom szerint a polgári demokrácia nemhogy túlélte, hanem még ki sem élte magát, nem hogy elavult volna, hanem még be sem teljesült igazán. Nézetem szerint ha a francia forradalom nem az abszolutizmus okozta államcsőd állapotában kezdődött volna és nem lett volna kénytelen erejének jórészét a háborúra koncentrálni, akkor több ereje maradt volna arra, hogy a polgárosítást még jobban előre vigye, mint amennyire erre az elébe tornyosuló óriási akadályok miatt megtehetette. Nevezetesen az egyenlőség terén lett volna még tenni valója a forradalomnak, ha ebben a politikusok hatalmi harca miatt elkövetkezett thermidori reakció és az emberfeletti erőfeszítések után beállott kimerültsége meg nem akadályozták. Éppen ezért a francia forradalomból leszűrhető legfőbb gyakorlati tanulságokat a 93-as év érzelem- és gondolatvilága szolgáltatja, mini amely évben a régi és az új világ küzdelme tetőpontját érte el. A 93-ik év forradalmárai mint tudjuk teljesen tisztában voltak azzal, hogy egyenlőség nélkül nincsen szabadság, Egyenlőség alatt pedig nemcsak a törvény előtti, a jogi és társadalmi egyenlőséget értették, hanem a vagyonszerzési lehetőség egyenlőségét is, továbbá a vagyonok olyan egyensúlyállapotai, amely a társadalom érdekét a legkevésbé sérti. Szigorúan a tulajdon alapján állottak, de egyúttal felismerték a nagy vagyonoknak a köz javára való korlátozásának a szükségességét és kihangsúlyozták a legszentebb tulajdonnak: az élet tulajdonának intézményes megbecsültetését. Ahogy ma mondanánk a vagyon kizsákmányoló jellegét, a vagyonnal való visszaélés lehetőségét akarták a reális minimumra redukálni. Amint az a Gironde és a Montagne mérkőzéséből is kitűnik, a hegypártnak, amely mögött a párizsi tömegek hangulata és a legjobban megszervezett forradalmi erők állottak 93-ban, az volt a célja, hogy a szegény embert a forradalom kirántsa a nyomorából; hogy a forradalom mindenkinek megszerezze az általános jóléthez való jogot és annak tényleges megszerzési lehetőségét is. Nem kommunizálni akartak, hanem a tulajdon kiterjesztését akarták. Nem az államot akarták tulajdonossá tenni, hanem az egyént, még pedig minél nagyobb számú egyént. Azoknak az egyéneknek pedig, akiknek tulajdonhoz való juttatása a gazdasági, vagy egyéni adottságok folytán nem volt lehetséges, az általános jólétet kívánták megadni; egyrészt a tisztességes megélhetést biztosító munkabérek által, másrészt pedig a munkához önhibájukon kívül hozzájutni nem tudóknak a nyilvános szegénysegélyezés által. Mindezek azt bizonyítják, hogy

a polgári forradalmárok tudatában voltak annak, hogy a polgári társadalom jóléte, biztonsága és fennmaradása, csakis úgy valósulhat meg, ha a polgári társadalom mennél több önálló, független, egészséges polgári egzisztenciát tud teremteni, egyrészt; és mennél nagyobb általános jólétet bír garantálni másrészt azoknak, akik a tulajdonban egyik vagy másik oknál fogva nem részesedhetnek. A polgári társadalom raisonja tehát nem a kizsákmányolás szabadságán, hanem ellenkezőleg a társadalom minden egyes tagjának a kizsákmányolás elleni megvédésében áll; abban, hogy a társadalom minden egyes tagja minél magasabb fokú általános jólétnek örvendjen és minél több tagja legyen a tulajdonnak boldog és háborítatlan birtokosa. Ha Kropotkin a 93-as év „túlzott“ a mai kommunisták őseinek igyekszik is feltüntetni ezt a meglátást nem tudom osztani. A 93-as év túlzói nem akartak sem államkapitalizmust, sem államszocializmust, nem akarták a magántőkét a termelésből kiiktatni, nem akarták a termelőeszközök magántulajdonát megszüntetni, nem akarták a termelést parancsszóra irányítani, hanem a tulajdont egyenlősíteni akarták még pedig a lehető legegyszerűbben. Azt akarták, hogy a társadalomnak a lehető legtöbb tagja tulajdonos lehessen és a tulajdonból akkora részt birtokolhasson, amekkorát a tehetségével megszerezni és megtartani tud.

Mély pszichológiai meglátás jellemzi a polgári forradalmárokat. Nagyon jól tudták, hogy az ember önző lény, aki csak a birtoklásban, a tulajdonban éli ki magát. Hogy a tulajdon a legalkalmasabb arra, hogy az emberben rejlő képességeket felszínre hozza. Hogy a tulajdon megszerzéséhez és megtartásához szükséges képességek elsajátítása szabadságot igényel, amely szabadság egyenlő kell hogy legyen mindenki részére, azért, hogy mennél többen szerezhessenek maguknak tulajdont és vagyont. Tudták, hogy ezek a tulajdonosok azért fogják tisztelni a többiek szabadságát és tulajdonát, hogy a többiek is respektálják az ő szabadságukat és tulajdonukat. Tudták azt is, hogy a nagyvagyonok és a vagyonok közötti nagy különbségek akadályai a szabadság és egyenlőség kifejlődésének és elnyomói a meglévő szabadságnak és egyenlőségnek. Éppen ezért ideáljuk nem a vagyonok felhalmozódása és a minél több nagy vagy on, hanem a kisvagyonok minél nagyobb száma és a vagyonok harmonikus egyensúlyállapota volt. Ez a meglátás, másfélszázad távlatából és tapasztalatai után is változatlanul helyesnek mutatkozik. Az emberek nagy tömege képtelen nagy vagyonok gyűjtésére és nem is hajlamos arra. A nagy tömegek óhaja és ideálja ma is csak a vagyoni biztonság, munkabíró korban a munka utáni szerény, tisztességes megélhetés; később a munkaképtelenség éveire pedig a tisztas öregséget biztosító szerény kisvagyon. (A Saint Just erényes parasztköz társaságának modern, ipari változata.) Viszont a kisebbség gazdasági vonatkozásban is hajlamos a visszaélésre. Vagyonszerzésben a kisebbségek sokszor nincsenek tekintettel semmiféle emberi jogra, emberi méltóságra és közérdekre. Az egoizmust gyakran az abszurdumig viszik és gazdasági szabadság alatt a kizsákmá-

nyolás korlátlan szabadságát értik. A köz érdekében kell tehát megvédeni a társadalmat a kisebbség visszaélési hajlamaitól, illetve ennek az egyénre és a társadalomra káros következményeitől. Ezért keil a társadalomnak a vagyonok bizonyos fokú korlátozásáról gondoskodni és a vagyonszerzést is csak azok között a korlátok között lehetővé tenni, amelyek a többség érdekét nem sértik. Azt, hogy mi a káros és mi a hasznos, mi a közérdek és mi a magánérdek, hol kezdődjék és hol végződjék a korlátozás, azt időről-időre és esetről-esetre a törvény határozza meg, az a törvény, amely a polgárok szabadon és tisztán megnyilvánult akarátának a kifejezője.

Mindezt a 93-as év forradalmárai már nagyon jól tudták és ott, ahol lehetett és bírták, ott alkalmazták is a vagyon korlátozásáról és egyenlősítéséről és az általános jólét megteremtéséről vallott nézeteiket. A föld tulajdonai, amely a kizsákmányolás legfőbb eszköze volt abban az időben, valóban egyenlősítették is. A földtulajdont a francia parasztság legszélesebb tömegeire terjesztették ki, még pedig olyan formán, hogy ez a tulajdonkiterjesztés a francia nemzet gazdasági jólétének, egészen máig is egyre nagyobbodó és még mindig meg nem állott gazdagodásának, gazdasági és társadalmi kiegyensúlyozottságának vetette meg a megrendíthetetlen alapjait. Ipari vonatkozásban nem vihette keresztül az egyenlősítést a forradalom, mert az ipari tulajdonnak más a természete, mint a földtulajdonnak. A fejlődésnek abban az állapotában, amelyben a francia forradalom idejében az ipari tulajdon állott, különben sem volt alkalmas a földtulajdonéhoz hasonló egyenlősítésre. Erre az ipari tulajdon ma sem alkalmas. Ezen a téren csak a dolgozóknak a tulajdonban és ezáltal a felelősségben és a hozadékban való részesítése az egyenlősítésnek a leghelyesebb módja; illetve a kizsákmányolásnak a társadalom szempontjából kívánatos megelőzésének és a magántulajdon elvi alapján keresztülvitt vagyoni korlátozásnak, a legalkalmasabbnak látszó eszköze. Ipari téren a polgári forradalmárok a jó munkabérekre fektették a fősúlyt, amely az ipari munkásság jólétét, emberhez méltó megélhetését, azaz polgárosítását volt hivatva, szolgálni, Ennél ma, az újabb ipari forradalom (technikai forradalom) korában sem igen lehet többet tenni, mert az ipari tulajdont, amely nagyrészen részvénytársaságok formájában mutatkozik, nem lehet jobban felosztani, mint amilyen felosztás, aprózódás, vagy tulajdonosváltozás a részvények egyik gazdától a másik gazdához való vándorlása folytán önmagától is megtörténik. Ezzel nem az ipari részvényekkel történő spekulációt akarom helyeselni. A tőke szabad mozgását azonban nem gátolhatja meg a polgári társadalom. Ha azonban az iparvállalatok munkásai egyúttal részvényeseivé (társtulajdonosaivá) és ezáltal ha kis mértékben is, de mégis érdektársaivá lettek a vállalatoknak és üzemeknek, akkor a spekuláció veszélye a minimumra redukálódik. Ipari téren ma sem lehet lényegileg többet tenni, mint amit 1793-ban és 94-ben akartak keresztülvinni „a túlzók“: „Kirántani a szegény embert a nyomorából“, megvédeni „a legszentebb tulajdoni“: az élet tulaj-

donát azáltal, hogy az annak fenntartásához szükséges minimumot minden dolgozónak törvény biztosítsa.

A kérdés akkörüli forog, hogy mennyi a szükséges? Ez változhat országonként, sőt vidékenként is, de azt a szilárd és egészséges minimumot, amelyen alul az egyes országokban az egyes szakmákban és hivatásokban semmiféle emberi munkát igénybe venni ne lehessen, azt minden nagyobb nehézség nélkül meg lehet állapítani. Mindössze arról kell gondoskodni, hogy a megállapított törvényes létminimumot az arra kötelezettek be is tartsák. Ma, amikor a kizsákmányolás legfőbb eszköze az ipar és az ipart nagyrésztben kezében tartó bankokrácia, a kérdés akképpen adódik, hogyan lehetne az ipari tulajdonból előállott vagyonoknak a kizsákmányoló jellegét megszüntetni? Hogyan lehetne azt az állapotot, amikor a tudomány az ipar segítségével már úgyszólván teljesen uralja a természetet és a javak olyan tömegét hozza ki a földből, hogy azok bőségesen elegek az emberi nem jólétben való eltartására, úgy szabályozni, hogy a gépkultúrának az egész földön való elterjedése ne a gépek diadalát jelentse az ember fölött, hanem az emberét a gépek és a természet fölött? A kérdés akkörüli forog, hogy a tudomány a gépeken keresztül is csak a pénzt fogja-e szolgálni, avagy magát az embert, hogy a pénz nem-e teszi tönkre az önmaga szabadságát és biztonságát, hogy a tőke szabadsága nem fajul-e el a tőke anarchiájává? A polgári társadalom sorsa ott dől el, hogy meg tudja-e akadályozni az ipari tőke és bankokrácia kizsákmányolását, hogy nagyobb vám- és fogyasztóterületeket tud-e teremteni, hogy a hadiiparban érdekelt tőkét meg tudja-e rendszabályozni?

Mindezeket pedig — meggyőződésem szerint — csakis úgy lehet elérni, ha a polgári társadalom visszatér annak a francia forradalomnak a tradícióihoz, amely neki ezelőtt 145 esztendővel életet adott; amely az élet tulajdonát meg akarta védeni nemcsak a földhűbérurak, a nemesek arisztokráciájától, hanem az ipari hűbérurak, a bankárok és kereskedők arisztokráciájától is; amely nem akart háborút más népek ellen, hanem testvériséget akart a népek között és a még fel nem szabadított népek felszabadítását is a civilizáció határokentúli erejével kívánta végrehajtani és csak kényszerűségből vitte azt szuronyai élén a népekhez. Meggyőződésem, hogy a technokrácia diadala újabb lehetőséget adott az egész világra kiterjedő általános jólét megalapozására. A kérdés csak az, hogy élni, vagy visszaélni fognak-e ezzel a lehetőséggel? Minél magasabbfokú és mennél általánosabb a jólét az egész földkerekségen, annál jobban polgárosíthatók az egész földkerekség mindenféle fajtájú és nemzetiségű társadalmi, annál közelebb juthatunk a földkerekség egész társadalmának polgárosításához. A gőzgép, a szövőgép és a gőzmozdony csak a polgárság felsőbb rétegeinek hozták meg a nagy vagyonokat, míg a polgárság alsóbb réteget számára éppen hogy csak tűrhető állapotot teremtettek. A gépkultúra viszont a technokrácia segítségével a legszélesebb rétegek

számára meg kellene, hogy nyissa a vagyonszerzés lehetőségét és a szó szoros értelmében mindenkit az általános jólét részesévé kellene, hogy tegyen. Rajtunk, embereken áll, hogy a polgárosodás civilizációs folyamata keresztüljusson azokon az akadályokon, amelyeket a világháború és az abból kinőtt újszarnokságok politikai és gazdasági rendszere egyrésztől, a tőke urainak, különösképpen a hadiipar érdekeltjeinek az önzése másrésztől, elébe állítottak. A polgári társadalom csakis a saját elveiben és azok által újhódhat meg. Csakis a neki életet adó érzelm- és gondolatvilágtól várhat új életet. Csakis attól, ha visszatér ahhoz a francia forradalomhoz, amely, hogy úgy mondjam, önhibáján kívül, a hatalmasok önzése és korlátoltsága folytán fordult békéből véres forradalomra és ugyan-ezen okból folytatódott háborúban is. Ahhoz a francia forradalomhoz, amely egyszerre volt nemzeti és univerzális jellegű, amely pacifista akart lenni és amely demokratikus és liberális volt és az embert nem volt hajlandó semmiféle gazdasági, vagy politikai kisebbség erőszaktevésének kiszolgáltatni, hanem ellenkezőleg az egyén szabadságát, vagyonát és életét, a boldoguláshoz való egyenlő lehetőségét kívánta megvédeni, mindenféle természetű kiváltsággal, előjoggal és elnyomatással szemben.

Akármilyen egyszerű okoskodásnak látszik is, mégis, gazdasági tekintetben is az adja meg a kivezető utat, ami politikai tekintetben is a norma: az egyik polgár szabadsága ott végződik, ahol a másik polgár szabadsága elkezdődik. Vagyont is csak úgy lehessen szerezni, hogy a szerzés módja ne váljon sírjává az egyénnek és a társadalomnak. A vagyonszerzés hogyanját és mikéntjét a mindenkori közakarat, a törvény van hivatva meghatározni, amely országonként, sőt vidékenként is lehet különböző, amely különféle lehet szakmánként és foglalkozásonként is, de valamennyi törvényen alapuló meghatározásoknak, amelyek a gazdasági és társadalmi élet egyensúlyát vannak hivatva megteremteni és megőrizni, abban meg kell egyezniök, hogy a vagyonszerzésnek hogyanját és mikéntjét ahhoz kell kötni, amihez már az 1793. év polgári forradalmárai is kötni akarták: az élet tulajdonának és az emberi méltóságnak a tiszteletbentartásához. Meg kell állapítani minden országban, minden szakmában, foglalkozásban és hivatásban azt a legkisebb összeget, amelyen alul semmiféle emberi munka a törvény erejénél fogva igénybe vehető ne legyen. Az élet fenntartásához okvetlenül szükséges összegnek, azaz a törvényes létminimumnak a meghatározása, annak áttörhetetlen bástyákkal és ki nem játszható szankciókkal való ellátása képezné azt a megdönthetetlen alapot, amelyen a polgári társadalom szociális igazságszolgáltatása sziklaszilárdan nyugodhatna. A törvényhozásnak minél több kisvagyon megteremtésére kellene törekednie és elősegítenie a fokozatos átmenetet a kis-, közép- és nagy vagyonok között.

Annak, hogy a földkerekség nemzetei a szabadság, egyenlőség, és testvériség elveire alapított társadalmakban éljenek — megvannak a maga politikai, gazdasági és nemzetközi feltételei és

pszichológiai előfeltételei. Ha igaz is az, hogy más éghajlat alatt más fajok és más nemzetek olyan kormányzatok alatt kell, hogy éljenek, amelyek nemzeti sajtáskáiknak, éghajlatuknak, helyi viszonyaiknak, kulturális és gazdasági állapotuknak megfelelnek, de ugyanakkor igaz az is, hogy amiként a Kereszténység felvételése is sikerült, úgy a Demokrácia alapelvei is mindenhol, ahol emberek élnek a Földön egészen jól alkalmazhatók, vagy legalább is alkalmazásukat a siker jogosult reményében lehet mindenhol megpróbálni. Nem lehet az embereknek többet adni az önmaguk által való kormányzás terén, mint azt, hogy a kormányzat mindenhol és mindig a többség érdekeit tartsa szem előtt és hogy a többség megneveltessék és megszerveztessék arra, hogy a neki legtűrhetőbb kormányzati rendszert, a demokratikust és liberálist fenntartani is tudja.

De hol törjük át a világválság ördögi gyűrűjét, hol és mivel? A Szabadság, Egyenlőség és Testvériség társadalmainak felépítését ina a Testvériségen keresztül lehet csak elkezdni és a Kereszténységgel karöltve. Az Egyháznak (egyházaknak) nyilvánosan kárhoztatniok kellene a háborút és egész lelki hatalmukkal, nemzetközi tekintélyükkel és világszervezetükkel annak megelőzéséért és leküzdéséért kellene küzdeniök. A földkerekség minden államában a pacifizmust kellene hirdetniök. A demokráciáknak pedig, értve a világ sorsát irányító amerikai, angol és francia demokráciákat, szakítaniuk kellene végleg a legyőzött és győztes nemzetekre való felosztással és elkülönítéssel és a nemzetek egyenlőségének alapjára kellene helyezkedniök. Éppen Franciaországnak kellene belátnia, hogy kevesebb költséggel jobban őrizhetné a békét, ha kis szövetségesei kedvéért nem ragaszkodna egy olyan állapotnak a megrögzítéséhez, mondhatnám megkövesítéséhez, amely a háborús pszichózisból született retorzióknak, a földrajzi, történelmi és néprajzi tévedéseknek és gazdasági balfogásoknak a sorozatából születhetett meg csak. Amely természetellenes, antidemokratikus, sőt következményeiben civilizáció és kultúra-ellenessé is válhatik. Mondjuk ki a szót, a békeszerződések revíziója az, amely az európai civilizációt és kultúrát egy újabb és talán végső katasztrófától megmentheti. Nekünk magyaroknak azonban, akiknek a revízió, mint mondani szokás érdekünkben áll — noha jól tudjuk, hogy ez azoknak is érdekében áll, akik ma még ellenzik — elébe kell dolgoznunk a revízióknak. Nekünk is meg kell tennünk a kötelességünket, mert nekünk is vannak kötelességeink, nemcsak saját magunkkal, hanem az emberiséggel szemben is, melyeket teljesítenünk kell. Nekünk a nyugati demokráciákhoz, az angol és a francia demokráciákhoz kel! „gleichschaltolnunk“ magunkat. Nekünk a Szabadsággal és Egyenlőséggel kell elébedolgoznunk a Testvériségnek, mert ha ezt nem tesszük és megmaradunk abban a reakciós kormányzati rendszerünkben, amelyben vagyunk, akkor a legerősebb revízióellenes érvet önmagunk adjuk ellenségeink kezébe. Ha megmaradunk mai reakciós kormányzati rendszerünkben, akkor Benes még

továbbra is kijátszhatja ellenünk azt, hogy ő nem bánhat jobban a magyarokkal, mint idegenfajtájú és rebellis nemzetiséggel, mint amilyen pl. Bethlen és Gömbös a saját fajtájával, a saját népével bánik. Másrészt viszont Franciaország sem hivatkozhat addig a jog és Igazságosság győzelmére, amíg ig ennek a nevében talál jogcímet arra, hogy három millió magyart az anyaországtól elszakítva tartson és egy olyan ezeréves ország feldarabolását igyekezzen megkövesíteni, amely évszázadokig volt a civilizáció védbástyája.

A Zsarnokság fúriáit a világháború erőszaka szabadította rá az emberiségre és a rossz, erőszakos békeszerződések hosszabbították meg létüket a földön, Jelenleg az a perverzió gyötri a világot, hogy az ember- és polgárjogokat tipró diktatúrák követelik a nemzetek közötti viszonylatban az igazságot, míg ugyanakkor az ember és polgár jogait tiszteletben tartó demokráciák tesznek erőszakot a nemzetek jogán és igazságán. A diktatúrák az egyén ember és polgárjogait tapossák meg, míg a demokráciák a nemzetek elemi jogait. A civilizáció és kultúra csak úgy maradhat fenn Európában, az igazság csak úgy győzhet, ha az erőszak uralmát úgy a nemzetközi, mint a nemzeteken belüli viszonylatban a józan ész és az emberiség uralma vallja fel. Ez azonban önmagától nem következik be. A diktátorok nem mondanak le, még ha népeiket fél évszázadig vezetik is a zsarnokság terméktelen pusztáiban, még ha az egész világot zsákuccába vezetik is. Az erőszak embereit csak az erő győzheti meg a zsarnokság helytelen voltáról és csak az erő távolíthatja el a népek nyakáról kormányaikat. Ilyen erővel azonban csakis a Kereszténység morális súlya és az egész világ demokratikus közvéleményének az összefogása ruházhatja fel a népeket. Nem véres forradalmakra gondolok, hanem a diktatúrák járványszerű terjedésével szembeni öntudatos és megszervezett védekezésre a fenyegetett demokráciák részéről. Ki kell nyilatkoztatni újból az ember és polgár jogait, de nemcsak a politikai, hanem a gazdasági emberjogokat is, úgyszintén a nemzetek jogait is. A demokráciának ezen új világprogramját elfogadó és annak alapján álló nemzeteknek együttes erővel kell megindítani a Szabadság ellenoffenzíváját a Zsarnokság ellen.

Keljenek fel újból minden országban a veszélyben lévő „Szabadság” fiai és üzzék el a Zsarnokság több mint másfél évtizedes lidércnyomását Európa egeről és földjéről. Tegyenek újból hitet az Isten képére alkotott ember és annak politikai, gazdasági, nemzeti és egyetemes jogai mellett. Szálljanak síkra a szabadnak és egyenlő jogúaknak született emberek teljes egyéni és politikai szabadságának a visszaállításáért. Hangoztassák bátran, hogy „a legfelsőbb hatalom eredete lényegénél fogva a nemzetben van” és hogy a kormányzati hatalomnak a kormányzottak szabadon megnyilvánuló hozzájárulása adhat csak tekintélyt. Szögezzék le az Ember jogait a Géppel és a Pénzzel szemben is. Nyilvánítsák a tulajdon tiszteletét és család kultuszát a társadalom főkötelességének és követeljük

„a leghörszentebb tulajdoninak: az élet tulajdonának intézményesített megbecsülését. Amint küzdenek az egyénnel szembeni erőszak ellen, úgy küzdenek a nemzetekkel szembeni erőszak ellen is, Necsak „az ember jogainak nemtudásából, elfeledéséből, megvetéséből“ és a „kormányok romlottságából“ elkövetkezett bajokat szüntessék meg, hanem a nemzetek jogainak nemtudásából, elfeledéséből, megvetéséből és a diplomáciák ármányából és a hazugságból elkövetkezett bajokat is. Szüntessék meg a nemzetek martinomat. Vegyék le a békeszerződések töviskoronáját mindazon nemzetek homlokáról, amelyek megadják tagjaiknak az embereknek és polgároknak kijáró ugyanazon szabadságot és egyenlőséget, melyet maguknak mint a tagok összességének követelnek. Mondják ki az egész emberiségnek a világbékéhez való jogát. Nyilvánítsák a háborút büntettnek, bocsássák meglévő haderejüket a Népszövetség rendelkezésére és kötelezzék magukat a béke elleni támadás együttes erővel való megfékezésére. Szögezzék le, hogy Európa békéje első és elengedhetetlen előfeltétele a világbékének és hogy Európa igazi békéjének megteremtésére a világháború lelkiekben, szellemiekben és gazdaságiakban való teljes felszámolására és a békeszerződések revíziójára feltétlenül szükség van.

A „Szabadság fiai“-nak minden egyéni és szervezeti ereje, politikai pártjai éppúgy, mint társadalmi, gazdasági és kulturális egyesületei, valamint sajtójuk, tudományuk, irodalmuk és művészetük, a veszélyben lévő „Szabadság“ védelmét és végső győzelmét szolgálják. A világ valamennyi egy Istent imádó templomában a „Ne ölj!“ hirdessék a papok és az egyházak sorakozzanak fel a lelkiismereti, hitbeli, vallási és egyházi szabadságot is védő demokráciák megmentésére. Fel kell támasztani a polgári bátorság erényét az egyedekben, hogy mindenhol kialakulhasson az a bátor közszellem, amely a Szabadság és a Béke megmentésének egyik leghatalmasabb fegyvere. Egyéni, nemzeti és egyetemes jogaik és érdekeik védelmére, a világ demokratái, alakítsák meg mindenhol „Szabadság és Béke“ néven nemzeti szervezeteiket és teremtsék meg közöttük a szerves együttműködést. Rendeljék alá magukat mindenhol a demokratikus akciót szabályozó fegyelemnek, az öntudatos emberek és bátor polgárok önkéntesen magukra vett fegyelmének» a francia forradalomban megszületett „köztársasági fegyelemnek“. Válasszanak maguknak vezéreket, ruházzanak rájuk akkora hatalmat, amekkorát szükségesnek vagy jónak tartanak, de ellenőrizték őket és állapítsák meg felelősségüket a hatalmat átruházó közösségekkel és szervezetekkel szemben. Ne vegyenek fel semmiféle színű inget vagy pártruhát, hanem szerezenek becsülést annak az egyszerű polgári ruhának, amelyben napi munkájukat végzik és öntudatosságukkal, szervezethezességükkel és fegyelmezett akcióikkal mutassák meg a demokratikus mozgalom erejét, Lobogtassák mindenütt fennen a „Szabadság és Béke“ zászlaját és hirdessék a Zsarnokság és a Háború gyűlöletét.

Ahonnán a Szabadság ígérete jött, onnan kell a Beteljesülés-

nek is jönni. Amelyik nép a Demokráciát kinyilatkoztatta, megvédte és eddig fenntartotta, annak kell most a népek között is beteljesítenie, megszilárdítania és elterjesztenie azt. A kezdeményezés a Szabadságért és Békéért való harcra Franciaországra vár, a francia népet illeti, mint amely nép 145 esztendővel ezelőtt éppen azzal ragadta magához a legújabb kor hajnalán a politikai kezdeményezést Európában, hogy megértette a kor szellemét és nemzeti létét kockára téve a Szabadság, Egyenlőség és Testvériség eszméiért, legyőzte a zsarnokokat és megmutatta a világnak, hogy az Ember méltó és képes arra, hogy a Szabadságban éljen.

A kezdeményezés, amely ezen a történelmi jogon illeti meg a francia népet, egyúttal olyan kötelességet is jelent számára, amelynek gyakorlása, illetve teljesítése ma, — amikor gazdasági kiegyensúlyozottságánál, pénzügyi erejénél, politikai presztízsénél és katonai fölényénél fogva hatalmának tetőfokán áll — még a döntő siker reményében áll módjában. Azonban mégsem a ma rendelkezésére álló hatalom az, amelynél fogva Franciaország a kezdeményezést a *la longue* megtarthatja. A hatalom akkor a legerősebb, na az igazságért harcol. Hogy a francia hatalmat egyrésztől a nyugati demokráciák közvéleménye, másrésztől a háborúvesztés országok közvéleménye is valóban a „Szabadság és Béke“ harcosául, a Jog és az Igazság zászlóvivőjéül fogadhassa el, ahhoz az kell, hogy a francia hatalom annak a Magyarországnak szerezzen Igazságot, amelyen a világháború a legszörnyűbb igazságtalanságot követte el. A francia népnek a Jog és az Igazság gyakorlásával kell levétnie a magyar népről Trianon keresztjét, mert csak így támaszthatja fel Kossuth Lajos Magyarországot és ezen keresztül azt a magyar erőt, amely a „Szabadság és Béke“ duna-völgyi frontszakaszát úgy a bolsevista, mint a hitlerista zsarnokságokkal szemben egyedül védheti csak meg. Franciaország csak azzal válhatik a „Szabadság és Béke“-harc vezérévé, ha Igazságot ad Magyarországnak és csak ez avatja fel a francia hatalmat az Igazság pallosává. — A szabadságnak Szabadságot kell jelentenie a nemzetek számára is, mert a béke csak így lehet Béke.

— A francia forradalom legfőbb tanulsága az, hogy a polgárság csakis ennek a neki életet adó forradalomnak az érzés- és gondolatvilágából meríthet hitet és erőt arra a demokratikus cselekvésre, amelynek elérkezett az utolsó órája.

TIZENKETTEDIK ELŐADÁS

A francia forradalom magyar vonatkozásai és tanulságai

Polgárnők, Polgárok!

A francia forradalom tudvalóval már a kirobbanása előtt, az előkészítésében is nagy visszhangra talált Magyarországon. Nemcsak a hazánkban is járt Montesquieu „Esprit des Lois“-ja (Törvények Szellemé), hanem a felvilágosodás egész eszmevilága ismeretes és közkedvelt volt a XVIII. századvégi magyar nemességnél. A haladás volt a kor szelleme és ereje nálunk is oly eleven volt, hogy még a 80 éves öregasszonyokat is fiatalos hévvel töltötte el. Amint Eckhardt Sándor „A francia forradalom eszméi Magyarországon” című könyvében idézi, egy 80 éves öregasszony 1787.-ben egy bizonyos Sz—K. M. E. L.-hez a következő verses magasztalást intézi: „Józan okosságról” címen a „Bécsi Magyar Múzsá“-ban:

*„A te neved is azok közt találok,
Kik Józan okosság világánál,
Járnak a vezérlő tsillag sugaránál,
Kik a setétségben fáklyákat gyűjtöttek,
S annak munkáiból sokat lerontottak.”*

Azok között a prófécia és utópia között, amelyeket Eckhardt Sándor fenti művében, mint a korabeli magyar „elmék állapotára jellemzőket” összegyűjt, találunk egyet, amelyben a Demokrácia által hirdetett Testvériség teljesen azonosnak mutatkozik a Kereszténység által hirdetett Testvériséggel. — A Nagyváti Friedrik nyomán kesergő veres barát-templárius utópiája szerint „akkor eljön az óra, mikor a Méltóságos a szürös embert örömmel csókolja, mint testvérét. A Nemesség megismeri társán az istenség képét.” Ugyanez az utópia így versel a szabadság és egyenlőségről:

*„Oh Ég hozd közénk azt az Egyenlőséget!
Akkor az okosság vakságbul veretett
Bilintse elszakad, mellyel megkötetett
S ama Vért szomjuzó Lelki Mészárosok*

*Le rakják szegényíve kezekbül Pallosok
Szabadsága lesz a Lelki Ismeretnek
Szabad lesz akkor az Emberi Nemzetnek
Gondolkozni, írni, szólni és ítélni
S igaz Vagyónával szabadosan élni,“*

A francia forradalmi magát úgy a nemesség, mint a nép a legnagyobb érdeklődéssel és szimpátiával figyelte. A „Moniteur“-re, a korabeli francia hivatalos lapra a kancellária útján lehetett előfizetni és azt nemcsak a franciául tudó arisztokraták, hanem tolmácsok (fordítások) útján a köznemesség is olvasta. Sőt a falvakban a jegyzők olvasták fel a népnek a „frantzia honból“ érkezett híreket. Bacsányi testőrkapitány már 1789 végén így ír;

*„Ti akiknek a vérét a természet kéri,
Hív jobbagyitoknak felszentelt hóhéri
Jertek s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemeket Párizsra vessétek!“*

A magyar nemesség többsége azonban akármilyen rokonszenvvel is viseltetett a francia forradalom iránt, az első években mégis félreértette annak lényegét. A népmilliókról meglepedkezve, csak a nemesi nemzet számára követelte a kalapos királytól az alkotmányosságot. II. József akkoriban úgy valahogy szerette volna Magyarországot az ő felvilágosult abszolutizmusával polgárosítani, hogy egyúttal germanizálja is. A nemesség viszont a francia forradalomból a nemzeti gondolatot úgy vette át, hogy csak önmagát ismerte el nemzetnek, a polgárok, parasztok és munkásoknak a nemzetbe való befogadására nem is gondolt és csak a nemesi nemzet ellenállását szögezte szembe a kalapos királlyal. Martinovics és hét társa, akik a francia forradalom eszméit demokratikus lényegük szerint szerették volna magyar talajba átültetni, mint ismeretes, vértanúságot szenvedtek. Vérük azonban nem hullott hiába. A szabadságfa, amelyet ők vérükkel öntöztek, nagyra nőtt. A magyar nemesség, mint tudjuk, mégis csak a francia forradalom eszméi alapján indult el a napóleoni háborúkat követő általános európai fáradtság és pesszimizmus 15 esztendeje után, az 1830-as években Magyarország korszerű megreformálására. Ezek az eszmék mozgatták a francia háborúkat végigharcoló Széchenyi István grófot, aki a magyar reformkorszak elindítója volt és vele együtt majdnem az egész 100 év előtti magyar nemességet is, amely a maga igazi úri liberalizmusával haladni, polgárosodni akart és a nemzet jövőjét a francia forradalomban győzedelmeskedett demokratikus és liberális eszméktől, illetve azoknak megfontolt és a magyar viszonyokhoz alkalmazott átültetésétől várta. A fontolva haladás azonban 100 évvel ezelőtt nem az a reakciós jelszó volt, mint például ma, amellyel a korszerű reformok megvalósítása alól akarnak kibújni „ad graecas catendas“ a mi történelmi pózban tetszelegni

szerető mai uraink, — hanem nagyszerű valóság. 1832.-től 1848.-ig, tehát rövid másfél évtized alatt a mi fontolva haladó régi nemes uraink olyan jól lerakták a demokratikus és liberális alapokat, hogy azokat a mai új, u. n. hivatali nemesség sem bírta teljesen megsemmisíteni, akárhogyan próbálta is és próbálja még egyre. Amint Eckhardt fenti művének bevezetőjében is megállapítja: „. . . a modern Magyarország társadalmi és gazdasági alkata jórészen — Bécsen keresztül — a francia gazdaságfűzőfuszok elméletének függvénye.“

Nem újat mondok, mikor rámutatok arra, hogy a szabadság egyenlőség és testvériség eszméit a 48-as forradalom akarta a magyar életbe a maguk igazi valóságában és intézményesen átültetni. A mi 48-as nemzeti forradalmunk, mint tudjuk annyi sok hasonlóságot mutat az 1789—93. évi francia forradalommal, mint talán egyetlen más nemzet forradalma sem. Petőfi: „Talpra magyárija úgy visszhangzott 1848. tavaszán a magyar szívekben, mint a Marseillaise 1792. tavaszán a francia szívekben. Kossuth Lajos 1848, július 11-iki beszédének ugyanaz a tenorja, mint Danton 1793. március 8-iki beszédének, mikor a veszélyben lévő haza védelmére szólítja fegyverbe a nemzetet. Mint eleinte a francia sansculotteok, úgy a magyar népfelkelők is Schwechatnál vere-séget szenvednek, de mégsem csüggednek. Mint a francia szabadság ellen a Vendée és a Délvidék, úgy a magyar szabadság ellen is Horvátország, az erdélyi oláhság és a délvidéki szerbség fellázadnak, Mint a francia sansculotteok, úgy a magyar népfelkelők is a csaták tüzeiben edződnek katonákká, hős honvédekké és ugyanúgy szuronyrohammal és a szabadságdallal nyerik meg a csatákat, mint a francia népfelkelők. Eltűnik a régi osztrák copf, a sok cím, rang és formáság, de érvényesül az „erény és a tehetség.“ Perczel és Görgey kapitányi rangból emelkednek a győzelmeik érdemének jogán vezénylő tábornokokká, de Petőfi mégis azt zengi, hogy „tiszteljétek a közkatonákat, nagyobbak ők, mint a tábornokok.“ Amint a francia konvent a 92-és év őszi és téli győzelmeinek hatása alatt 93. januárjában lefejezteti XVI.-ik Lajost, úgy a Debrecenben székelő magyar országgyűlés is, a honvédhadsereg 49. tavaszán aratott sorozatos győzelmeinek hatása alatt, megfosztotta a Habsburg-Lotharingiai házat a magyar tróntól. Voltak magyar jakobinusok is. Kossuth Lajos, aki lánglelkének szuggesztivitásával úgyszólván a semmiből teremtette meg a magyar honvédhadsereget, isteni tehetségének jogán lett a magyar nemzet kormányzója abban a 48-tól 49-ig terjedő szabadságharcban, amellyel örök dicsőséget szerzett nemzetének. Nem hiába nevezte őt „Kossuth apánk“-nak a nép, mert ma 85 év távlatából látjuk csak igazán, hogy Kossuth Lajos a magyar népnemzet igazi szülőapja. A szabadság lehelletével ő lehelt új nemzeti lelket a magyarságba. Nekünk ma sincsen más nemzeti egységünk, mint az, amelyet Kossuth Lajos adott 48-ban és amely az alábbi három magasabbrendű tényben nyilvánul meg:

1. A jobbágyfelszabadítás és a politikai és gazdasági jogkiterjesztés művében, mely minden magyar embert felvett, ahogy akkoriban mondták „az alkotmány sáncaiba“, vagy ahogy ma mondanánk a nemzet közösségébe;

2. az egyes néprétegek faji, felekezeti és osztálytudatának egy felsőbbrendű tudatba: a valamennyiüket átfogó összmagyarság érzelmi, kulturális és sorsközösségi tudatába való beillesztésében;

3. annak a szabadságharcnak, mint közös élménynek az emlékében, amelyet a történelmi magyar nemzet fiai, grófok és parasztok, polgárok és munkások, magyarok és svábok, zsidók és tótok, a különböző fajtájú és felekezetű magyarok, egyazon érzéstől és gondolattól fűtve és abban összeforva harcoltak végig a nemzeti és polgári gondolat külföldi és hazai elnyomói ellen.

(Talán mondanom sem kell, hogy ez a kossuthi nemzeti egység nem hasonlítható össze a mai „nemzeti egység“-gel, amely nem egyéb, mint az új kiváltságosok és azok csatlósainak mesterkelt pártegysége a politikai és gazdasági elnyomás fenntartására.)

Kossuth Lajos miniszterelnöke Szemere Bertalan, Budavár bevételét után 1849 májusában demokratikusnak, liberálisnak és köztársaságinak nevezte kormányát. Ha a mi 48-as nemzeti forradalmunkat Budavár bevételével az osztrákok felett aratott győzelme után az orosz beavatkozás nem fosztja meg a végső győzelemtől, akkor minden bizonnyal ugyanúgy szociális irányban fejlődött volna tovább, mint a francia forradalom. Kossuth Lajos, akinek 92 évet adott az Úr-isten, a nemzeti forradalom végső győzelme esetén olyan demokratikus és liberális országgá építette volna ki Magyarországot a 19. század második felében, amely sohasem szegődött volna a germán imperializmus jármába és a nagy világégésben minden valószínűség szerint semleges maradt volna. Amely gazdasági kiegyensúlyozottságával, erős nemzeti öntudatával, de mégis békés szellemével, sajátos, de nyugati jellegű magas kultúrájával és egyre nagyobb jólétnek örvendő lakosságával, szabadságra nevelt polgáraival, parasztjaival és munkásnépével, inkább az angol és a francia demokráciákhoz hasonlított volna, mint egy német nyelvű és szellemű osztrák birodalom, magyar nyelvű, autonóm feléhez. Franciaországgal szemben azonban, amely a győztes forradalmak hazája és Angliával szemben, amely a megelőzőtt forradalmak hazája, Magyarország a bukott forradalmak hazája maradt. Amit a 48-as szabadságharcban a saját erőnkől nem tudtunk kivívni, azt a világháború tragikus örökségeként kaphattuk csak meg, még pedig úgy, amint azt Kossuth Lajos előre megjósolta: A Habsburg-birodalom összeomlása, felbomlása árán, amely magával rántotta az 1000 éves haza területi integritását, gazdasági és lelki egyensúlyát és politikai erejét. A történelem tehát Kossuth Lajost igazolta. Halála után is neki volt és neki van igaza. Programjának nemzeti része: a függetlenség, csak nélkülözhetetlen előfeltétele volt programja másik és nagyobbik részének: a polgárosodást célzó politikai és gazdasági szabadságnak. Műve maradandó

nem lehet visszacsinálni amit Ő alkotott, mert az bevésődött a nemzet lelkébe és azt onnan kiölni nem lehet. A mű azonban nincsen még befejezve és ennek a sok mindenféle kísérletezést végigpróbált, valóban „múltai és jövődőt is megbűnhődött“ nemzetnek nincs más választása, minthogy tékozló fiúként járjon Canossát Kossuth emlékéhez és azon az úton keresse a jövő életét, amelyet Kossuth hagyatéka előír: a politikai demokrácia és a gazdasági liberalizmus útján. A kossuthi demokrácia szellemében kell befejeznünk a jobbágyfelszabadítást és a polgárosítást; a szélsőséges földbirtokmegosztás megszüntetése, a szabadságjogok visszaállítása, a vámvédelmes gazdaságpolitika lebontása, a szövetkezetek és közüzemek likvidálása, valamint, a törvényes létminimum biztosítása által, úgy az állami, mint a magánalkalmazottak, mint az ipari és földmunkásság részére.

Nekünk tehát a francia forradalomból adódó tanulságok levonását ott kell folytatnunk, ahol a 48—49.-es szabadságharcunk abbahagyta. Akárhogyan is próbálják nekünk felülről magyarázni alkotmányunk szellemét és a nemzeti génusz jellegét, mi tartunk ki amellet a magyarázat mellett, amelyet a tények erejével bizonyíthatunk. A mi ősi alkotmányunkban 500 évvel a francia emberes polgárjogok kinyilatkoztatása előtt benne volt az elnyomással szembeni ellenállás joga: a *ius resistendi*. A magyar király nem Isten kegyelméből való volt, hanem a nemzet választotta* és nem állt a törvényen felül, hanem csak benne. A politikai és gazdasági szabadság előfutárát jelentő lelkiismereti és vallási szabadságot, mint tudjuk a protestáns magyar Erdély, Nyugat-Európát évszázadokkal megelőzve példásan intézményesítette. Deák Ferenc is leszögezte, hogy a „jussokat“ a nemzet adja a királynak és nem megfordítva. A mi szabadságra született nemzetünkéi és ennek egyenjogú tagjait csak az a habsburgi abszolutizmus szorította bele a „Maul halten und weiter dienen“ jármába és lelkiállapotába, amelyre a török elleni harcban rá voltunk utalva. Azonban éppen a 48-as szabadságharc bizonyítja a legfényesebben, hogy a magyar nemzetnek a szabadság az éltető eleme, A szabadság lehelete kellett életre erejét és ezzel az erővel vívott meg hitszegő királya és egyéb ellenségei ellen olyan harcot, amely a világ megbecsülését és rokonszenvét szerezte meg számára. Mi a 48-as érzés- és gondolatvilághoz kell, hogy visszatérjünk, ha nem akarunk továbbra is tojástáncot járni a bolsevista, fasciszta és hitlerista ideológiák valamilyen formában való átültetési kísérletei között. A 43-as szabadságharc olyan nemzeti szellemben ültette át a francia forradalom eszméit, hogy azzal szemben semmiféle ellenvetés sem állhat meg, Akinek Kossuth Lajos magyarsága és az ő szellemében való polgárosítás nem elég garancia a „polgárosodás nemzeti szellemben

*) Manapság természetesen nem tartozik a reális lehetőségek közé egy magyar királyválasztás. Vagy a restauráció, vagy a köztársaság az a két reális lehetőség, amelyek között választhatunk.

való keresztülvitelére, az nem akarhatja igazán a polgárosodást; az csak a feudalizmust, vagy a marxizmust akarhatja.

Viszont azoknak, akik Magyarország jövőjét ugyanúgy a francia forradalom, szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek átültetésétől várják és a félbenmaradt nemzeti szellemben való polgárosodást ott és úgy akarják folytatni, ahol 100 évvel ezelőtt a magyar reformerek elkezdték, ahol Kossuth Lajos abbahagyni kényszerült s ahonnan 1919-től máig visszafelé fordították, azoknak most már a leghatározottabban követelniük kell, hogy a Kossuth Lajos Magyarországnak gondolatában ne csak elvileg találkozzanak a magyar ellenzéki pártok, hanem találják meg végre az együttműködésnek és összefogásnak azt az országosan megszervezett és egységes formáját is, amely e gondolat megvalósítását egyedül teszi csak lehetővé. Kossuth Lajos égisze alatt, a 48-as érzésvilágba beágyazott polgári ideológia az, amellyel ma egyedül regenerálható ennek a proletársorba zuhant és a különböző izmusok között tévelygő magyar polgárságnak, politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális élete és az ország egész közszelleme. Az ellenzéki politikusok nem vállalhatják már tovább büntetlenül a felelősséget azért, hogy a szabadnak és egyenlő jogúnak született magyar nemzet tagjai 15 évvel a viláégés és a felfordulások után se találhassanak egymásra a közös célért való küzdelemben; hogy Ady Endre szavaival éljek prózában: „ezer zsibbadt vágyból még mindig nem lett egy erős akarat.“ Ennek a ma se élni, se halni nem tudó magyar polgárságnak és parasztságnak, ha van még benne életerő és akarás, akkor ki kell mondania bátran, hogy nem lesz „apró kánok révén minden igának barma.“ Meg kell teremtenie akkor azokat a szervezeteket, amelyek szilárd bázisai lehetnek a Kossuth Lajos Magyarországaért induló küzdelemnek.

Olyan társadalmi egyesületekre gondolok, amelyeknek szervezési alapját, nem valamely felekezethez, vagy valamely foglalkozási ághoz való tartozás képezi, de nem is valamely társadalmi kasztnak, vagy politikai klikknek az érdeke, hanem a tagoknak az azonos jellegű nevelésben, az azonos nivójú műveltségben, a nemzeti és emberies szellemben való találkozása és őszintén kölcsönös megbecsülése adja meg. Olyan gazdasági szervezetekre, azaz érdekképviselőkre gondolok, amelyek nem egyéni, vagy politikai ambícióknak, vagy partikuláris gazdasági érdekeknek köszönik a létüket, hanem a polgárság gazdasági öntudatának; amely öntudat világosan felismeri azt, hogy a polgárság gazdasági érdekeit nem képviselhetik jól a gombamódra elszaporodott és egymás között is rivalizáló érdekképviselőket, hanem csakis az olyan egységes és egyedül törvényesnek elismert érdekképviselőket, amelyek egyetlen szervezetbe tömörítik bele, de nem a kormány, hanem a saját guszthusuk szerint az egyes foglalkozási és hivatási ágakat, így különösen a magyar gazdákat és a magyar kereskedőket; amelyek függetlenek a mindenkori kormányzattól; és az őket adminisztráló bürokratákat éppen úgy kordában tudják tartani, mint a jogosulat-

lan egyéni, pártpolitikai és gazdasági ambíciókat és érdekeket. Olyan kulturális egyesületekre gondolok, amelyek a természetes fölényük erejével, liberális úton-módon hódítják vissza a minden magyarok érzés- és gondolatvilágát átfogó, kicsinyes szempontokat nem ismerő és azokon messze felülemelkedő, a tiszta humánus jegyében álló igazi magyar kultúra számára azokat a területeket, amelyeket az utolsó másfél évtized alatt a pártoskodásból, felekezetieskedésből, kaszt, vagy osztályszellemből táplálkozó kultúregyesületek tőle elhódítottak; amelyek a magyar kultúra népiességét és mégis európai jellegének a kihangsúlyozását, fenntartását és ápolását tekintik feladatuknak. Olyan politikai pártokra gondolok, amelyek 15 évi meddő guerillázás után belátják azt, hogy a Kossuth Lajos Magyarországra áhító magyar néptömegek egyes rétegei között nem léteznek oly reális ellentétek, amelyeknek 5—6-féle ellenzéki párt alakjában kellene kiütközniök; amelyek megértik azt, hogy a mellettük ezerféle presszió, tűzön-vízen keresztül, az eleve reménytelen és egyenlőtlen küzdelemben is hűen kitartó választóknak nincsenek annyiféle külön érdekeik, amelyek a sokféle ellenzéki párt létjogosultságát igazolnák; és amelyek ennek a felismerésnek a konzekvenciáit a 12.-ik órában végre-valahára le is vonják.

Ahhoz, hogy a magyar fejlődés ebbe az irányba forduljon, a magyar népnek kell önmagára, a maga ősi, igazi, szabad énjére eszmélnie és a tömegeknek kell megadni a lökést az új irányban való elindulásra. Azonban az ellenzéki politikusoknak is tenniük kell végre, hogy ez így legyen. Mert ha továbbra is csak az óvatossággal, politikai kottériázással, személyi presztízskereséssel, alkalmi társulásokkal és tanácskozásokkal töltik az időt, akkor azok, akik fölött tanácskoznak elvesznek, mielőtt ők megegyeznének és a magyar nép továbbra is az „a hőkölés népe“ marad, amelynek Ady Endre verse szerint „betyár urai“ nevelték; amely „nem rug vissza, csak busán átkoz“. A 30—40 ellenzéki politikusnak is le kell tudni győzni a feneketlen hiúságot és hatalmi önzést; a pártoskodás turáni átkának lidércnyomását és elő kell teljes erővel segíteniök azt a folyamatot, amely a Kossuth Lajos Magyarorszáért harcolni akarókat egységes ideológiai és egységes szervezeti alapon sorakoztatja fel. Mindenkinek, aki ebben az országban igazán szíven viseli a polgári társadalmi rend fennmaradását és azért küzdeni is akar, be kell látnia, hogy a sokféle izmusok káoszából, a bolsevizmus, fascizmus és hitlerizmus eddigi és ezután következményeitől csakis úgy menekülhetünk meg, ha visszatérünk a polgárságnak ezelőtt 145 esztendővel életet adó francia forradalomnak és annak édes gyermekének, a 48-as magyar nemzeti forradalomnak az érzés- és gondolatvilágához. Mindenekelőtt a fiatal-ságot kellene észretéríteni abban az irányban, hogy jövőjét és boldogulását hiába várja akár a horogkeresztől, akár a szovjetszavjagától, akár egy idegen nacionalizmussal való kacérkodástól, hanem hogy azt a pártokon felüli krisztusi kereszténységtől és a magyar

lelkiségben és szellemiségben gyökerező kossuthi demokráciától remélheti csak.

A francia forradalom magyar tanulsága az, hogy Magyarország csakis a kossuthi demokrácia által sokszorozhatja meg nemzeti erejét és csakis így juthat el a minden jó magyar embernek és minden jó európainak a legfőbb vágyához: a revízióhoz és ezen keresztül a békéhez.

*„A história talán ránk taposhat,
De mi itt bent tápláljuk a tüzet,
És égetünk mindent, mi régi poshadt.
Jöhet akármi romlás, összeomlás,
Nekünk mindegy, ide már nem jöhet rosszabb.
A föld mozog én ifjú feleim,
S mi rátesszük lábunk a magyar rögre,
És esküszünk, mozdulni fog ez is,
S minden mostanit jobbal pótolunk,
Vagy minden vész itt, ámen mindörökre.“**

(Ady: „Véres panorámák tavaszán“) című verséből.

— A Kereszténység óta nem zúgott le Eszme a magasból oly hatalmas erővel, mint a Szabadság, Egyenlőség, Testvériség eszméje a francia forradalomban. Ha ez az Eszme sem képes az Embert megmenteni, akkor a megérdemelt Zsarnokság, a Nyomor és Háború vár rá. De amíg remélni tudunk, addig a madáchi szó értelme kell, hogy megmutassa a mai válságból kivezető utat: Istenünkben bízva kell küzdenünk az Embert, a Nemzetet és az Egyetemességet megillető Szabadságért, Jólétért és Békéért.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

Carlyle: A francia forradalom

Durant Will: A Gondolat hősei

Eckhardt Sándor: A francia forradalom eszméi Magyarországon

Gárdos Dezső: Megszűnik-e egyszer a szegénység?

Heller Farkas: Közgazdaságtan

Hugo Vidor: 1793

Kropotkin Péter: A francia forradalom 1789-93

Malet: XVIIIième siècle, Revolution, Empire

Marvin: A nyugati civilizáció fejlődése

Márki: Egyetemes világtörténet (Legújabb kor)

Revolution Française (La) (Edition L'Encyclopédie par l'image)

Róbert Antal: Új világ küszöbén. A gépek diadala a világválság felett

Szent biblia

Török Pál: A francia forradalom

Vámbéry Rusztem: Élő múlt

Wells H. G.: A világtörténet alapvonalai.

TARTALOMJEGYZÉK

	OLDAL
ELŐSZÓ	3
Első előadás:	
I. Miért aktuális ma a francia forradalom tanulmányozása?	9
II. A forradalom fogalmának meghatározása	12
III. Milyen forradalom volt tulajdonképpen a francia forradalom?	15
Második előadás:	
A francia forradalom előzményei	18
Harmadik előadás:	
Az első forradalom 1789. június 17-től 1791. június 21-ig	29
Negyedik előadás:	
A második forradalom 1791. június 21-től 1793. május 31-ig	39
Ötödik előadás:	
A harmadik (a nép) forradalom 1793. május 31-től 1794. július 27-ig, a thermidori reakcióig	49
Hatodik előadás:	
A harmadik (a nép) forradalom 1793. május 31-től 1794. július 27-ig, a thermidori reakcióig	62
Hetedik előadás:	
A thermidori reakciótól a világháború befejezéséig terjedő események rövid áttekintése	72
Nyolcadik előadás:	
Rövid összehasonlítás a bolsevizmussal, fascizmussal és hitlerizmussal	76
Kilencedik előadás:	
Kereszténység és Demokrácia a francia fórra-	

dalom tükrében.....	87
Tizedik előadás:	
Demokrácia és Szocializmus a francia forra- — dalom tükrében	101
Tizenegyedik előadás:	
Áttekintés és átértékelés. Gyakorlati tanulságok.....	113
Tizenkettedik előadás:	
A francia forradalom magyar vonatkozásai és tanulságai.....	130
FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE.....	139